

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

Дейност 15. Осигуряване на визуализация и публичност на проекта

Заклучителен доклад за изпълнението на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“

София, октомври 2014 г.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България
и при никакви обстоятелства не може да се приема,

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОДНИ БЕЛЕЖКИ	7
1. ДЕЙНОСТ 1: Организация на управлението на проекта.....	16
1.1.Осигуряване на координирани и мотивирани екипи за управление и за изпълнение на проекта и времеви график с ясно разпределение задължения и отговорности	17
1.2.Осигуряване на физическа локация на управлението и изпълнението на проекта	19
1.3.Конституиране и дейност на Обществен съвет за ограничаване и превенция на неформалната икономика	20
1.4. Обезпечаване на техническата и финансовата отчетност по проекта..	23
2. ДЕЙНОСТ 2: Изграждане на Национален център за ограничаване и превенция на неформалната икономика.....	24
2.1. Функционално предназначение на Дейност 2.....	24
2.2. Основни резултати от изпълнението на Дейност 2	29
3. ДЕЙНОСТ 3: Набиране, обработване и анализ на вторична информация ..	56
3.1. Събиране, анализ и обобщаване на проведените изследвания, публикувани анализи и доклади в България по темата „неформална икономика“ в периода 2004 – 2009 г.....	57
3.2. Анализ на съдържанието на публикациите по темата „неформална икономика“ през 2005 - 2010 г.	64
3.3. Анализ на обществените нагласи и обществената търпимост към неформалната икономика	69
3.4. Примери за добри практики в ЕС в сферата на ограничаване и превенция на неформалната икономика, включително законодателни и административни	74
3.5. Примери за добри световни практики сферата на ограничаване и превенция на неформалната икономика	78
4. ДЕЙНОСТ 4: Извършване на вътрешнофирмени и браншови одити.....	81

4.1. Набор от инструменти за генериране на емпирична първична информация чрез качествени методики.....	81
4.2. Вътрешнофирмените одити като информационен ресурс за постигане целите на проекта.....	83
4.3. Очертаване на регионалната специфика в проявленията на неформалната икономика	89
4.4. Дълбочинните интервюта - емпирична основа за идентифициране на браншовата специфика в проявлението на неформалната икономика	95
5. ДЕЙНОСТ 5: Набиране, обработване и анализ на първична информация	102
5.1. Дейност 5 като съвкупност от изследователски дейности за първоначална диагностика на обхвата и проявленията на неформалната икономика в България.....	102
5.2. Дейност 5 като информационен вход за идентифициране на основните предизвикателства за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика	108
5.3. Новодефинираните 5 пилотни бранша като информационен вход за идентифициране на предизвикателствата за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика	116
6. ДЕЙНОСТ 6: Изготвяне на аналитични документи, които да ръководят системните стратегически действия в борбата с неформалната икономика .	127
6.1. Комплексен аналитичен доклад	127
6.2. Методология за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика	131
6.3. Модул за структурирано събиране на регулярна входяща информация за оценка на риска от наличието на неформална икономика	133
7. ДЕЙНОСТ 7: Представяне на серията от аналитични документи, които да ръководят системните стратегически действия в борбата с неформалната икономика	134
7.1. Кръгла маса за обсъждането и прецизирането на серията от аналитични документи с представители на социалните партньори, на държавната администрация и на гражданското общество	135

7.2. Провеждане на обсъждания на браншовите специфики на аналитичните документи.....	137
7.3. Изготвяне, отпечатване и разпространяване на 13 броя информационни листовки.....	139
8. ДЕЙНОСТ 8: Изготвяне на Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика.....	140
8.1. Разработване на Предварителен анализ на потребностите от дистанционно обучение за ограничаване на неформалната икономика...	141
8.2. Изготвяне на комуникационни стратегии за националните и регионалните обществено информационни кампании	142
8.3. Очертани основни направления за Предложения за промени в нормативните актове.....	146
8.4. Прецизиране на дейностите на Националния център и изготвяне на Концепция за работата на Националния център	147
8.5. Разработване на Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика	154
9. ДЕЙНОСТ 9: Изграждане и внедряване на информационна система.....	156
9.1. Изготвяне на Предложение за състав на Композитен индекс за диагностика и превенция на неформалната икономика	156
9.2. Доклад–описание на информационните входове и потоци за диагностика и превенция на неформалната икономика	162
9.3. Създаване на методология и инструменти (онлайн анкетни карти) за попълването на информационната база данни.....	164
9.4. Изготвяне на Система за ежегоден мониторинг на напредъка в превенцията на неформалната икономика	166
10. ДЕЙНОСТ 10: Планиране и изпълнение на обучения за ограничаване на неформалната икономика	169
10.1. Разработване на Методически указания и учебни материали за провеждането на присъствени обучения.....	172

10.2. Разработване на Методически указания и учебни материали за провеждането на дистанционни обучения	176
10.3. Дейности за оценка на ефекта от реализираните обучения и оптимизиране на методическите указания и учебни материали	181
11. ДЕЙНОСТ 11: Осъществяване на национална и регионални обществени информационни кампании	183
12. ДЕЙНОСТ 12: Изготвяне, консултиране и представяне на Предложения за промени в нормативните актове	192
13. ДЕЙНОСТ 13: Формулиране и изпълнение на Стратегия за развитие и дейност на Националния център	199
13.1. Стратегия за развитие и функциониране на Националния център „Икономика на светло“ като действен инструмент за превенция на неформалната икономика	199
13.2. План за действие за прилагане на Стратегията за функциониране на Националния център „Икономика на светло“	201
13.3. Модел на функциите на Националния център „Икономика на светло“ по отношение попълването и администрирането на базата данни осигуряването на периодика в изчисляването на Композитния индекс ...	203
14. ДЕЙНОСТ 14: Изследвания за измерване на ефектите от това как са се повлияли проявленията на неформалната икономика от мерките, предприети за изпълнение на проекта	205
14.1. Функционална предназначеност на Дейност 14	205
14.2. Доклад за напредъка в ограничаването и превенцията на неформалната икономика през 2010 - 2013 г.	208
15. ДЕЙНОСТ 15: Осигуряване на визуализация и публичност на проекта..	243
15.1. Специализирана интернет страница (информационен интерфейс) на проекта	243
15.2. Специализирана интернет страница (информационен интерфейс) на проекта	246
15.3. Прессъобщения за напредъка на проекта	247
15.4. Основни продукти за визуализация и популяризиране на проекта..	253

15.5. Заключителен доклад за изпълнението на проекта.....	254
16. ДЕЙНОСТ 16: Оценка на удовлетвореността на обучените лица	262
16.1. Функционална специфика на Дейност 16	262
16.2. Удовлетвореност от дистанционните обучения.....	264
16.3. Удовлетвореност от присъствените обучения	273
16.3. В заключение	283
17. ДЕЙНОСТ 17: Изготвяне на предложение за Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика	285
17.1. Приносите на Дейност 17 за постигане целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“	285
17.2. Основни резултати и констатации от социологическото проучване за влиянието на МОД върху неформалната икономика	290
17.3. Пет варианта на Системата за договаряне на доходи и възнаграждения от труд.....	304
Индикатори за изпълнение на проекта.....	316

УВОДНИ БЕЛЕЖКИ

Настоящият доклад се разработва като елемент от Дейност 15 „Осигуряване на визуализация и публичност на проекта“ на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, осъществяван от Асоциация на индустриалния капитал в България (АИКБ) в партньорство с Конфедерацията на независимите синдикати в България (КНСБ) в рамките на процедура за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ 051PO001-2.1.05 „Повишаване гъвкавостта и ефективността на пазара на труда чрез активни действия на социалните партньори“ на Агенция по заетостта по ОП „Развитие на човешките ресурси“.

Докладът е заключителен и целта му е да опише изпълнението на дейностите в рамките на настоящия проект, като постави акцент върху постигнатите резултати и последвалите от това реални промени в публичните нагласи и отношението на българското общество към неформалната икономика.

Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ представлява разумно балансирана и добре прецизирана съвкупност от организационни, управленски, методологически, изследователски, аналитични, обучителни, информационни, консултиращи и популяризиращи дейности. Всяка от дейностите има своя инструментална и когнитивна специфика, насочена е към постигането на точно определени цели. В своята цялостност дейностите са така проектирани, че да направят възможно постигането на общата цел на проекта - ограничаване и превенция на неформалната икономика в България, както и в пилотните сектори машиностроене, електротехника, информационни технологии, инфраструктурно строителство, лека промишленост, парфюмерия и козметика, млекопреработване, туризъм, небанкови финансови услуги, корабостроене и

кораборемонт, производство на мебели, земеделие, рибарство и аквакултури и услуги от общ интерес (пощенски услуги, здравеопазване и водоснабдяване и канализация) и създаване на обществена нетърпимост към всички нейни форми и прояви.

Дефиниране на проблематиката: неформалната икономика като социално-икономически феномен с остри негативни последствия върху обществото

Преглед на съществуващия методологически и управленски опит в изучаването на дефинираната проблематика и идентифициране на добрите практики за успешни интервенции

Разработване на релевантни методологически подходи и методики (количествени и качествени) за диагностика/изследване на проблематиката

Многоаспектен анализ на параметрите на явлението: количествени и качествени характеристики на неформалната икономика, обхват, форми и основни проявления

Проектиране на Стратегически действия (концепции, планове, стратегии) за ограничаване и интервенция на неформалната икономика в средносрочен и дългосрочен план. Конструирание на Композитен индекс

Изграждане и внедряване на информационна система за ежегоден мониторинг на напредъка в ограничаването и превенцията на неформалната икономика (включително за изчисляването на Композитния индекс)

Проектиране и дизайн на информационни и обучителни дейности сред целевите групи, пряко и косвено засегнати от формите и проявите на неформалната икономика

Изработване на предложения за промени в нормативните актове за ограничаване и превенция на неформалната икономика

Фигура 1. Социални технологии за оценка и изучаване на обществено значими проблеми и дизайн на адекватни политики за интервенция

Проектните дейности следват логиката на получените широко признание през последните години социални технологии за оценка на обществено значими проблеми, тяхното изучаване и дизайна на адекватни политики за интервенция. Най-общо логиката на приложената в конкретния случай социална технология е представена във Фиг. 1.

Използваната технология стартира с адекватна и научно обоснована диагностика на обществено значима проблематика (обхват, прояви и тенденции в проявлението на неформалната икономика). Диагностиката на проблема послужи като емпирична база за дизайна, разработването и практическото приложение на консенсусни подходи и дейности за ефективно интервениране върху съществуващите проблеми, включително чрез предложения за законодателни промени.

В настоящия проект за приложението на описаната матрица от оценки и въздействия са обособени общо 17 дейности, всяка от които има уникален методологически, познавателен, аналитичен или инструментален принос. Макар и различни по характер, 17-те дейности са подчинени на общата цел на проекта и са структурирани в строга вътрешна логика, така че всяка следваща дейност стъпва върху методологическите и съдържателните резултати от преходната и надгражда нови действия, интервенирайки върху други, различни аспекти от проблематиката на проекта или доразвивайки/обогаत्याйки вече стартирали дейности.

Логиката и последователността в осъществяване на проектните дейности е следната:

- **Дейност 1. Организация на управлението на проекта** - изграждане на организационни условия за изпълнение целите на проекта чрез реализирането на проектираните дейности;
- **Дейност 2. Изграждане на Национален център за ограничаване и превенция на неформалната икономика** - създаване на национална институция със специфични функции за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- **Дейност 3. Набиране, обработване и анализ на вторична информация** - за разкриване на тенденциите и предизвикателствата в ограничаването и превенцията на неформалната икономика;
- **Дейност 4. Извършване на вътрешнофирмени и браншови одити** - прилагане на качествени методики за първоначална диагностика на неформалната икономика и изчисляване на референтните стойности на основните индикатори, разкриващи обхвата, формите и проявите на неформалната икономика;
- **Дейност 5. Набиране, обработване и анализ на първична информация** - чрез серия от национално представителни проучвания;
- **Дейност 6. Изготвяне на серия аналитични документи, които да ръководят системните стратегически действия в борбата с неформалната икономика** - Комплексен аналитичен доклад, Методология за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика и Модул за структурирано събиране на регулярна информация за оценка на риска от наличието на неформална икономика;

- **Дейност 7. Представяне на серията аналитични документи** - за постигане на обществен консенсус по направените изводи и по необходимостта от предприемане на действия;
- **Дейност 8. Изготвяне на Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика;**
- **Дейност 9. Изграждане и внедряване на информационна система**, която да обслужва изчисляването на Композитен индекс за ограничаване и превенция на неформалната икономика и определянето на риска от наличието ѝ и за осигуряване на ежегоден мониторинг на напредъка в превенцията ѝ;
- **Дейност 10. Планиране и изпълнение на обучения за ограничаване и превенция на неформалната икономика** - сред работници и служители и работодатели, широка общественост, включително при ползване на възможностите на дистанционната форма на обучение;
- **Дейност 11. Планиране и осъществяване на национална и регионални обществени информационни кампании** - за промяна на обществените нагласи към нетърпимост на всички прояви на неформалната икономика;
- **Дейност 12. Изготвяне, консултиране и представяне на Предложения за промени в нормативните актове за ограничаване и превенция на неформалната икономика;**
- **Дейност 13. Формулиране и изпълнение на Стратегия за развитие и дейност на Националния център;**
- **Дейност 14. Изследване за измерване на ефектите от това как са се повлияли проявленията на неформалната икономика от мерките, предприети в изпълнение на проекта;**
- **Дейност 15. Осигуряване на визуализация и публичност на проекта;**

- **Дейност 16. Оценка на удовлетвореността на обучените лица** – за прецизиране на методите и програмите за обучение, за ефективно формиране на ключови компетенции за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- **Дейност 17. Изготвяне на предложение за Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика.**

В настоящия доклад се прави обобщаващ преглед на изпълнението на 17-те дейности на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. За всяка дейност в синтезиран вид се посочва какви функции е изпълнила в контекста на проекта и се представят постигнатите резултати, като се поставя акцент върху практическите ефекти от изпълнението на дейностите.

Тъй като дейностите са различни по характер и по функции, то и ефектите от тяхното реализиране са различни.

Така например, при осъществяването на част от дейностите са създадени методологически и методически продукти, конструирани са уникални изследователски инструменти за набиране на първична емпирична информация, направени са обстойни анализи и на тази основа са разработени значими аналитични продукти.

Реализирането на други дейности доведе до създаването на серия от стратегически документи (концепции, стратегии, планове) за интервениране в българското общество с цел ограничаване и превенция на неформалната икономика. За целите на проекта бе конструиран Композитен индекс „Икономика на светло“, който е уникален по своята структура и няма аналог в Европа и България.

Чрез специфични дейности са създадени необходимите организационни и информационни условия за ежегодното изчисляване на стойностите на статистическия и социологическия компонент на Композитния индекс „Икономика на светло“.

Други дейности доведоха до създаването на серия от информационни и популяризиращи материали, разкриващи същността на неформалната икономика като явление, основните ѝ проявления, вредите и щетите от нея, както и подходите и добрите практики за нейното ограничаване и превенция. За целите на проекта са създадени серия от дидактически материали и учебни помагала, разработени в съответствие с модерните изисквания на андрагогиката и насочени към широки групи от българското общество.

В обобщение на създадените при изпълнението на проекта множество продукти, трябва експлицитно да подчертаем, че синергичният ефект от изпълнението на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ се изразява в настъпилата значима промяна в настроенията и масовите нагласи на българското общество към неформалната икономика. Ако при старта на проекта през 2009 г. между една трета и една втора от обществото изразяваше в различна форма разбиране/толерантност към проявите на неформалната икономика, то пет години по-късно чувствителността спрямо неформалната икономика е значително повишена. Индикации за това са както намаляващите относителни дялове на хората, склонни да толерират проявите на неформалната икономика, така и обективно установимите показатели за намаляващи дялове на сиви практики в трудовоправните отношения, при спазването на финансовата дисциплина и данъчните разпоредби. Ако в началото на проекта по оценките на работодателите относителният дял на неформалната икономика в България е бил 42,2 %, то през

2014 г. е намалял до ниво от 32,3 %.

Резултатите от изпълнените проектни дейности са най-ясно различни в пилотните браншове, в които проектът насочи широкоаспектни изследователски, популяризиращи, информационни и обучителни дейности. Първоначално избраните 11 индустриални бранша (2009 - 2013 г.) показаха видими позитивни промени в посока ограничаване и превенция на неформалната икономика и това даде основания за добавянето през 2014 г. на нови 5 пилотни бранша. Така в крайна сметка проектът успешно интервенира в 16 индустриални бранша - като първоначално диагностицира специфичните лица на неформалната икономика в пилотните браншове, анализира ситуацията във всеки един от браншовете и разработи конкретни подходи за информиране, консултиране, обучение и въздействие върху работодателите и работниците/служителите в тези браншове. Резултатът е променени нагласи спрямо неформалната икономика (повишена нетърпимост към сивите практики) и видимо подобрени условия за труд, създадени реални предпоставки за повишаване конкурентоспособността на икономическите субекти в 16-те пилотни за проекта бранша, изградени специални компетенции за разпознаване и активно противодействие на неформалната икономика.

Силата на приложения комплексен подход е, че едновременно е интервенирано както върху работодателите, така и върху работниците/служителите. По този начин и двете ключови страни в производството са активно въввлечени в процеса по осъзнаване на вредите и щетите от проявите на неформалната икономика, което ги мотивира да осмислят колко струва „да бъдеш сив“ и какви са последствията от съществуването на сиви работодатели в даден бранш. Чрез обученията и консултациите в пилотните браншове мнозина за пръв път си дадоха сметка, че неформалната икономика е хидра с множество лица и

пипала, която нанася вреди най-пряко на изрядния бизнес, но и по косвен начин разрушава пенсионната и здравната система и дестабилизира самата идея за социално - солидарни плащания в съвременните общества.

Един от най-стабилните и ярки резултати от осъществяването на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ е утвърждаването на Националния център „Икономика на светло“ като високо авторитетна национална институция, с изграден сериозен капацитет за предоставяне на широк спектър от услуги за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Създаден през 2010 г., Националният център „Икономика на светло“ извървя немалък организационен път, пребори се с редица предизвикателства и в крайна сметка доказва, че ограничаването и превенцията на неформалната икономика не е фикс идея, а реално постижима цел. Чрез регионалните си офиси Националният център „Икономика на светло“ достигна до повече от 20 000 души от всички райони на страната. С различни статуси и различни възрасти, тези хора получиха своите първи уроци по разпознаване на капаните на неформалната икономика и повярваха в себе си и своя капацитет да защитават социалните си права. И точно така се „отключва“ голямата промяна в едно общество - когато хората повярват, че сивите практики, които години наред са били възприемани като „необходимото зло, без което не може“, могат да бъдат ограничени и тяхното редуциране е от полза за цялото общество и за всеки един от нас.

1. ДЕЙНОСТ 1: Организация на управлението на проекта

Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ е сложно структурирана съвкупност от разнородни дейности. Общата им подчиненост на строга вътрешна логика позволи плавно преминаване от една дейност към друга, с надграждане на дейностите и постигане на целите на проекта.

За успешното осъществяване на планираните проектни дейности ключово предварително условие бе създаването на стройна и адекватна организация на управлението на проекта. За целта в рамките на Дейност 1 са осъществени поредица от организационни стъпки и процедури, чрез които са осигурени необходимите административни и организационни ресурси за качественото и навременно изпълнение на планираните проектни дейности, групирани в четири направления:

- Обезпечаване на човешки ресурси за управление и за изпълнение на проекта, актуализиран времеви график и ясни критерии за гарантиране на качеството на изпълнение;
- Обезпечаване на физическата локация и съответната инфраструктура за изпълнението на проекта;
- Осигуряване на активното участие на всички заинтересовани страни и обществени аудитории в мониторинга на изпълнението на проекта за гарантиране на припознаване на резултатите и обществената полза от тях;
- Обезпечаване на техническата и финансовата отчетност по проекта.

Тези групи дейности са логически свързани и абсолютно необходими за гарантиране на качественото, навременно и успешно изпълнение на дейностите по проекта. В същото време, тъй като основните резултати от изпълнението на тези

дейности са с обществен ефект, неразделна част от техния успех и устойчивост е широката обществена „собственост“ върху тях.

1.1.Осигуряване на координирани и мотивирани екипи за управление и за изпълнение на проекта и времеви график с ясно разпределение задължения и отговорности

Исклучително амбициозните цели по изпълнението на проекта предпоставиха и сериозни предизвикателства към подбора и организирането на различните групи човешки ресурси, ангажирани с управлението и изпълнението на проекта.

През петте години на изпълнение на проекта в неговото управление са участвали общо 8 лица, а в неговото изпълнение – 333 лица (Таблица 1).

Таблица 1.

Човешки ресурси за управление и изпълнение на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ - 2009 – 2014 г.

Екипи	Жени	Мъже
1. Екип за управление на проекта	5	3
2. Екип за изпълнение на проекта		
2.1. Екип на НЦ „Икономика на светло“	23	23
2.2. Ключови експерти	3	6
2.3. Дългосрочни експерти, включително функционални	37	41
2.4. Краткосрочни експерти	105	89
2.5. Висококвалифицирани консултанти	2	4

При такъв сериозен екип, основният риск е да бъдат пропуснати срокове за изпълнението на определени дейности или да не бъдат ясно разбрани стандартите за качествено изпълнение на дейностите от всички негови членове. За да се управлява активно този риск, бяха изработени, приети и адекватно комуникирани до всички членове на екипите за управление и за изпълнение на проекта следните документи:

- Подробен план-график за изпълнението на дейностите по проекта¹;
- Критерии за изпълнение и оценка на дейностите по проекта²;
- Вътрешни правила за работа³;
- Методология за оценка на напредъка по проекта, включително чек-лист, одобрени от Обществения съвет за ограничаване и превенция на неформалната икономика⁴;
- Логическа рамка на индикаторите за резултат⁵.

Графикът за изпълнение на проектните дейности и стандартите за качество на очакваните резултати бяха подробно представени на всички експерти, ангажирани в проекта, по време на проведената на 15. 09. 2009 г. стартова среща по проекта, на която бяха разпределени отговорностите на екипите. Всички чек-листи за проверка на качеството на изпълнение на проекта и Доклади от извършените проверки бяха регулярно попълвани и представяни надлежно пред Договарящия орган. С екипа за управление на проекта и външните изпълнители бяха сключени

¹http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28304&name=2104&title=Raboten_grafik_na_deinostite.pdf

²http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28334&name=2114&title=Kriterii_ocenka_kachestvo_na_izpalnenie.pdf

³http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28335&name=2105&title=Vatreshni_pravila_za_upravlennie.pdf

⁴http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28335&name=2106&title=Chek_list_kachestvo_izpalnenie.pdf

⁵http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28334&name=8409&title=PrilB_Log+ramka_indicators_final.pdf

договори – съгласно Регистър на договорите и промените в тях, комплектовани към отчетната документация по проекта.

Съществен елемент от Дейност 1 бе и осигуряването на експерти, притежаващи необходимите знания и компетентности за изпълнение на проектните дейности. Изборът на необходимите експерти бе направен в съответствие с процедурните изисквания и при строг подбор относно квалификацията на различните видове експерти. По този начин за целите на проекта бяха наети експерти, притежаващи изискуемата професионална квалификация. Чрез набирането на доказали се и уважавани експерти, с високи професионални качества и значителен предходен опит, бе изграден необходимият капацитет за успешно и навременно осъществяване на проектните дейности. Правилността на направения избор се доказва в хода на изпълнението на проекта - проектираните дейности се осъществиха в срок, при перфектна организация и координация, а разработените методологически, аналитични, стратегически, обучителни, информационни и разяснителни документи притежават всички качества на високия професионализъм и отговорно отношение към темата и поетите конкретни отговорности.

1.2.Осигуряване на физическа локация на управлението и изпълнението на проекта

В логически план, първите осъществени дейности обезпечиха осигуряването на офис (физическа локация) на екипа за управление на проекта и обезпечаването на проектните дейности с необходимите помещения. В това число бе осигуряването на помещение за работата на Националния център „Икономика на светло“, както и помещения за дейността на регионалните консултанти по

превенция на неформалната икономика в шестте района на планиране. В тази връзка бяха предприети необходимите документални и юридически стъпки, в резултат на което на 02. 02. 2010 г. бе нает офис за екипа на проекта и за Националния център „Икономика на светло“, както и бяха безвъзмездно осигурени от членовете на АИКБ помещения за регионалните офиси в градовете Лом, Монтана, Велико Търново, Варна, Бургас, Пловдив, Кюстендил, Гоце Делчев и Казанлък⁶.

За обезпечаване придвижването на експертите при изпълнение на проектните дейности бяха осигурени 2 броя автомобили – 1 нает и 1 осигурен безвъзмездно от АИКБ.

1.3.Конституиране и дейност на Обществен съвет за ограничаване и превенция на неформалната икономика

Друг ключов елемент от създаването на организация за успешно изпълнение на проектните дейности бе конституирането на Обществен съвет (ОС) за ограничаване и превенция на неформалната икономика. За участие в ОС бяха идентифицирани и поканени представители на социалните партньори, на държавната администрация (МФ, МТСП, МВР, МИЕ, МОСВ, МЗХ, МРРБ, МТИТС, МО, МП, Министерство на културата, НОИ, НАП, ГУ Митници, НСИ, ГИТ, ДАНС, Гранична полиция, Комисия за финансов надзор, Държавна комисия по стоковите борси и тържища, на организираното гражданско общество, на академичната общност, медии и др.

Във функционално отношение целта на ОС е да осъществява синергия между социалните партньори, различните държавни органи и всички заинтересовани

⁶ До 2013 г. функционираше регионален център в Стара Загора, който от януари 2013 г. беше преместен в Казанлък за постигане на по-голям обхват на регионалните консултации.

страни за планиране и изпълнение на действия и мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика, както и да дава препоръки за подобряване на изпълнението на дейностите в тази посока при необходимост. Постигането на синергия е от ключово значение за изпълнението на проекта, предвид многоаспектния характер на проектните дейности и поставените цели от национално значение. За времето на реализация на проекта ОС проведе 12 заседания (по едно на всеки шест месеца, съгласно утвърден график), на които периодично бяха представяни осъществяваните проектни дейности, бяха детайлно разисквани създадените аналитични и стратегически документи по отделните дейности на проекта, идентифицирани бяха ключовите предизвикателства пред диагностиката, ограничаването и превенция на неформалната икономика, периодически беше представян напредъка по отношение изпълнението на проектните дейности.

Специален акцент се поставяше върху дебатирането на постигнатия напредък в ограничаването и превенцията на неформалната икономика в България, като се идентифицираха областите с постигнат най-висок напредък и областите, в които са необходими по-настойчиви усилия. Предмет на дискусии бяха добрите практики и възможностите за трайно ограничаване на неформалната икономика в пилотните за проекта индустриални браншове и в националната икономика като цяло. Заседанията на ОС протичаха при много висока активност от страна на членовете му. Най-често те приемаха формата на оживени дебати с конструктивен характер, в резултат на което се генерираха конкретни идеи както за подобряване качеството на изпълнение на проектните дейности, така и за конструирането на политики и мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Основната добавена стойност от работата на Обществения съвет е

възможността всички заинтересовани страни и целеви аудитории, ангажирани в ограничаването и превенцията на неформалната икономика да придобият „собственост“ върху планирането и осъществяването на дейности и мерки в тази посока, както и върху постигнатите резултати. Доказателство за това е и активният ангажимент на държавата по отношение на работата на ОС – той бе последователно председателстван от заместник-министър на труда и социалната политика и от трима заместник-министри на финансите. В резултат от неговата работа, държавната администрация ползва възможностите на проекта, за да тества адекватността на планираните мерки за борба със сивия сектор и да оцени резултата от тяхното въвеждане⁷ посредством изследователските инструменти, ползвани при подготовката на трите Годишни мониторингови доклади за постигнатия напредък в ограничаването и превенцията на неформалната икономика.

Общественият съвет ще продължи своята работа и след приключването на проекта, за да се запази постигнатото сътрудничество и синергия на действията на включените в него организации и институции.

⁷ За информация – докладите, представящи серията проведени изследвания – Доклад за ефективността на услугите, предоставяни от националния център и регионалните консултанти и насоки за ре-дизайн (http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_1_id=27125&folderId=41081&name=7843&title=Doklad_efektivnost_uslugi_NC_FINAL.pdf); Доклад за ефектите от това как са се повлияли проявленията на неформалната икономика от мерките, предприети за реализация на проекта (http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_1_id=27125&folderId=28840&name=7876&title=Doklad_efekti_merki.pdf); Доклад за резултатите от проучванията - оценка на удовлетвореността на обучените лица и насоки за прецизиране на методите и програмите за обучение (http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?uuid=74cc8c6e-3025-470a-a5f1-8adb5346865d&groupId=55360); Доклад за влиянието на системата от МОД върху размера на неформалната икономка (http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?uuid=22f4d3c2-b9c6-4b71-8896-b865115d32cb&groupId=55360).

.4. Обезпечаване на техническата и финансовата отчетност по проекта

Не на последно място по значение, идва и ролята на Дейност 1 за обезпечаване на ритмичното, навременно и качествено отчитане на извършената работа по проекта и на инвестираните финансови ресурси.

Благодарение на професионалната работа на екипа за управление на проекта, всички дейности бяха отчетени и документално оформени в срок, изцяло следвайки изискванията на законодателството в това отношение, което осигури и стабилен и ритмичен финансов поток за изпълнение на проекта. От всички шест проекта в процедурата, по която бе финансиран проектът, единствено той завърши в срок, без необходимост от удължаване на проектните дейности.

От техническа гледна точка основните компоненти на отчитане включиха:

- Изготвяне, съгласуване с Договарящия орган (Агенция по заетостта) и изпълнение на График за провеждане на тръжните процедури в съответствие с ПМС № 55 и ПМС № 69, съгласно който са проведени общо 44 процедури за подбор на външни изпълнители;
- Подадени 14 искания за междинни плащания и едно финално искане, състоящи се от съответните междинни технически и финансови отчети, отчитащи изпълнението на дейностите по проекта към съответния момент;
- Оформени документи, конституиращи изпълнението на проекта - сключен договор за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ и съответни Анекси към него, открита банкова сметка и издадена банкова гаранция, оформени всички документи, отчитащи работата по проекта.

2. ДЕЙНОСТ 2: Изграждане на Национален център за ограничаване и превенция на неформалната икономика

2.1. Функционално предназначение на Дейност 2

В рамките на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, създаването и функционирането на Национален център за ограничаване и превенция на неформалната икономика (НЦ „Икономика на светло“) е ключова дейност за планиране и осъществяване на стратегически действия по ограничаване и превенция на неформалната икономика, включително посредством осигуряване на синергия в действията на всички заинтересовани страни.

Националният център „Икономика на светло“ (НЦ) е открит в края на месец април 2010 г. и функционира в рамките на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. Изграждането на НЦ се реализира в началните етапи от осъществяването на проекта. С Дейност 2 са създадени необходимите институционални, организационни, технологически и концептуални предпоставки за проектирането, провеждането, осмислянето и последващото допълване на системни стратегически действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика в България.

Мисията на Националния център „Икономика на светло“ е да работи за устойчиво национално развитие в социален и икономически аспект, като извършва и координира системни стратегически действия за ограничаване и превенция на формите и проявленията на неформалната икономика.

В съответствие с разработената за целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ концепция Националният център „Икономика на светло“ изпълнява следните **функции**:

- Координира вижданията и прецизира действията на държавни институции, социални партньори, гражданско общество и други заинтересовани групи за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- Повишава информираността и формира ключови знания и умения сред целевите групи, като работи за разширяване и задълбочаване на капацитета на заинтересованите страни за адекватна реакция и усилия при ограничаването и превенцията на неформалната икономика;
- Създава обществена нетърпимост към всички форми на проява и към самото явление неформална икономика;
- Създава и натрупва база данни, информация, know-how, методологии в резултат от изпълнението на дейностите по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. Базата данни се ползва за прецизиране на дейностите на Националния център за ограничаване и превенция на неформалната икономика в строго регламентиран процес за постигане на ефективни политики в областта на интервенция;
- Прилага нов подход на социално партньорство за успешно реализиране на мерките за ограничаване и превенция на неформалната икономика – посредством съвместни действия на социалните партньори и всички заинтересовани страни;
- Подобрява конкурентоспособността на легалния български бизнес и условията на труд като следствие от изсветляването на икономиката.

С оглед успешното изпълнение на така формулираните цели, през периода 2010 - 2014 г., оперативната дейност на Националният център „Икономика на светло“ бе насочена към реализирането на следните **задачи**:

- Извършване на стратегически и приложни изследвания за установяване на обхвата, спецификата и формите на проявление на неформалната икономика в България, изследване на обществените настроения и чувствителността към темата неформална икономика, измерване на нагласите и представите на целевите групи на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика за възможностите (начините и средствата) за ограничаване и превенция на неформалната икономика в краткосрочна и дългосрочна перспектива;
- Провеждане на системни стратегически действия с национален обхват за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- Фактическо координиране и обединяване на действията на социални партньори, държава, структури на гражданското общество и други заинтересовани страни за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- Осигуряване на устойчивост и приемственост на резултатите от изпълнението на проекта посредством създаването на постоянна структура за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- Предоставяне на услуги във връзка с ограничаването и превенцията на неформалната икономика.

За постигането на поставените цели и задачи е изработена и внедрена Концепция за създаване и функциониране на Национален център „Икономика на

светло“⁸, чрез която е проектирана, организирана и осъществена система от взаимосвързани изследователски, аналитични, информационно - популяризиращи, обучителни и координиращи дейности, вследствие на което е изградена работеща, ефективна, устойчива и ясно разпознаваема в общественото пространство структура, с точно и ясно разписани дейности и услуги. Дейността на НЦ е допълнително прецизирана в изготвения и приет Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика⁹.

Изграждането на Национален център „Икономика на светло“ премина през три основни фази:

- На етап „Идейна фаза“ бе отговорено на основните стратегически, организационни и технически въпроси за функционирането на НЦ „Икономика на светло“ посредством проектирането на набор от комплексни дейности и изготвянето на план за тяхното ресурсно обезпечаване. Тази фаза бе изпълнена още при изготвянето на проектното предложение;
- На етап „Реализация на проекта“ бяха реализирани основополагащи за функционирането на НЦ „Икономика на светло“ дейности¹⁰:
  - ✓ Обезпечаването на материална база – наето бе помещение, в което да бъде ситуиран НЦ, което ще бъде поддържано от АИКБ и след приключването на изпълнението на проекта (в изпълнение на Дейност 1 от проекта);

⁸ За справка: Концепция за дейността на НЦ, Дейност 2 „Изграждане на Национален център за ограничаване и превенция на неформалната икономика,
http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=41081&name=3623&title=Concepcia_deinost_NC.pdf

⁹ За справка: Дейност 8 „Изготвяне на Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика“
http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=88101&name=5503&title=Strategicheski+plan_PV_Final.pdf

¹⁰ За справка: Дейност 1 „Организация на управлението на проекта“,
<http://www.ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/63?activityGroupId=10156&activityArticleId=24301>

- ✓ Хардуерно и програмно осигуряване на функционирането на НЦ (в изпълнение на Дейност 1 от проекта);
- ✓ Създаване на информационна система за обслужване на Композитния индекс за диагностициране на проявленията на неформална икономика и платформа за дистанционно обучение – (в изпълнение на Дейност 9 от проекта);
- ✓ Създаване на Концепция за създаване и функциониране на Национален център за ограничаване и превенция на неформалната икономика (в изпълнение на Дейност 2 от проекта);
- ✓ Описан, избран и назначен персонал, необходим за ефективното функциониране на НЦ, и съответните длъжностни характеристики (в изпълнение на Дейност 2 от проекта);
- ✓ Описан и разработен интерфейс за връзка на НЦ и на информационната система за обслужване изчисляването на Композитния индекс за диагностика и превенция на неформалната икономика (в изпълнение на Дейност 2 от проекта);
- ✓ Описан модел за попълване и администриране на информационната система и база данни за изчисляване на Композитния индекс за диагностика и превенция на неформалната икономика (в изпълнение на Дейност 9 от проекта);
- На етап „Експлоатация“ е пристъпено към редовната експлоатация на НЦ „Икономика на светло“ в две основни направления:
  - ✓ Обща оперативна насоченост за постигане на мисията, целите и задачите, за изпълнението на които е създадена институцията НЦ или основните целеви процеси на структурата;

- ✓ Въртешно - организационно функциониране на звеното, свързано с документирането, управлението на подзвената, обезпечаване на качеството на дейностите чрез осъществяване на верификации, атестации, оценки, одити, текущо решаване на проблеми и прочие съвкупности от помощни процеси.

Завършващата фаза в конституирането на НЦ е разработването на Стратегия за развитие и функциониране на НЦ¹¹ като действителен национален инструмент за проектиране, организиране и провеждане на системни действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Изграждането на НЦ завърши с изготвянето на окончателен вариант Стратегията за неговото развитие и функциониране, елемент на която бе конструирането на паралелна гръбначна система, която съдържа инструментариума за събиране, обработване и систематизиране на цялата необходима информация, обезпечаваша администрирането на базата данни и периодичното изчисляване на Композитния индекс „Икономика на светло“.

2.2. Основни резултати от изпълнението на Дейност 2

2.2.1. Инструменти за мониторинг на постигнатите резултати

Постигнатите основни резултати от дейността на НЦ са представени и анализирани в **три поредни Годишни мониторингови доклади**, в които се оценява динамиката, тенденциите и промените в обществените нагласи, настъпили в резултат от реализираните проектни дейности и техния ефект сред целевите групи на проекта, както и цялостния им отзвук в българското общество.

¹¹http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28839&name=7865&title=Strategia_za_razvitie_i_funkcionirane_NC.pdf

Първият Мониторингов доклад¹² бе разработен през ноември 2012 г. и оцени постигнатия напредък в обществените нагласи през 2012 г., в сравнение с предходните 2010 г. и 2011 г. Сравнителните констатации се направиха на основата на резултатите от първото национално представително проучване за попълване на информационната база данни (реализирано през септември 2012 г.). Детайлно се оцениха и отделните компоненти от дейността на Националния център „Икономика на светло“ и на тази основа се направиха изводи за постигнатия напредък в ограничаването и превенцията на неформалната икономика в България. Първият Мониторингов доклад представи оценките за практическите ефекти от приложението на 9 мерки¹³ за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Данните показаха, че най-силно влияние за ограничаването на сивите практики у нас е изиграла мярката за свързването на касовите апарати в обектите със сървър в Националната агенция по приходите (постоянна дистанционна връзка) от 01. 04. 2012 г., мярката за изискването производителите на акцизни стоки (алкохол и горива) да монтират уреди, данните от които се изпращат в реално време в Агенция "Митници" и мярката за задължение за предаване по дистанционна връзка на данни, позволяващи текущо да се определят наличните количества горива в обектите за търговия с течни горива.

Вторият Мониторингов доклад (ноември 2013 г.)¹⁴ бе разработен по същата структурна схема, като отчете и анализира резултатите от второто представително изследване за попълване на информационната база данни (проведено през

¹²http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=41084&name=5110&title=MONITORINGOV_DOKLAD_FINAL.pdf

¹³ Мерките бяха предложени от Министерството на финансите и след съгласуване бяха включени в състава на изследването за попълване на информационната база данни през септември 2012 г.

¹⁴http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=41084&name=7735&title=II-ri_MONITORINGOV_DOKLAD.pdf

септември 2013 г.). С цел постигане на сравнимост в оценките на изследваните лица второто национално изследване за попълването на информационната база данни се проведе сред същите изследвани единици - обект на изследване през 2012 г. Това позволи да се установят настъпилите промени в оценките, мненията и моделите, с които изследваните лица оценяват проявленията на неформалната икономика и свързаните с това изследвани аспекти от социално - икономическите отношения. Следвайки добрата традиция от 2012 г., Вторият Мониторингов доклад представи оценки за практическия ефект от три мерки, приложени през периода 30 юни 2012 г. - 30 юни 2013 г. - най-високо бе оценен ефектът от мярката Механизъм за контрол на доставките и движението на течни горива – проследяване на доставките и движението на течни горива от производител и вносител до краен потребител с цел установяване начисляването и внасянето на дължим. Успоредно с това бяха представени и предварителните оценки за очаквания ефект от четири нови мерки, проектирани за прилагане от 01. 01. 2014 г. - с потенциално най-висок очакван ефект се оцени мярката Въвеждане на фискален контрол върху движението на стоки с висок фискален риск на територията на Република България с цел предотвратяване на фактическите кражби на ДДС.

Третият Мониторингов доклад (2014 г.)¹⁵ се разработи в духа на предходните два мониторингови доклада и използва аналогична логическа матрица за оценка на динамиката в елементите на обществените нагласи спрямо неформалната икономика, като и този път акцентите се поставят върху оценката на практическите ефекти от реализираните през периода ноември 2013 - юни 2014 г. изследователски, аналитични, популяризиращи, обучителни и консултантски дейности по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. В

¹⁵http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=41084&name=8410&title=TRETI_MONITORINGOV_DOKLAD.pdf

Третия годишен мониторингов доклад, на основата на сравнението на структурата и доминантите в обществените нагласи към неформалната икономика през 2013 г. и 2014 г., са установени настъпилите в общественото мнение промени спрямо неформалната икономика и в частност - промените в нагласите на целевите групи на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. Анализирани са специфичните предизвикателства пред ограничаването и превенцията на неформалната икономика през 2014 г., като бе направена оценка до каква степен и в каква посока дейностите по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ са повлияли върху идентифицираните предизвикателства. Цялостно бе оценена ролята на дейностите по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ и ефектите от дейността на Националния център „Икономика на светло“ за промяната на обществените настроения и нагласи в посока изграждане на обществена нетърпимост, нетолерантност и несъпричастност към проявленията на неформалната икономика. Така Третият годишен мониторингов доклад оцени постигнатия напредък по отношение ограничаването и превенцията на неформалната икономика през периода ноември 2013 г. - юни 2014 г. и на тази основа очерта посоката на промените в общественото отношение спрямо неформалната икономика.

2.2. Индикатори за мониторинг на постигнатите резултати

За оценка на дейността на Националния център „Икономика на светло“ през периода 2010 - 2014 г. са наблюдавани и измервани следните групи индикатори:

- **За оценка на напредъка за предоставяните от Националния център „Икономика на светло“ услуги в рамките на информационния интерфейс;**
- **За оценка на напредъка за предоставяните от Националния център „Икономика на светло“ услуги и в рамките на консултации по браншове и региони;**
- **Мониторинг на публикациите и емисиите в средствата за масова информация;**
- **Обективни социологически проучвания сред целевите групи по проекта.**

А. Индикатори за оценка на напредъка за предоставяните от Националния център „Икономика на светло“ услуги в рамките на информационния интерфейс

Имат се предвид получените сигнали на Националната гореща телефонна линия, посещенията на сайта на Националния център „Икономика на светло“ и извършените дистанционните обучения по темата неформална икономика. Данните за периода 2010 - 2014 г. показват, че са постигнати важни практически резултати и ефекти върху целевите групи на проекта и върху българското общество като цяло.

A1. Посещения на интернет страницата на НЦ „Икономика на светло“

С редовното публикуване на документите по дейностите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ са създадени необходимите организационно - технологически предпоставки за широкото популяризиране на съвкупността от дейности, извършвани в изпълнение на целите и задачите на проекта. Тези публикации са необходимата концептуална, методологическа и аналитична основа за надграждане на постигнатото по проекта от всички заинтересовани страни, които могат да ги ползват като отправна точка за бъдеща работа.

От старта на сайта на НЦ „Икономика на светло“ (10. 05. 2010 г.) до 30. 09. 2014 г. сайтът е посетен общо 17 367 пъти. До края на проекта - 31. 10. 2014 г. прогнозните данни са посещенията да достигнат – 17 650 броя.¹⁶ Анализът на трафика на посещенията в сайта показва, че 48 % от посещенията са от типа „трафик от търсене“, 19 % са „трафик от препратки“ и 33 % е „директен трафик“. Проследяването на нивата и структурата на трафика на посещенията от старта на портала на Националния център „Икономика на светло“ до настоящия момент позволяват да се направи категоричната констатация, че порталът на Националния център „Икономика на светло“ продължава успешно да изпълнява функцията на национално значим център за повишаване на обществената информираност за неформалните икономически практики и създаване на устойчиви нагласи за нетолериране на нарушенията в икономическия живот, като образец и модел за управление на съвременни легитимни икономически единици. **Общата констатация е устойчива тенденция за утвърждаване на информационния интерфейс на НЦ „Икономика на светло“ като носител на**

¹⁶ Всички стойности към 31. 10. 2014 г. са индикативни, изчислени по прогнозни стойности на основа среднотатитически данни на база предходни периоди.

богата, систематизирана, атрактивно представена информация за неформалната икономика. Съвкупно с другите елементи (дистанционни обучения и Национална гореща телефонна линия), по този начин се създава солидна информационна платформа за реализирането на проактивни мерки и действия за промяна на обществените нагласи към по-висока нетърпимост спрямо неформалните икономически практики и формирането на поведение за нетолериране на работата в сивия сектор на икономиката.

В резултат от положените усилия, е постигнато активизиране на интереса към форума - в сравнение с началните периоди, е налице видимо раздвижване на активността. След приетите насоки за ре-дизайн на онлайн форума е достигнато видимо оживление на общата част на форума, който постепенно се превръща в платформа за срещи и професионални коментари.

A2. Дистанционни обучения

През периода 20. 10. 2011 - 30. 09. 2014 г. дистанционно обучени са общо 2 154 лица, в това число работодатели и заинтересовани лица. До края на проекта - 31. 10. 2014 г. прогнозните данни са дистанционно обучените лица да достигнат – 2 250 броя. От възможността за дистанционно обучение са се възползвали най-вече лицата от средната възрастова група, което е много добра предпоставка за разпространяването на информация и създаването на специфични компетенции сред икономически активните лица. Опитът от изпълнението на проекта показва, че лицата от средните възрастови групи проявяват най-висок интерес към темата неформална икономика и техният интерес е провокиран от възможността да получат специализирани и достоверни знания по тема, която лично ги засяга. Доколкото всеки е или в

ролята на работодател, или в ролята на наето лице, разпознаването и противодействието на капаните на сивите практики се превръща в необходимо умение.

Данните от периода на изпълнение на проекта свидетелстват за това, че най-силна потребност за допълнителни знания по темата „неформална икономика“ имат хората с висока и средна образователна степен. По силата на своите професионални и квалификационни характеристики, лицата с висше и средно образование имат повече специализирани знания в областите (право, икономика, мениджмънт, маркетинг и др.), които са необходими за изграждането на легитимно икономическо поведение, съобразено със законодателната среда и в същото време пазещо интересите на икономическите субекти. Данните показват, че тези две категории лица проявяват подчертано висок интерес към надграждане на знанията си чрез възможностите, които са предоставени от виртуалната платформа за дистанционно обучение по темата неформална икономика. Това им помага не само да разширят кръгозора си, но и по-лесно да се ориентират в динамичната пазарна среда, да разпознават и неутрализират ефикасно проявленията на неформалната икономика.

A3. Национална гореща телефонна линия

От старта на Националната гореща телефонна линия (0800 12358) през месец май 2010 г. до месец септември 2014 г. са подадени общо 2 644 сигнала. До края на проекта - 31. 10. 2014 г. прогнозните данни са посещенията да достигнат – 2 700 броя. Обобщенията за данните за функционирането на Националната гореща телефонна линия показват, че постепенно се оформя

устойчива тенденция за повишаване на средно месечния брой на подаваните сигнали на Националната гореща телефонна линия. Така например, ако през октомври 2010 г. – септември 2011 г. средно месечният брой сигнали е бил **25,6**, то през периода октомври 2011 г. – януари 2012 г. средно месечният брой подавани сигнали се е увеличил двойно (на **47,5** сигнала). **От месец февруари 2012 г. насам тенденцията е за плавно и непрекъснато покачване на броя на средно месечните сигнали.** Подаваните сигнали са главно в три тематични области:

- **Укриване на данъчни задължения;**
- **Нарушения на трудовите правоотношения;**
- **Нарушаване на потребителските права.**

Натрупаният опит от функционирането на Националната гореща телефонна линия показва, че през първите три години на реализиране на проекта около две трети (между 58 % и 61 %) от сигналите са подавани от жени. Тази тенденция се е запазила до месец февруари 2013 г., когато настъпва сближаване в относителните тегла на двата пола и дори настъпва „обръщане“ на тенденцията (60 % от сигналите през м. януари 2013 г., 53,3 % през м. юни 2013 г. и 52,9 % през м. октомври 2013 г. са подадени от мъже). **Отнесено за целия период на съществуването на Националната гореща телефонна линия, най-много сигнали са подадени от Югозападен район (40,6 %).** В рамките на петте отделни години, относителното тегло на сигналите от Югозападен район варира между 35,6 % и 50,0 % - дял, който значително се отличава от теглата на другите пет района. Тази тенденция се установи от самия старт на Националната гореща телефонна линия. Тъй като в този район концентрацията на население в активна трудова възраст е най-висока, е логично и напълно нормално да се подават и най-висок относителен дял сигнали за нарушения – на принципа, че там, където се работи,

има предпоставки и за нарушения. Доминиращото регионално концентриране на подаваните в предходните периоди сигнали в Югозападния район обаче е свързано с по-ниска активност на населението от останалите райони по отношение подаването на сигнали на Националната гореща телефонна линия.

Б. Индикатори за оценка на напредъка за предоставяните от Националния център „Икономика на светло“ услуги в рамките на предоставяните консултации на браншово и регионално равнище

Тези два специфични инструмента за консултиране, информиране и въздействие върху целевите групи на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ са обект на специализиран анализ през целия период на реализиране на проекта, като тенденцията е за повишаване качеството на предоставяните услуги и устойчиво обхващане на все по-широк кръг от целевите групи.

Данните за количеството **предоставени консултации по браншове и региони** се обработват и систематизират от момента на откриването на Националния център „Икономика на светло“ (месец май 2010 г.) до настоящия момент.

Б1. Консултации по пилотни за проекта браншове

Общо за периода май 2010 г. - декември 2013 г. са предоставени 2 207 консултации в 11-те първоначални пилотни за проекта бранша. Относително най-голям брой консултации са предоставени от бранш „Електротехника и електроника“ - 14,2 % от общото количество консултации в 11-те бранша. На следващо място (11,5 %) е бранш „Лека промишленост – полиграфия“. Трети по

количество предоставени консултации е бранш **„Информационни технологии“** (10,7 %). Най-ниското относително ниво на предоставени консултации е от бранш **„Здравеопазване“** - общо за целия период на проекта от бранша са предоставени 5,6 %. Месечното разпределение на консултациите по браншове е равномерно и с тенденция за запазване на средните нива на консултиране. **Нееднаквостта на производствените процеси и полагания труд в 11-те пилотни бранша води до съществени различия и в темите, които са предмет на консултиране:**

- **34,2 % от консултациите са по повод нарушаване на трудовото законодателство;**
- **38,7 % от консултациите са поради възникнали нарушения на данъчното законодателство;**
- **19,8 % от консултациите са били свързани със случаи на нарушаване правата на потребителите;**
- **6,3 % от консултациите са потърсени във връзка с разнородни казуси от трудовото ежедневие на лицата, полагачи труд в 11-те пилотни за проекта браншове.**

Детайлният анализ на консултациите по браншове показва, че различните браншове имат различни уязвими места, респективно възникващите в тях сиви практики и казуси са различни:

- **Така например, консултации във връзка с нарушения на трудовото законодателство са търсени предимно от лицата, работещи в браншовете „Машиностроене“, „Информационни технологии“, „Лека промишленост - полиграфия“ и „Пощенски услуги“;**
- **Нарушенията на данъчното законодателство са били най-значим повод за търсене на консултации в браншовете „Електротехника и електроника“,**

„Млекопреработване”, „Туризм” и „Здравеопазване”;

- Консултации по повод нарушаване на потребителските права са потърсени предимно от браншовете „Електротехника и електроника”, „Инфраструктурно строителство”, „Небанкови финансови услуги” и „Здравеопазване”. Както и през предходните периоди, най-широк спектър от теми и казуси е повдигнат от бранш „Инфраструктурно строителство”.

Б2. Консултации по региони

В съответствие с разработената концепция за информирание и консултиране на целевите групи на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, от месец юли 2010 г. 9-те регионални офиса на Националния център „Икономика на светло“ започнаха да предоставят **регионални консултации** по проблеми и казуси, свързани с проявления на неформалната икономика. Всички регионални консултанти преминаха специален двуседмичен курс на обучение в НЦ „Икономика на светло“, за да придобият специфични компетенции и да бъдат в състояние да предоставят качествени консултантски услуги.

Общо за периода юли 2010 г. - септември 2014 г. са предоставени 18 998 регионални консултации. До края на проекта - 31.10.2014 г. прогнозните данни са регионалните консултации да достигнат – 19 400 броя. В динамичен ред, количеството на предоставяните консултации по региони бележи устойчива тенденция за плавно и постъпателно увеличение: ако през периода юли - декември 2010 г. са предоставени 1 427 консултации, през периода януари - декември 2011 г. те са били общо 4 144, а през периода януари - декември 2012 г. са достигнали общата бройка 5 115, през периода януари - декември 2013 г. са били 4 801, а само за последните 9 месеца (януари - септември 2014 г.) техният брой е 3 511.

Между шестте района на планиране видимо се откроява **Североизточен регион**, в който общо за периода юли 2010 г. - септември 2014 г. са **предоставени 3 408 консултации**. В другите пет района на планиране ситуацията е относително близка. За целия разглеждан период са предоставени консултации, както следва: Северен централен регион се нарежда на второ място с 3 148 консултации, следван от Северозападен регион – 3 134 бр., Югоизточен регион - 3 123 бр., Южен централен регион с 3 093 предоставени консултации и Югозападен с 3 092 бр. **Постигнатият висок брой на предоставени консултации се дължи изключително на положените от регионалните офиси на Националния център „Икономика на светло“ систематични и целенасочени усилия по разпространяване на информация за възможността в регионалните офиси да бъде получена специализирана професионална консултация по въпроси, касаещи проявления на неформалната икономика. В това отношение регионалният офис в гр. Варна показва най-висока ефикасност - положените от варненския офис усилия са довели до постигането на внушителен резултат, ясно открояващ се сред останалите пет района на планиране.**

Включително през последния анализиран период (ноември 2013 г. - октомври 2014 г.) тенденцията за високи нива на предоставяне на регионални консултации се запазва, което е индикатор за това, че за времето на реализиране на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ регионалните офиси са се изградили като устойчиви и високо капацитетни центрове за информирание на населението, в това число за предоставяне на професионални съвети и консултации за справяне в случаи на сблъсък с неформална икономика.

През периода на функциониране на Националния център „Икономика на светло“ се установяват динамично променящи се относителни дялове в тематичната структура на предоставяните по райони консултации. Общата констатация е, че през 2014 г. намаляват случаите на търсени консултации във връзка с нарушения на трудовото законодателство и се увеличават случаите на консултации по повод укриване на данъци. Това от своя страна е индикация за нови процеси и реструктуриране на неформалните практики - налице е силна тенденция за ограничаване на сивите практики в трудовоправните отношения, но успоредно с това се забелязва известно влошаване на някои параметри на финансовата дисциплина.

В крайна сметка, общо за периода на функциониране на Националния център „Икономика на светло“ към дата 30. 09. 2014 г. са предоставени 23 849 консултации, от които 18 998 регионални консултации, 2 207 браншови консултации и 2 644 консултации чрез Националната гореща телефонна линия. До края на проекта - 31. 10. 2014 г. прогнозните данни за общия брой предоставени консултации са те да достигнат – 24 300 броя.

В. Мониторинг на отражението на темата неформална икономика в българските медии

Честотата на поместване и излъчване на медийните материали е една от основните характеристики, които са предмет на наблюдение при осъществявания медиен мониторинг. Обобщените данни от началото на медийния мониторинг (януари 2010 г.) до юли 2014 г. позволяват да се направи категорична констатация за трайно и устойчиво нарастващ интерес на медиите към темата неформална икономика. За периода януари 2010 г. - юли 2014 г. медиите са отразили темата за

неформалната икономика изключително масирано - публикувани или излъчени са общо **3 439** материала. През периода януари - юли 2014 г. средно месечният брой на материалите значително нараства и достига **89,3**. През наблюдавания период се забелязва значително нарастване на медийния интерес по темата главно поради:

- Възприетата активна политика на правителството за противодействие на сивите практики на национално ниво и в редица браншове и отрасли;
- Поредицата от събития, реализирани като елемент от проекта „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“.

И през последните наблюдавани месеци се запазва тенденцията в отразяването на неформалната икономика. Преобладаващ и доминиращ модел в медийното пространство е „сивата икономика като нежелателен елемент“. Това може да се тълкува като израз на стремежа на медиите към темата неформална икономика да се подхожда от по-умерена позиция. В чисто психологически план, остро то заклеймяване на един или друг елемент от социално - икономическото битие е ефективно като начален етап на една по-широка информационна кампания, след което е препоръчително за известно време тонът да бъде смекчен до степен, която излиза от модела на сугестивното критикуване и приема облика на диалогично представяне. Така острият тон може да бъде сменен с по-умерен тон, който да стимулира разгръщането на широка обществена дискусия по проблематиката и да улесни изработването на консенсусни решения, отчитащи интересите на всички заинтересовани страни. Първоначално наложилите се през 2010 г. силно критичен маниер на отразяване на темата постепенно е сменен от по-конструктивен модел, при който са поставени акценти върху изясняване на причините за съществуването на сиви практики и дискутирането на

подходите/мерките за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

През периода 2013 - 2014 г. се появи и се запази позитивна тенденция при отразяването на неформалната икономика думата на национално представените работодателски и браншови организации да се чува все по-ясно и все по-отчетливо. Така например, през 2014 г. се засили позитивната тенденция (в сравнение с 2010 г.) на повишена чуваемост на позициите на работодателските организации, което е сигнал за настъпила промяна в медийните подходи към отразяване на темата неформална икономика. Бизнесът, в лицето на национално представените работодателски организации, говори открито и настойчиво за сивия сектор – разнища причините за сивите практики, разкрива вредите от сивите практики върху конкурентоспособността на изрядния бизнес, поставя конкретни искания и ги аргументира, настоява бизнесът да бъде изваден на светло и формулира директни предложения към държавата за ограничаване на неформалната икономика.

Специално трябва да се отбележи засиленото присъствие на АИКБ и Националния център „Икономика на светло“ като вече утвърдили се авторитетни източници на новини, събития, резултати от изследвания, анализи и инициативи, свързани с измерването и обяснението на неформалната икономика, както и с провеждането на конкретни действия за нейното ограничаване и превенция. Особено ярко присъства АИКБ в медийните материали през месеците, когато са оповестявани резултатите от проведените събития, инициативи, националните представителни изследвания по проекта и актуалните стойности на Композитния индекс „Икономика на светло“. Анализът показва, че тези събития са били изведени като водещи новини от всички национални електронни и печатни медии.

БНТ, ВТВ и БНР съобщават горещите данни за обхвата на неформалната икономика в своите прайм-тайм новини. Всеки в свой стил, но общото е, че телевизиите придават на този тип репортажи облика на горещи новини, засягащи парливи въпроси от ежедневието на хората. Печатните медии публикуват пространни материали, в които дават думата на експерти от АИКБ и търсят не само представяне на фактологията, но и анализ на случващото се. Широко са отразени резултатите от проведените национални представителни изследвания и браншовите изследвания, информационно разяснителните и обучителните дейности на Националния център „Икономика на светло“, оповестяването на актуалните стойности на Композитния индекс „Икономика на светло“, както и регионалните и браншовите срещи за дискутиране на темата.

Проведеният анализ на съдържанието на медийното отразяване на темата неформална икономика и на дейностите на Националния център „Икономика на светло“ ясно показва доминиращата роля на проекта „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ като национално значим фактор за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика в страната. В рамките своето съществуване, НЦ е успял да създаде ясно различим институционален образ, който трайно присъства в медиите и излъчва послания за нетърпимост към сивите практики. За да затвърди своята роля в публичното пространство, Националният център „Икономика на светло“ следва да продължи вече установените добри традиции за изграждане на стабилни медийни партньорства, като:

- Предоставя на медиите прессъобщения и информация за предстоящи събития, дискусии, кръгли маси, резултати от изследвания, предложения за мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- Предлага аналитични статии и експертни мнения по темата, утвърждавайки своята водеща роля на основен изразител на позиции по темата „неформална икономика“;
- Продължи създаването на трайни партньорства с представители на водещите медии;
- Способства за формирането на обществена нетърпимост към неформалната икономика, излъчвайки основни послания, които да поддържат високо нивото на обществен интерес към проблемите и измеренията на неформалната икономика в страната.

Като важен приоритет в публичния дебат неформалната икономика ще продължи да бъде обект на засилен интерес в публичното пространство. В тази връзка Националният център „Икономика на светло“ следва да продължи своята дейност като национално значим фактор за формирането на медийния дебат по темата.

Г. Обективни социологически проучвания сред целевите групи по проекта

2014 г. е последната от реализирането на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. Годишната бе белязана от знака на постоянното политическо напрежение и неизбежните последствия от това върху обществените и социално икономическите отношения. Следвайки проектното предложение, екипът на проекта успешно реализира съвкупността от предварително планирани изследователски, аналитични, обучителни,

информационни и разяснителни дейности. Тяхното осъществяване съвпадна с прилагането от страна на държавата на пакети от мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Г1. Трето попълване на информационната база данни

Проведените през 2014 г. измервания на обществените оценки и нагласи¹⁷ показват, че **практическите резултати от осъществяването на мерки са изключително добри**. През 2014 г., в сравнение с 2010 г., по всички наблюдавани индикатори се установява значително подобрене, което е пряко следствие от промените в позитивна насока обществени нагласи и настроения. Докато през 2010 г. в масовата народопсихология преобладаваха значителни нива на толериране и негласна, мълчалива подкрепа на сивите практики, то пет години по-късно тези нагласи са променени. Наличните емпирични данни от 2014 г. позволяват да се направи общата констатация, че в масовата психология на българина се извършват дълбоки и устойчиви промени в посока неприемане на проявленията на неформалната икономика.

Обобщаването на промените в българското общество през периода 2010 - 2014 г. по отношение на неформалната икономика, настъпили като резултат от дейността на Националния център „Икономика на светло“, посредством сравнителен анализ, показва, че установената през 2013 г. устойчива тенденция за намаляване на относителния дял на неформалния сектор в националната икономика се запазва и през 2014 година. Така в сравнение с 2010 г. е постигнат значителен напредък по отношение обхвата на

¹⁷ За справка: дейност 9 „Изграждане и внедряване на информационна система“
http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=191218&name=8319&title=Doklad_z_a_actualizacia_na_indexa-2014.pdf

неформалната икономика у нас, като се очертават следните по-важни изводи и констатации:

- Според работодателите, през 2014 г. дялът на неформалната икономика в България е 32,3 %, което е с 10 процентни пункта по-малко в сравнение с 2010 г., когато по оценките на работодателите неформалната икономика е съставлявала дял от 42,2 %;
- Видимо редуциране на неформалната икономика има и според оценките на работниците/служителите: през 2014 г. те оценяват неформалната икономика на ниво от 31,6 %, докато през 2010 г. според тях нивото на сивите практики е било 48,6 %. Това говори за намаляване на сивите практики със 17 процентни пункта;
- Още по-очевидно е намалението на неформалната икономика според оценките на населението: ако през 2010 г. неформалната икономика в България е оценена от населението с внушителните 58,0 %, то през 2014 според населението сивите практики са редуцирани до нивото от 31,3 %, т.е. е налице е спад от 26,3%!!!;
- През 2014 г. обхватът на сивите практики е най-висок (между 41 и 50 %) в градовете Видин, Търговище, Разград и Монтана, а също така Шумен и Плевен. Абсолютен „шампион“ в сивите практики се оказва Монтана (41 и 60 %). За сравнение със стартовите стойности, през 2010 г. най-големи концентрации на сиви практики се установиха в градовете Бургас, Плевен, Габрово, Пазарджик, Русе и Монтана. Очевидно, в резултат от предприетите мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика и в частност, благодарение на работата на регионалните центрове на Националния център „Икономика на светло“, „гнездата“ на сивите практики

от 2010 г. са овладяни. Изключение представляват Плевен и Монтана, които запазват почти непромени стойностите за обхвата на сивите практики. В тези два града случаят е по-специален и са необходими целенасочени мерки, съчетаващи едновременно действия за икономическо развитие на района и мерки за ограничаване на сивите практики.

Оценките за тенденциите по отношение на обхвата на неформалната икономика у нас показват, че **е налице е устойчив процес на редуциране на неформалната икономика в България.** Тази тенденция започна през 2012 г., проявява се още по-отчетливо през 2014 г. и е индикация за настъпилите сериозни позитивни промени в икономическото поведение на работодателите. Анализът на промените показва, че до голяма степен тези позитивни промени се дължат на широкообхватните дейности по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. Установените значително по-ниски от заявените общо за страната нива на сив сектор в икономиката на отделни региони могат да бъдат оценени като успех на осъществените дейности по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, още повече, че в част от областните градове, отчели подобни ниски стойности на сива икономика, има изградени регионални офиси на Националния център „Икономика на светло“ (като Варна, Бургас, Кюстендил).

С най-високи нива на сиви практики през 2014 г. се очертават браншовете 1) „Туризъм“, 2) „Инфраструктурно строителство“, 3) „Млекопреработване“ и 4) „Здравеопазване“. Според работодателските оценки в тези браншове сивите практики варират между 25 и 50 %. С най-ниски нива на сиви практики са браншовете 1) „Пощенски услуги“ и 2) „Машиностроене“.

И през 2014 г. , както и през 2010 г., в структурата на общественото мнение

типичните неформални практики се виждат в три основни области:

- Нарушаване на трудовоправното и осигурителното законодателство;
- Отчитане на показателите за финансовата и стопанската дейност на фирмите;
- Използването на корупционни практики.

Анализът на оценките на изследваните съвкупности за степента на разпространение на типичните сиви практики у нас показва, че в периода 2010 - 2014 г. е налице силна динамика в честотата на типичните сиви практики. **Общата констатация е за постепенно и устойчиво ограничаване на сивите практики в българската икономика.** Така например, през 2014 г. в сравнение с 2010 г. чувствително са намалели случаите на „полагане на труд без какъвто и да е договор“ (от 28,4 % през 2010 г. на 7,5 % през 2014 г.). Позитивно развитие се установява и по отношение на най-често разпространената сива практика „работа на договори с фиктивни клаузи“ (от 17,9 % през 2010 г., 44,4 % през 2013 г. и 26,7 % през 2014 г.). През 2014 г. намаляват случаите на полагане на труд при социално осигуряване върху суми, по-ниски от реално получаваните.

През 2014 г. намалява разпространението на сивите практики в областта на финансовата дисциплина. Така, ако през 2013 г. неиздаването на финансови документи е посочено като „много често и често“ срещано явление от общо 21,6 % от работодателите, то през 2014 г. е съобщено от общо 8,9 % от работодателите, което показва намаление на тази сива практика два пъти и половина (с 12,7 %). Установява се видим напредък по отношение ограничаването и превенцията на сивата практика „отчитане на по-ниски обороти от действителните“ (според 51,7 % от работодателите през 2014 г. тази сива практика се среща рядко). **Така през 2014 г. е прекъсната установената през 2012 г. негативна тенденция за повишаване на относителния дял на тези работодатели, които си позволяват единични**

(спорадични) нарушения на финансовата дисциплина. Тази тенденция бе уловена през 2012 г. и в отговор на негативните сигнали бяха предприети адекватни мерки от страна на правителството.

Данните от 2014 г. показват запазване на установената през 2012 г. и 2013 г. позитивна тенденция по отношение ограничаването на практиката за неплащането на данъци, акцизи и мита (от 16,0 % през 2010 г. на 5,4 % през 2014 г.). За периода от 2010 до 2014 г. четири пъти (от 46,3 % на 11,0 %) е намалял относителният дял на работодателите, според които предпочитанията към кешовите плащания са „много често и често разпространено“ явление в българската стопанска практика. Съответно, дялът на работодателите, които оценяват „предпочитанията към кешови разплащания“ като рядко срещана практика, се е увеличил от 22,1 % на 51,1 %.

Обобщението на наличните емпирични данни показва, че за периода 2010 - 2014 г. типичните сиви практики като цяло са ограничени и сведени до нива, по-ниски от тези през 2010 г. Позитивните тенденции по отношение на повечето от типичните сиви практики са се проявили особено ясно през 2012 г. В резултат от предприетите мерки от страна на правителството и като следствие от масираните обучителни, популяризиращи и консултативни дейности по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, през 2014 г. се установява цялостен спад на типичните сиви практики - намаляват както най-широко разпространените сиви практики, така и някои специфични сиви практики, които се срещат в част от икономическите дейности.

Актуалните данни от 2014 г. позволяват да се направи извод за устойчиво намаление на лицата, които работят без трудов договор (от 16,6 % през 2010 г. до

6,4 % през 2014 г.). Намаление се отчита и сред лицата, работещи без осигуровки (от 10,8 % през 2012 г. на 4,3 % през 2014 г.) и на лицата, чиито близки работят, без да им бъдат изплащани осигуровки (от 24,7 % на 11,4 % през 2014 г.).

През 2014 г. 13,7 % от интервюираните лица са извършвали допълнителна дейност срещу заплащане, като най-често извършваните дейности са в търговията, селското стопанство и земеделието, счетоводни услуги, медицински услуги, електроуслуги, транспортни услуги, строително - монтажни услуги, готварство и др. Данните от 2014 г. сочат, че в някои от най-силно нарушаваните аспекти на трудовоправните и осигурителните отношения при допълнителната заетост започват да се наблюдават позитивни промени. Така например, продължава положителната тенденция за намаляване на относителния дял на лицата, които извършват допълнителна дейност без трудов договор (от 42,1 % през 2010 г. до 21,4 % през 2014 г.). През 2014 г. се установява трайна тенденция за намаление на дела на лицата, които са осигурявани на по-малки суми от реално получаваните (от 34,2 % през 2012 г. до 16,2 % през 2014 г.).

Данните от 2014 г. индикират задълбочаване на позитивната тенденция за създаване в предприятията на благоприятни организационни условия за работа в светлата част на икономиката. Показателно е, например, че докато през 2010 г. 39,1 % от предприятията са били сертифицирани и са имали внедрени системи за управление на качеството, през 2014 г. техният дял е нараснал до 58,9 %. През 2014 г. вътрешни правила са разработени и действат в над 50 % от предприятията.

За пръв път от няколко години насам през 2014 г. е налице обръщане на „знака“ и междуфирмената задлъжнялост намалява. Така например, ако през 2010 г. 15,5 % от изследваните работодатели са имали просрочени плащания към доставчици, а през 2012 г. този дял е бил 16,0 %, то през 2013 г. този дял е скочил

на 25,4 %, а през 2014 г. е намалял до 18,9 %. Докато през 2010 г. 39,7 % от изследваните работодатели са имали несъбрани плащания от други субекти, през 2012 г. този дял се е повишил на 53,6 %, а през 2013 г. следва ново повишение до нивото от 59,1 %. Затова пък през 2014 г. намалява рязко до 44,1 %. В същото време се забелязва **тенденция за плавно увеличаване на задлъжнялостта на държавата към икономическите субекти**: този вид задлъжнялост е била 5,2 % през 2012 г., нараснала е до 9,1 % през 2013 г. и през 2014 г. е продължила да нараства до 9,8 %.

Заслужава да бъде отбелязано старанието на предприятията, въпреки обективните трудности да бъдат изрядни и да останат в светлата част на икономиката. Както е известно, ежедневните трудности могат лесно да се превърнат в негативен стимулатор и да подтикнат към използване на сиви практики. Данните обаче сочат устойчиви тенденции за подобряване на показателите на предприятията и за създадени стабилни нагласи за изрядно стопанско поведение.

През 2014 г. се установява позитивна промяна по отношение изплащането на трудовите възнаграждения по банков път (от 44,2 % през 2010 г. на 75,0 % през 2014 г.). Това е индикация за чувствителна промяна в политиката на работодателите спрямо персонала – все по-явни са усилията на работодателите за търсене на устойчивост и коректност в отношенията между работодателя и работника. Установява се също така чувствително повишение на нагласите на работодателите за извършване на плащанията по банков, вместо по касов път. Данните разкриват отчетлива позитивна тенденция за реструктуриране на плащанията от преобладаващо кешови (разплащания на каса или на „ръка“) в банкови трансфери. За периода 2010 - 2014 г. с 41,5 процентни пункта се е

увеличил относителният дял на банковите трансфери като начин на разплащане с клиенти (от 43,2 % през 2010 г. е нараснал до 53,1 % през 2012 г., 61,7 % през 2013 г. и 84,7 % през 2014 г.). С 32,8 пункта се е увеличил относителният дял на банковите трансфери като начин на разплащане с доставчици (от 52,4 % през 2010 г. се е увеличил на 59,4 % през 2012 г., 66,2 % през 2013 г. и 85,2 % през 2014 г.).

През 2014 г. се задълбочава установената през 2013 г. позитивна тенденция за спад в нивата на обществена толерантност и психологическата готовност за включване в сиви практики от страна на работниците/служителите. Преломният момент бе 2013 г. и според най-новите данни положителният тренд се запазва. Прегледът на емпиричните данни от 2014 г. показва, че по всички наблюдавани индикатори е налице устойчиво намаляване от 2010 г. до 2014 г., като при част от тях има слабо покачване на нивата на толерантност през 2012 г. спрямо 2010 г., но през 2013 г. и 2014 г. тенденцията отново е на съществено понижаване. Така например, през наблюдавания период се установява постоянен спад в психологическата готовност на работниците/служителите за участие в следните сиви практики: работа без писмен трудов договор (от 28,9 % през 2010 г. на 11,3 % през 2014 г.); работа без социално и здравно осигуряване (от 11,5 % през 2010 г. на 2,7 % през 2014 г.); предпочитания към извършване на големи парични плащания в брой, а не чрез банков превод (от 21,7 % през 2010 г. до 6,6 % през 2014 г.). Практиката за работа на трудов договор за една сума плюс устни договорки за допълнително необлагаемо заплащане: това е сивата практика с най-широко разпространение в българската икономика. През 2010 г. готовност за работа при такива условия са изразили 46,5 % от работниците/служителите, а през 2014 г. този дял намалява до 31,0 %.

И през 2014 г. на ниво икономическите субекти и на ниво физически лица се

запазва тенденцията за недеklarиране на повече от една четвърт от доходите на физическите лица. Новото през 2014 г. е ясното артикулиране на два типа нагласи и оценки: и работодателите, и работниците/служителите са убедени, че през 2014 г. почти двойно се е повишил дела на хората, които прикриват само до една десета от доходите си. В същото време, са се повишили дяловете на работодателите и работниците/служителите, считащи че се укриват между една четвърт и до половината от реалните доходи. Прави впечатление драстичното намаление на дяловете на работодателите и работниците/служителите, считащи, че хората декларират своите доходи на 100 %. Това е тревожен сигнал и заслужава специално адресиране. Тазгодишното попълване на базата данни потвърди тревогата ни от предходните години, че **по отношение на данъчната дисциплина на българина тепърва предстои да се работи.**

Данните за честотата на издаване на финансови бонове при покупка на основни видове стоки показват, че са налице изключително позитивни промени. Практически спрямо и осемте наблюдавани групи стоки за периода 2010 - 2014 г. се отчита двукратно или дори трикратно увеличение на дяловете лица, които винаги при покупката на тези стоки са получавали финансови бонове. По своеобразен начин изглежда картината и с честотата на издаване на финансови документи при ползването на услуги. Данните за 2014 г. показват застой, по някои показатели и спад в сравнение с 2013 г. и връщане по-скоро към нивата от 2010 г. Това говори за нестабилност в общите нагласи за спазване на финансовата дисциплина при предлагането/ползването на различни видове услуги от населението.

Обобщавайки актуалните данни от 2014 г. и сравнявайки ги с изходните стойности от 2010 г., се налага следният извод: реализираните в рамките на

проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ изследователски, аналитични, обучителни, консултативни, информационни и популяризиращи дейности не само са достигнали до своите адресати, но и са оказали върху тях изключително благоприятно общо въздействие. В резултат от разясняваните на краткосрочните и дългосрочните вреди от полагане на недеклариран труд видимо са ограничени случаите на работа без трудов договор, постигнат е напредък и по отношение извършването на труд по договори с фиктивни клаузи, а преобладаващата част от работниците/служителите са осъзнали рисковете, които следват от участие в сиви практики.

Пряк резултат от дейността на Националния център „Икономика на светло“ през периода 2010 - 2014 г. е повишената чувствителност на българското общество към неформалната икономика и рязкото редуциране на установената през 2010 г. масова психологическа предразположеност към толериране на сивите практики. Крайният резултат е значително намаление на случаите на включване в неформални практики на работното място.

3. ДЕЙНОСТ 3: Набиране, обработване и анализ на вторична информация

Дейност 3 изигра изключително важна методологическа, изследователска и аналитична роля в контекста на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. Основната ѝ цел бе набиране, систематизиране и анализ на наличната към старта на проекта вторична информация по темата неформална икономика. Проектът си постави изключително сложни и отговорни задачи по диагностиката, ограничаването и превенцията на неформалната икономика у нас. За успешното изпълнение на поставените изследователски и

познавателни задачи бе необходимо най-напред да се проучи съществуващия опит в изследването, проучването и анализа на неформалните икономически практики.

Тъкмо с тази цел бе проектирана и се изпълни Дейност 3. **В структурно отношение, в Дейност 3 бяха включени следните елементи:**

- Събиране, анализ и обобщаване на проведените изследвания, публикувани анализи и доклади в България по темата неформална икономика в периода 2004 - 2009 г.;
- Анализ на съдържанието на публикациите по темата „неформална икономика“ през 2005 - 2010 г.;
- Примери за добри практики в ЕС в сферата на ограничаване и превенция на неформалната икономика, включително законодателни и административни;
- Примери за добри световни практики в сферата на ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Всеки от тях бе предмет на задълбочено разработване, а резултатите от този процес бяха представени в самостоятелни аналитични доклади. За целите на настоящия заключителен доклад представяме накратко основните съдържателни резултати по горепосочените четири елемента.

3.1. Събиране, анализ и обобщаване на проведените изследвания, публикувани анализи и доклади в България по темата „неформална икономика“ в периода 2004 – 2009 г.

Темата за неформалната икономика възниква като самостоятелно предметно поле през 70-те години насам на миналия век. С променлива честота и резултат в средата на 90-те години се появяват задълбочени иконометрични, статистически, социологически и антропологически изследвания на неформалната икономика.

Още в средата на 90-те години иконометричните изследвания показват, че неформалната икономика е присъща характеристика на съвременните икономики - тя е елемент както на високо развитите икономики, така и на развиващите се икономики, и на страните в преход (постсоциалистическите икономики). Изследванията на неформалната икономика станаха особено активни след 2000 г., което се обяснява с ръста на сивите практики в световната икономика.

В тази връзка, анализът на проведените изследвания, публикуваните анализи и доклади в България си постави за цел да идентифицира, събере, осмисли и обобщи проведените изследвания, анализи, доклади и други материали, публикувани в периода 2004 - 2009 г. в България по темата „неформална икономика,” с оглед създаване и попълване на информационната база на проекта¹⁸. Тази цел се реализира чрез изпълнение на следните конкретни задачи:

- Идентифициране на изследванията по темата „неформална икономика”, както и изследвания, обхващащи някои нейни елементи, проведени в България;
- Идентифициране на изследвания, които, макар че нямат за пряк предмет неформалната икономика, включват и части, свързани с нейното изследване;
- Идентифициране на международни и европейски изследвания, в които като партньори участват и български изследователи и експерти, както и изследвания, които включват данни за България;
- Идентифициране на анализи и други документи, свързани с разглеждане на проблеми на неформалната икономика;

¹⁸ За справка: Дейност 9 „Изграждане и внедряване на информационна система“.
<http://www.ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/63?activityGroupId=10156&activityArticleId=24602>

- Извършване на обобщен анализ на съдържанието на идентифицираните документи от гледна точка на използваните определения, методи за изследване на явлениято, получени резултати по отношение на размера и обхвата и на мерките за превенция и ограничаване на неформалната икономика;
- Обобщаване на основните изводи в тях от гледна точка на извеждане на политики и набелязване на мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

С цел унифициране на подхода при анализа и оценката на публикуваните документи с резултати от проведени изследвания, анализи, доклади и други материали е разработен **Инструмент за анализ на съдържанието на документите**. В него са включени съвкупност от основни категории на анализа, като описание на методологията и преглед на съдържащия се в съответния документ понятиен апарат; описание на дискутираните (изследваните) сфери/сектори и социално-демографски профили на неформалната икономика; основни прояви на неформалната икономика; идентифициране на факторите (причините) за възникване на неформалната икономика и за включването на работодатели и граждани в сивите практики на различни нива; очертаване на основните резултати и изводи, произтичащи от анализирания документ; оценка на последствията от неформалната икономика и потенциалните рискове за работодателите, гражданите и обществото като цяло; оценка на дейността на институциите в контекста на неформалната икономика и препоръки за оптимизиране на дейността на държавната и общинската администрация.

След преглед на наличните печатни публикации и значителна по обем база от електронни документи (прегледани са **над 3 500 заглавия**), е направена селекция

на документите, релевантни на целите и задачите на извършвания анализ. Селектираните документи са анализирани и на тази основа са направени изводи и обобщения.

Целта на анализа е да се подпомогне цялостната реализация на проекта от гледна точка на прецизиране на подходите, методиките, приоритетите, мерките и дейностите, заложи в проекта. Анализът на документите е фокусиран върху постигането на следните основни познавателни и инструментални задачи:

- Установяване на доминиращите представи за същността и обхвата, в това число количествените параметри, на неформалната икономика;
- Преглед на понятийния апарат и идентифициране на термините, с които се описват неформалните икономически дейности. Тази дейност бе важна в контекста на дефинитивното изясняване на континуума и елементите на понятието неформална икономика - кои икономически практики са част от неформалната икономика, кои са отличителните им белези, как се проявяват и т.н.;
- Преглед на прилаганите в европейската и българската традиция методологически подходи, технологии и методи за изследването и измерването на неформалната икономика, нейните прояви и факторите, които благоприятстват съществуването ѝ;
- Идентифициране на сходствата и различията в интерпретациите на българските автори и изследователи за неформалната икономика;
- Очертаване на предметните области, за които липсват достатъчно информация или които се оказват неадекватно или недостатъчно изследвани;
- Извеждане на посоките на възможните решения и необходимите мерки за

ограничаване и превенция на неформалната икономика (според изследователите, експертите и/или институциите, чиито документи са включени в анализа);

- Провокиране на дискусия на представители на законодателната и изпълнителната власт, на социални партньори и структури на организираното гражданско общество, на изследователската общност, за ефективността на съществуващите политики и механизми за превенция.

Осъщественият анализ на проведените и публикувани в България изследвания по темата неформална икономика се оказва действително полезен и ценен и позволи да се изяснят ключови постановки от методологическа гледна точка.

Стана ясно например, че използваните дефиниции до голяма степен се припокриват. **Неформалната икономика** се определя най-общо като ”икономически дейности, които не са отчетени напълно от националната статистика, не са обложени с данъци от правителството, не са санкционирани, регулирани или защитени от държавата.”¹⁹ **Скритата икономика** се разглежда като понятие, включващо “натуралната”, “черната” и “сивата” икономика, в които стопанската дейност не се отчита официално. По подобен начин се разглежда и структурата на ”**икономиката в сянка**”, която според изследователите включва: **неформална икономика** (законна) – към периода на провеждане на изследването не се изисква дейностите в нея да се наблюдават от статистиката и да се отчитат в БВП – домашно стопанство и индивидуални социални дейности; **сива икономика** (полузаконна) – легална икономика, но с елементи на икономика в сянка

¹⁹ Belev, B., ed. The Informal Economy in the EU Accession Countries: Size, Scope, Trends and Challenges in the Process of EU Enlargement, CSD, 2003.

(упражнява се от фирми без лиценз, нерегистриращи изцяло приходи, заети и други и предоставящи невярна информация); и **черна икономика** - незаконна.²⁰

Един от най-известните изследователи на **икономиката в сянка**, **Шнайдер**²¹, използва по-широка дефиниция. Според него „икономиката в сянка“ включва законното производство на стоки и услуги, свързани с пазара, което е преднамерено укрито от публичните власти с цел да се избегне плащането на подоходни, ДДС и други данъци, плащането на социално - осигурителни вноски, съблюдаването на определени законодателни стандарти на пазара на труда, като минимални заплати, максимална продължителност на работното време, стандарти по безопасност и здраве при работа; необходимостта да се спазят някои административни процедури, като попълване на статистически въпросници или други административни формуляри²².

Анализът показва също така, че изследванията съдържат богата база данни за относителните дялове на различни елементи на неформалната икономика (скрит труд, скрити обороти и други). От наличните данни става ясно, че **делът на неформална икономика се оценява в широки граници, вариращи от 12 % до 40 % и повече**. Най-ниски са оценките, получени с използване на статистически методи за дооценка на БВП в националните сметки. Анализът на Икономическата комисия на ООН за Европа (UNECE)²³ показва, че делът на ненаблюдаваната икономика в БВП за България, осъществен с методиката на Евростат T1-T8 за дооценка на сивия сектор в националния БВП, се повишава от 12,5 % през 1998 г.

²⁰ Стоянова, К., К. Кирова, А. Кирова. Социални предизвикателства на икономиката в сянка, С., ГорексПрес, 1999.

²¹ Schneider, F. Shadow Economies of 145 Countries all over the World: Estimation Results over the Period 1999 to 2003, 2005.

²² Пак там. Schneider, F. Shadow Economies of 145 Countries all over the World: Estimation Results over the Period 1999 to 2003, 2005.

²³ United Nations Economic Commission for Europe. Non-observed Economy in National Accounts. Survey of National Practices, 2003.

на 16 % през 2000 г. При използване на метода на разходите (Expenditure approach), делът на ненаблюдаваната икономика се оценява на 11,5 % средно за периода 1998 до 2000 г. Най-голям дял на скритата икономика - над 30 до 40 %, се регистрира при измерването ѝ чрез така наречените индикаторни методи (използване на енергия) и моделните методи, прилагани в изследванията на ръководения от Шнайдер екип.

Заедно с това, данните показваха **значително разминаване на оценките за дела на неформалната икономика - не само при различните методи, но и дори в рамките на един и същи метод**, използван от различни автори, което показва, че тези данни трябва да се анализират и използват много внимателно.

Анализът достига до извода, че въпреки 40-годишните усилия да се измерят размерът и ръстът на ненаблюдаваната икономика, трябва да се признае колко малко реално се знае за нея. Основният проблем е в това, че изследванията се осъществяват с различен концептуален апарат, използват се специфични, не рядко противоречащи си методологически подходи, влага се нееднакво разбиране в понятието неформална икономика, което води до възникване на полиморфност в предметното поле на неформалната икономика и създава терминологичен хаос. Всичко това от своя страна има крайно неблагоприятни методологически последствия, изразяващи се както използване на нерелевантни методологически подходи, така и до неправилно тълкуване на получаваните емпирични данни.

Стъпвайки на тази основа, за екипа на проекта стана пределно ясно, че съществуващите методологически подходи и техники за емпирично изучаване на неформалната икономика трябва внимателно да се прегледат, критически да се преосмислят, да се отсеят рационалните елементи в тях и на тази основа да се

конструират собствени методологически подходи за емпиричното изучаване на обхвата и проявленията на неформалната икономика в България.

3.2. Анализ на съдържанието на публикациите по темата „неформална икономика“ през 2005 - 2010 г.

Анализът на съдържанието на публикациите по темата неформална икономика²⁴ е изработен в съответствие с целите и задачите на проекта, по-специално в частта му по генериране на богата информационна база по темата за неформалната икономика. В конкретния случай обект на целенасочено изследване са 13 български медии (печатни и електронни) и публикациите в тях по темата неформална икономика за периода 2005 - 2009 г. При разработването на браншовите разреза, с цел максималното обогатяване на реферираните източници, периодът на наблюдение на медиите е разширен и обхваща допълнително първите седем месеца на 2010 г., а на функционалните експерти е препоръчано да разширят спектъра от наблюдаваните медии (съгласно предварителните им наблюдения и общи впечатления за отразяването на проблематиката по браншове). За оценка и анализ на публикациите е избран **методът „анализ на съдържанието“**.

Анализът на съдържанието е замислен като инструмент за набиране на разнопосочна, многоаспектна съдържателна информация за **подходите на медиите към отразяването на тематиката за неформалната икономика и ключовите послания, тиражирани към българския читател. В този смисъл, целта на анализа е да се отрази медийното битие на тематиката за неформалната икономика в пресата през последните пет години, като се идентифицират**

²⁴ За справка: дейност 3 „набиране, обработване и анализ на вторична информация“
http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28996&name=2321&title=Analiz_sadarjanie_publicacii.pdf

основните тенденции и ключови послания. В съответствие с поставените цели, конкретните задачи на анализа биха могли да се дефинират по следния начин:

- Установяване на основните тенденции в отразяването на темата за неформалната икономика в българските медии, за периода 2005 – 2009 г.;
- Идентифициране и обособяване на основните тематични акценти в публикациите;
- Систематизиране и анализ на основните послания, излъчвани към аудиториите на реферираните медии. Извеждане на типичните модели в интерпретирането на темата за неформалната икономика;
- Генериране на идеи за ефективното изпълнение на обществените информационни кампании, предвидени за изпълнение на дейностите по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“.

Предназначението на резултатите от анализа на съдържанието е:

- Да съдейства при планирането и осъществяването на подходящи информационни дейности, интерпретиращи тематиката за неформалната икономика;
- Да идентифицира възможните пътища за ограничаването на нейните проявления;
- **По-адекватно да обясни и популяризира осъществяваните в рамките на проекта „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ дейности, като прецизира излъчваните от изпълнителите на проекта послания и ги фокусира към потребностите на отделните целеви групи.**

Общият брой на публикациите за периода 2005 - 2010 г., отговарящи на критериите за търсене и оценки съгласно методиката на проведения анализ на съдържанието, е 1 162 единици. Анализът показва, че темата за неформалната

икономика присъства масирано в най-големите печатни издания на българския медиен пазар. В резултат от проведенния анализ са очертани следните **по-важни изводи по отношение отразяването на темата неформална икономика през периода 2005 - 2009/2010 г.**

Първо, темата за неформалната икономика е сред постоянните приоритети на няколко от наблюдаваните медии. Видимо се открояват два ежедневника – „Монитор“ и „Дума“, имащи специфични читателски аудитории и почертан вкус към аналитични материали, разностранни интерпретации и по-дълбоки послания. „Пари“, „Стандарт“ и „Капитал“ формират ядрото на втората специфична категория медии, на чиито страници темата за сивата икономика намира сериозно покритие. Заслужава да се отбележи също така различния интензитет, с който се отразява темата за неформалната икономика в два от най-високо тиражните български ежедневника – „Труд“ и „24 часа“. Количествените данни навеждат на мисълта, че „24 часа“ отделя повече място на отразяването на неформалната икономика. Но ако се вникне зад цифрите става ясно, че „Труд“ предлага по-малко на брой материали, но техният характер е подчертано по-задълбочен, докато политиката на „24 часа“ е да се поместват повече на брой, но по-леки, необременяващи читателя материали.

Второ, 2007 г. представлява повратна точка в отразяването на неформалната икономика. С присъединяването на България към семейството на ЕС проблематиката става все по-актуална. Европейските партньори поставят по-високи изисквания към „чистотата“ на българската бизнес среда, а изискванията и правилата за правене на бизнес стават все по-строги. При това положение, съвсем логично е общественият дебат да придобие нови доминанти, една от които е интерпретирането на сивата икономика в нейните многобройни и разнообразни

проявления. Пикът в интереса към отразяването на неформалната икономика се регистрира най-силно при медиите „Стандарт“, „Сега“, „Капитал“ и „Монитор“. През 2007 г. в количествено отношение техните материали за неформалната икономика нарастват двойно, което е ясен сигнал за повишения публичен интерес към темата.

Трето, налице е специфична динамика в интереса на наблюдаваните медии към неформалната икономика. Няколко медии се оказват пионери в отразяването на темата за неформалната икономика – „Дума“, „Монитор“ и „Капитал“. Те тръгват с много високи позиции през 2005 г., показват умерен интерес през годините и дори към края на наблюдавания период (2009 г.) се наблюдава спад в броя на публикациите по темата. Други медии, като „24 часа“ и „Есон“ например, поддържат сравнително стабилен интерес през петте години, като пикът е през 2007 г., след което се забелязва известен спад. При „Труд“, „Пари“ и „Новинар“ е отчетлива тенденцията за плавно покачване на интереса и видимо по-висок интерес през 2009 г. Всъщност тъкмо тези три медии формират и общото усещане за засилен медиен интерес към темата през 2009 г.

Четвърто, анализът на публикуваните за петгодишния период информационни единици показва изключително голямо разнообразие в тематично отношение. Особено през 2008 - 2009 г., в условията на засилваща се икономическа криза, се наблюдава натиск за увеличаване на дела на скритата икономика в нейните три измерения – социално, икономическо и престъпно-олигархично. В тази връзка оценките и представите за неформалната икономика, върху които се фокусира медийният интерес, могат да бъдат систематизирани в три основни тематични зони - социална тематична зона, икономическа тематична зона и престъпно – олигархична тематична зона.

Пето, анализът на медийните публикации от петгодишния период на наблюдение даде основание да се дефинират три основни модела за интерпретиране на факторната обусловеност и причините за генериране на неформална икономика - описателен модел, обяснителен модел и оценъчен модел.

Шесто, на базата на изводите от анализа на медийните публикации са открити основните тематични послания към аудиториите в България. Направена е препоръка тези послания да се използват при обществените национални и регионални кампании за адекватното популяризиране на целите, смисъла и обществената ценност на дейностите по проекта „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“.

В хода на изпълнение на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ резултатите от анализа на медийните публикации по темата неформална икономика за периода 2005 - 2010 г. са инкорпирани в следващите дейности и по-конкретно са използвани като изходен информационен вход за подготвянето на стратегиите и ключовите послания на националните и регионални обществени кампании, за разработването на обучителни модули за дистанционните и присъствените обучения, за методологическата подготовка на тази част от социологическите изследвания (тези сред населението и сред работниците/служителите), чийто предмет на изучаване са обществените нагласи в техните разновидности.

3.3. Анализ на обществените нагласи и обществената търпимост към неформалната икономика

Паралелно с изготвянето на анализ на медийния интерес към темата неформална икономика през периода 2005 - 2010 г., е подготвен аналитичен документ за изясняване на обществените нагласи и обществената търпимост към неформалната икономика²⁵. В основата на изготвения анализ е поставено разбирането, че структурата и съдържанието на обществените нагласи към неформалната икономика е отражение на медийните послания и множеството единични информационни единици. В своята съвкупност те създават траен фон от обществено приемливи клишета, стереотипи и модели за оценка и възприемане на сивия сектор в икономиката. В рамките на този общатитюден фон, индивидите изработват своя собствена система от представи и нагласи към явлението неформална икономика. До голяма степен върху тези процеси оказват влияние такива фактори като семейна среда, професионална заетост и принадлежност към определена професионална среда, жизнен стандарт и стабилност на доходите, влияние на неформалните кръгове, личностни особености на индивида и приоритети за постигане.

Да се направи категоризация на съществуващите такива личностни системи е твърде амбициозна задача, която изисква панелни наблюдения на основните социалните групи и провеждане на сравнителен анализ за установяване динамиката и стабилността на основните нагласи към неформалния сектор. Затова на началния етап от осъществяване на проекта (2010 г.) е предложена **моментна картография на обществените нагласи и търпимостта към неформалната икономика** –

²⁵ За справка: Дейност 3 „Набиране, обработване и анализ на вторична информация“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28996&name=2322&title=Doklad_obshtestveni_naglas_i_tarpimost.pdf

такава, каквато е уловена през средата на 2010 г. с инструментите на социологическите изследвания. Като база за анализа са използвани данните от националното представително изследване на обществените нагласи и търпимостта към неформалната икономика. Техният коментар е направен в контекста, логиката и познавателните резултати от проведения анализ на съдържанието на публикациите в пресата по темата неформална икономика за периода 2005 - 2010 г.

Първата очевидна констатация е по отношение на възприемането на неформалната икономика по принцип. Изследването показва, че **33,2 % от българите** сериозно са посвикнали с присъствието на неформалния сектор в икономиката на страната и дори считат, че сенчестият сектор е необходимост за оцеляването на гражданите и фирмите. Добрата новина все пак е, че **две трети от населението** гледа на сивия сектор като на нежелателен, незаконен елемент от икономиката на страната, който трябва да бъде редуциран и ограничен до възможния минимум. В същото време се очертават **два типа колебаещи се**:

- 18,0 % от българите са склонни да виждат в неформалната икономика не само отрицателни въздействия върху бизнес климата и индивидите, но и някои позитивни ефекти;
- Други 13,8 % считат, че неформалната икономика има колкото отрицателни, толкова и положителни ефекти;
- Останалата част от хората са предпочели да се скрият зад удобната позиция „не мога да преценя“.

Независимо от степента на търпимост към неформалната икономика, преобладаващата част от населението (**61,3 %**) счита, че **сенчестият сектор е пуснал пипалата си практически във всички икономически области и**

дейности. Всеки втори българин е убеден, че през 2008 - 2010 г. тенденцията е към нарастване на сивия сектор в икономиката

Второ, в представите на обикновените хора основните проявления на неформалната икономика са **плащането на пари в пликче, неплащането на дължимите данъци, контрабандният внос, невнасянето на ДДС и неспазването на данъчните разпоредби**. Интересното е, че нелоялната конкуренция се преценява като проява на сива икономика едва от 13,2 % от населението. За сравнение, изследванията на нагласите и мненията на работодателите оценяват нелоялната конкуренция като една от най-острите форми на сивата икономика.

Трето, общественото мнение е изключително единно по отношение на **най-важните фактори за появата и съществуването на сив икономически сектор**. Идентифицирани са следните основни фактори:

- Пропуските в законодателството, несъвършеното законодателство; честите промени в законодателството;
- Липсата на контрол, абдикирането на държавата от контролните ѝ функции;
- Корупцията на всички нива, в това число на най-високите етажи;
- Стремешът към бързо забогатяване на политическите елити и икономическите групировки;
- Неефективността на съдебната система;
- Ниските заплати на служителите в държавния сектор;
- Високите данъци;
- Кризата;
- Безработицата.

Прави впечатление рационалността в ранжирането на факторите и търсенето на логика в протичащите процеси. Факторите се търсят основно в законодателната

среда, преминават през системите и механизмите за контрол, обхващат нивата на данъчните ставки и тяхното съотношение към жизнения стандарт и логично завършват с усложнената фискална и пазарна среда в условията на криза.

Четвърто, данните позволяват да се идентифицират гнездата на неформалната икономика по административни области - оказва се, че **Бургас, Плевен, Габрово, Пазарджик, Русе и Варна са „шампионите“ по сиви практики.** Вниманието заслужава и фактът, че в няколко от областите (Силистра, Добрич, Кърджали, Враца, Смолян) е налице очевидното нежелание да се дават оценки на относителния дял на неформалната икономика. Това подсказва, че в тези области също можем да очакваме по-високи стойности на сивия сектор отколкото са посочени в оценките на респондентите.

Пето, анализът на обществените нагласи показва, че степента на разпространение на сивия сектор по отрасли не е еднаква. Според 71,7 % от хората има отрасли, в които неформалната икономика намира уютен прием и добър потенциал за процъфтяване. Докато в други отрасли – най-вече поради спецификата на извършваната в тях дейност, степента на урегулираност и наличието на контрол от страна на държавата, сенчестата икономика намира много по-слабо поле за разпространение. **В представите на населението степента на засегнатост на браншовете от сивите практики през 2010 г. е следната (браншовете са подредени в низходяща степен според обхвата на сивите практики в тях):**

- 1. Строителство;**
- 2. Здравеопазване;**
- 3. Туризм;**
- 4. Млекопреработване;**

5. Информационни технологии;
6. Небанкови финансови услуги;
7. Машиностроене;
8. Електротехника и електроника;
9. Лека промишленост (полиграфия);
10. Парфюмерия и козметика;
11. Пощенски услуги.

Шесто, публичното пространство достатъчно често е информирано за негативите от пропуските в законодателството, за двойните стандарти в прилагането на процедурите за оценка на стопанските субекти, за липсващия контрол, за слабата държава, която създава все по-тежки правила, но така и не успява да създаде ефективни механизми за контрол върху изпълнението на съществуващите регулации. **Всичко това води до създаването в обществените нагласи към няколко основни тематични ядра, сред които доминира разбирането, че сивият сектор е продукт на държавността и на провежданата политика за създаване на условия за развиване на икономическа дейност.** Прави силно впечатление, че в обществените нагласи контролът заема изключително важно място. В представите на хората ключът към ограничаване на сивите практики е в осъществяването на строг контрол, еднаквото третиране на всички субекти и нетолерирането на своеволия от страна на някои икономически структури.

Седмо, на индивидуално ниво се установи изключително висока степен на толерантност и възприемане на сивите практики. Те са станали обичайна част от ежедневието на хората и затова не се възприемат като нещо скандално или строго извън закона. Най-висока нетърпимост се проявява към корупционното

поведение, неплащането на данъците, неотчитането на реалните обороти, контрабандния внос. Работата без договор се осъжда, но в същото време една пета от населението я приема като алтернативен вариант за оцеляване в условия на криза.

От гледна точка на постигане на целите на проекта критично важна бе произтичащата от изследването констатация, че българското общество осъзнава високата социална цена на сивия икономически сектор, но в условията на криза е готово да отиде на сериозни компромиси и в името на индивидуалното оцеляване проявява висока толерантност и склонност към включване в сиви практики.

3.4. Примери за добри практики в ЕС в сферата на ограничаване и превенция на неформалната икономика, включително законодателни и административни

В рамките на Дейност 3 е разработен специален аналитичен документ, в който се идентифицират примери за добри практики в сферата на ограничаване и превенция на неформалната икономика, включително законодателни и административни²⁶. Документът е създаден на един от началните етапи на проекта, като идеята беше предварително да се събере колкото е възможно по-задълбочено познание за съществуващия опит по отношение ограничаването и превенцията на неформалната икономика в страните – членки на ЕС. Целта е да се използва натрупания опит, като той бъде приспособен и творчески доразвит спрямо специфичните социално - икономически обстоятелства в България.

²⁶ За справка: дейност 3 „Набиране, обработване и анализ на вторична информация“
http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=29000&name=2325&title=Doklad_dobri_practiki_EU.pdf

За да бъде максимално полезен за осъществяването на проектните дейности и за постигане целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, Анализът на добрите практики в ЕС е структуриран в две части:

Обща част, в която се коментират методите за изследване на неформалната икономика в страните - членки на ЕС, а след това на тази основа се систематизират подходите за ограничаване на неформалната икономика в страните - членки на ЕС. Поставя се акцент върху подходите за насърчаване на трудовата мобилност, практиките за намаляване броя на лицензи, разрешителни и официални съгласия за извършване на бизнес дейности, електронните разплащания като механизъм за оптимизиране на административния процес. В тази връзка се привежда добри практики от Франция и Естония. Предмет на специален анализ е недекларираният труд в общия контекст на неформалната икономика като начин за осъществяване на стопанска дейност. Обстойно се коментират мерките (законодателни, данъчни и стимули, опростяване на процедурите, информационни и разяснителни кампании, засилване на социалния диалог) за намаляване на неформалната икономика и необявения труд. Наблюденията се подкрепят с цитиране на добри практики от Франция и Италия. Сред съществуващите добри практики за ограничаване на неформалната икономика в систематизиран вид се представят и коментират добри практики с доказан ефект за ограничаване на неформалната икономика от опита на Франция, Белгия, Великобритания, Германия.

Специализирана втора част, в която се прави преглед на добрите европейски практики за ограничаване на неформалната икономика на равнище браншове. Тази част на анализа е подготвена от функционалните експерти и съдържа обобщено знание за съществуващия към момента на анализа позитивен опит в ограничаването и превенцията на неформалната икономика. Използвани са

придобития опит в двустранно сътрудничество с браншови организации от европейски страни, а също така е направен и задълбочен анализ на наличните информационни източници, описващи добрите практики за борба с неформалната икономика. Така за всеки от 11-те пилотни за проекта бранша са идентифицирани и коментирани специфични подходи и практики, създаващи законодателни, технологични и управленски предпоставки за ограничаване обсега на неформалната икономика и превенция на нейните проявления на браншово равнище. Сред достойнствата на тази част на анализа трябва да се изтъкне изключителната полезност на документа от гл.т. на богатите възможности за идентифициране на добри практики, отчитащи браншовата специфика.

На основата на изготвения анализ за добрите европейски практики, за целите на проекта бе изготвена **Карта на добрите практики за ограничаване и превенция на неформалната икономика в ЕС²⁷**.

Доколкото ни е известно, **такава карта се създава за първи път в европейското пространство**. Картографирането на добрите европейски практики може да приеме различен вид, но имайки предвид същностните особености на подходите и практиките в държавите - членки, в създадения документ е възприет **проблемно ориентираният подход** - най-напред ясно се артикулирани основните проблеми и произтичащите от това потребности от мерки, след което са предложени добри европейски практики - решения, генерирани от опита на държавите - членки. По този начин са формулирани следните осем основни проблема:

²⁷ За справка: Дейонст 3 „Набиране, обработване и анализ на вторична информация“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=29000&name=2326&title=Karta-na-dobrite-praktiki_EU.pdf

Проблем 1: Липса на консистентност в административните мерки по регистрацията и управлението на икономическите субекти, неефективен контрол върху изпълнението на административните изисквания при регистриране.

Проблем 2: Тежки и сложни административни и бюрократични процедури по управление на икономическите субекти.

Проблем 3: Липса на строго фиксирани критерии и санкции при данъчни и осигурителни нарушения и неправомерно ползване на социални придобивки.

Проблем 4: Неефективно изпълнение на контролните функции от страна на държавните институции на различни нива. Слаба координираност на действията на контролиращите органи на национално, регионално и местно ниво.

Проблем 5: Пропуски в нормативните регулации и данъчното законодателство, вследствие от което се генерират множество форми на укриване на данъци. Липса на стимули за изрядните работодатели.

Проблем 6: Твърде високи нива на разходите на търговските дружества, поради високи осигурителни тежесты, които изкушават и двете страни към прилагането на „сиви практики“.

Проблем 7: Липса на активен социален диалог между отделните заинтересовани страни.

Проблем 8: Недостатъчно висока обществена нетърпимост към неформалната икономика.

За всеки от формулирането проблеми са посочени адекватни добри практики за ограничаване на неформалната икономика, взети от опита на европейските страни-членки. Като подходящи за целите на проекта са приведени близо 100 добри практики за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

3.5. Примери за добри световни практики сферата на ограничаване и превенция на неформалната икономика

По аналогия с извеждането на добри европейски практики, за целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ са идентифицирани, систематизирани и анализирани добрите практики за ограничаване на неформалната икономика в света²⁸.

В изготвения подробен аналитичен доклад по тези въпроси специално се отбелязва, че идентифицирането на добри световни практики за ограничаване на неформалната икономика е почерпило своите логически основания (аргументи) от:

- **Знанието (наличната информация и предходните анализи) за причинната обусловеност** на неформалната икономика. Анализът на двата основни типа причини (обективни и субективни) за появата, съществуването и разцвета на неформалната икономика има висока инструментална и познавателна стойност, поради което се поставя в основата на изготвянето на анализа;
- **Препоръките** на анализаторите на неформалната икономика за възможните пътища/механизми/мерки за ограничаване на неформалната икономика;
- **Наличното знание (информация) за опита** в световен мащаб за прилаганите до този момент конкретни мерки и практики за ограничаване на неформалната икономика. На този етап не е необходимо да се навлиза в детайли, но дори първоначалният описателен обзор на практиките за ограничаване на неформалната икономика е изключително полезен.

Основното допускане при изготвянето на аналитичния документ е, че

²⁸ За справка: дейност 3 „Набиране, обработване и анализ на вторична информация“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28997&name=2323&title=Doklad_dobri_praktiki_v_sveta.pdf

ограничаването на неформалната икономика е свързано с оптимизиране и рационализиране на административния процес. Тази теза се обосновава обстойно, като отделно се анализират и доказват:

- Необходимостта от улесняване на достъпа до капитал;
- Потребността от улесняване на процедурите по регистрация и извършване на дейности;
- Острата необходимост от засилване мобилността на работната сила.

И при този вид анализ е използван браншовият подход за идентифициране на добри практики. По този начин са изведени множество разнообразни и доказали своята ефикасност подходи и практики, използвани в световен мащаб в 11-те пилотни бранша. При изготвянето на този анализ се разглеждат интересни казуси от световния опит, демонстриращи, че когато има желание за вникване в проблематиката и стремеж да се намери консенсусно решение, такова бива изработено и практическите ефекти от него са видими.

В обобщение на идентифицираните добри световни практики е разработена **Карта на добрите практики за ограничаване и превенция на неформалната икономика в света**²⁹. И тук е приложен проблемно ориентираният подход, като са формулирани шест основни проблемни ситуации и са идентифицирани произтичащите от тези ситуации конкретни потребности. За всяка проблемна ситуация е предложен пакет от възможни решения под формата на добри практики, вече използвани в света. Ето кои са шестте проблеми ситуации:

Проблем 1: Пропуски и противоречия в нормативните регулации или неадекватно законодателство, в резултат на което се генерират неформални

²⁹ За справка: дейност 3 „Набиране, обработване и анализ на вторична информация“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28997&name=2324&title=Karta-na-dobrite-praktiki_v_sveta.pdf

практики. **Идентифицирана потребност:** Ревизиране на съществуващото законодателство, касаещо бизнес средата като цяло и целево разглеждане на нормативните регулации в определени браншове с цел намаляване предпоставките за неформални практики

Проблем 2: Затруднен достъп до капитали и сложни административни процедури по регистрирането и управлението на икономическите единици, включително при наемането и управлението на работна ръка. **Идентифицирани са потребности в три насоки** - улесняване на достъпа до капитал на икономическите субекти; улесняване на процедурите по регистрация и извършване на дейности; създаване на предпоставки за повече мобилност на работната сила.

Проблем 3: Твърде високи данъци, несъобразени с условията за развиване на икономическа дейност, в съчетание със слаб контрол и липса на стимули за изрядните работодатели. **Идентифицирана потребност:** Извършване на реформи в данъчното законодателство и в организацията на събирането на данъци. Разработване на системи от стимули за изрядните работодатели и граждани.

Проблем 4: Висок интензитет на неформалната заетост, предизвикан от динамичните промени в икономиките в глобален и регионален мащаб. **Идентифицирана потребност:** Да се създадат нови и гъвкави форми на организация на работа и ревизиране на системите за обезщетение, осигуряващи подходящи стимули на работниците.

Проблем 5: Доминиращо и всеобхватно преобладаване на сивия сектор в националните икономики на развиващите се страни, което налага прилагането на специфични подходи за третиране на проблематиката. **Идентифицирана**

потребност: *Разработване на специални подходи за обръщане с лице към неформалната икономика и хуманизиране на нейните елементи.*

Проблем 6: *Все още слабата роля на синдикалните, работодателските и браншовите организации в процеса по ограничаване и превенция на неформалната икономика.* **Идентифицирана потребност:** *Да се разработят дългосрочни стратегии и подходи за активното участие на синдикатите, работодателските и браншовите организации за борба с проявленията на неформалната икономика.*

В заключение трябва изрично да се подчертае, че всичките проектирани елементи на Дейност 3 бяха осъществени при високо качество и в срок и това създаде необходимите методологически и информационни ресурси за подготовката на серията от национално представителни социологически изследвания (Дейност 4 и Дейност 5), както и за подготовката на обучителните модули по темата неформална икономика (Дейност 2, Дейност 9).

4. ДЕЙНОСТ 4: Извършване на вътрешнофирмени и браншови одити

4.1. Набор от инструменти за генериране на емпирична първична информация чрез качествени методики

Сред общата съвкупност от дейности по проекта, Дейност 4 е първата, имаща за цел набирането на първична емпирична информация за разкриване на ефектите от проявленията на неформалната икономика върху дейността на стопанските субекти като цяло и в частност, върху икономическите единици от 11-те пилотни за проекта браншове. Изхождайки от принципната методологическа постановка, че сложните и социално-табуирани теми изискват да бъдат изследвани с микс от изследователски методики, на този първоначален етап за емпирично изучаване на тематиката беше използвана съвкупност от качествени методики. В социологията е

прието за изучаването на такъв тип социално - икономическа проблематика най-напред да се използват качествени методики, след което да се приложат т.н. количествени методики (репрезентативни изследвания).

Качествените изследователски методики имат за цел да направят задълбочено предварително описание на подлежащата на изучаване проблематика, като картографират всички характеристики на изучавания обект - дори в подробностите и детайлите, проучат какви са обяснителните и интерпретативните модели на страните, които са непосредствено включени в тези процеси, и на тази основа да изведат обяснителни и изследователски модели, които са приложими към генералната съвкупност на изследване и могат да се използват при **количествените методики**. Последните от своя страна се реализират под формата на национално представителни изследвания, работещи с репрезентативни стохастични извадки и стандартизиран социологически инструментариум (под формата на въпросници и анкети)³⁰.

Поради това на този първи етап на емпиричното изучаване на неформалната икономика, в рамките на Дейност 4 от проекта се проведеха **следните конкретни изследователски модули**:

1. Вътрешнофирмени одити сред директните членове на АИКБ за идентифициране на претърпените от тях вреди в резултат на неформална икономика в техния бранш/регион, както и за извличаните ползи.

2. Фокус групови дискусии (по една в шестте региона на планиране) за очертаване на регионалните предизвикателства, произтичащи от проявлението на

³⁰ За справка: Дейност 4 „Извършване на вътрешнофирмени и браншови одити“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=32485&name=8314&title=Metodologia_oditi.pdf

неформалната икономика, и определяне на референтни стойности на ключови индикатори, необходими за съставянето и изчисляването на Композитния индекс.

3. Дълбочинни интервюта по браншове за разкриване на конкретната специфика на проявление на неформалната икономика по пилотните браншове и за установяване на референтни стойности на ключови индикатори, необходими за съставянето и изчисляването на Композитния индекс.

Всеки един от посочените три изследователски модули е уникален както в методологическо отношение, така и от гл. т. на получените съдържателни резултати и изпълнените функции в контекста на проекта. Тези специфики са предмет на самостоятелно представяне в следващите структурни точки.

4.2. Вътрешнофирмените одити като информационен ресурс за постигане целите на проекта

Вътрешнофирмените и браншовите одити са специфичен изследователски инструмент, който в конкретния случай е използван творчески с оглед постигане целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. Съчетани са силните страни на одитирането като дейност - проверка на обективно установими, реално съществуващи документални източници за производствената дейност на предприятията, и силните страни на изследователските социологически методики - събиране на субективни мнения и оценки за основните аспекти и проявления на неформалната икономика на ниво предприятия и браншове. Съчетанието на тези две специфични дейности даде възможност да се изпълни широк обхват от инструментални, познавателни и чисто практически цели:

- Идентифицирани бяха основните проявления на неформалната икономика;

- Събрана бе достоверна информация за съществуващите системи за управление и контрол, които са изградени в избраните за целите на проекта предприятия за предотвратяване на проявленията на неформалната икономика;
- Получена бе богата информация за показателите за измерване на проявленията на неформалната икономика.

В обхвата на вътрешнофирмените одити бе включена:

- Проверка на адекватността на процедурите за предотвратяването на проявления на неформалната икономика и тестване на прилагането на тези процедури;
- Тестове за установяване на потенциални случаи и проявления на неформална икономика;
- Проверка за въведени системи за управление и контрол на качеството;
- Преглед и анализ на документи (доклади/становища/предписания) от извършени проверки/инспекции/одити/ревизии на контролни органи (напр. НАП, ИАГИТ, НОИ и др.);
- Преглед на правила и процедури за управление на бизнес процесите (напр. процедури и операции, свързани с клиенти и доставчици; управление на структурата и жизнения цикъл на всеки продукт/услуга; управление на човешките ресурси, дълготрайните активи, себестойността, проектите и инвестициите; счетоводно обслужване и финансово управление и др.).

Одитиран е периодът **01. 01. 2008 г. - 01. 01. 2010 г.**

В съответствие с разработената методология за провеждането на изследвания на неформалната икономика, в рамките на поредица от дискусии и срещи от типа „мозъчни атаки“ се стигна до дефинирането на ключовите области за набиране на

емпиричната информация и за пакета от инструменти, необходими за тази цел и изработването на необходимите работни инструменти.

За целите на провеждането на вътрешнофирмения одит бе разработен пакет от инструменти, включващ следните относително самостоятелни и взаимосвързани методически елемента: **1) Въпросник за интервю с работодатели; 2) Анонимна анкета за самопопълване от работодатели; 3) Контролни листове и 4) Справки.** Чрез този набор от инструменти се постигнаха следните цели:

Първо, събрано бе максимално количество информация за неформалната икономика като явление и щетите, понасяни от изрядния бизнес вследствие от нейните проявления.

Второ, инструментите за набиране на информация създадоха предпоставки за свободно споделяне на мненията и впечатленията на работодателите. Общата презумпция бе, че работодателите трябва да бъдат подходящо въведени в темата на одита и постепенно мотивирани да разкажат какво се случва в тяхното ежедневие – какви са най-често срещаните сиви практики по браншове, как се стига до създаването на тези практики, кои са най-честите носители на тези практики и най-вече какви са вредите, които сивият сектор нанася на изрядния бизнес.

С така подготвения инструментариум се извършиха 281 вътрешнофирмени одита в предприятия - членове на АИКБ. Анализът на информацията от проведените в рамките на проекта „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ вътрешнофирмени одити позволява да се направят следните **съществено важни констатации и изводи**:

Първо, работодателите имат ясно артикулирани и реалистични представи за неформалната икономика като явление. Те говорят с лекота за природата и причинния генезис на неформалната икономика в България, оживено

разсъждават върху факторите за възникването на сенчестия сектор в националната икономика и предпоставките за генерирането на разнообразни сиви практики. При оценката на относителния дял на неформалната икономика в националната икономика и по браншове се подчертава, че неформалната икономика има множество разнообразни форми и механизми, чрез които се проявява. Поради това всеки бранш има свое неформално лице, произтичащо от особеностите на извършваната дейност и създаваните крайни продукти и услуги.

Второ, наблюденията показват, че членовете на работодателските и браншовите организации спазват по-стриктно нормативните регулации, актуализират познанията си в областта на законодателството, касаещо техния бранш и полагат усилия действията им да бъдат в рамките на законно установените правила. Членството в браншови организации се явява полезно и от гледна точка на защитата на техните позиции като икономически субекти. В ситуации, когато се изискват категорични действия за привеждането на определени нормативи в съответствие с променящите се обективни обстоятелства, членството в браншови и работодателски организации има решаващо значение.

Трето, производствените предприятия дължат плащания предимно на свои доставчици, подизпълнители и на държавния бюджет, а доставчиците, подизпълнителите и държавата имат забавени плащания към производствените предприятия. Всичко това много лесно се превръща в предпоставка за преминаване в сектора на неформалната икономика. Успоредно с това, **държавата се явява един от основните длъжници към бизнеса.** Най-висок е делът на неизплатените задължения за изпълнение на обществени поръчки (12,2 %). Следват забавянията по възстановяването на ДДС и други данъци и такси (11,5 %). Сравнително по-малък е делът на забавените плащания за изпълнение на

проекти по еврофондовете (5,4 %). Този нисък дял обаче се дължи не толкова на добрите процедури на разплащане при работата по тези проекти, колкото на факта, че все още са много малко производствените предприятия, които участват по такива проекти и от там е и ниският процент на задълженията към тях. В резултат на това работодателите са склонни да оценяват **централната администрация и държавните институции като катализатори на неформални практики** и като фактори за преминаването на една част от производствените предприятия, действащи в националната ни икономика в сивия сектор.

Четвърто, проверката на зависимостта между големината на търговското дружеството и **наличието на системи за управление на качеството** потвърди хипотезата, че средните и големите предприятия полагат повече усилия за адаптиране на извършваните от тях производствени дейности и необходимите за това технологични процеси в съответствие с европейските стандарти. 93,8 % от големите предприятия, 61,5 % от средните предприятия, 30,8 % от малките и едва 19,4 % от микропредприятията имат внедрени системи за управление на качеството. **69,8 % от производствените предприятия имат вътрешни правила и процедури, като в 65,6 % от случаите тези правила са утвърдени от ръководствата на дружествата/компаниите,** като с нарастване големината на предприятията се повишава вероятността от разработване и прилагане на вътрешни правила и процедури. **Стратегии за управление на риска има в 46,8 % от одитираните дружества.** Но само 9,9 % от дружествата са извършили процедурата по идентифициране на рисковите фактори за тяхната дейност. Големината на компанията се оказва статистически значим фактор за наличието на стратегии за управление на риска. Стратегии за управление на риска има в 33,9 % от микропредприятията и с нарастване големината на предприятието нараства

относителният дял на тези с разработени стратегии за управление на риска, като при големите предприятия този дял достига 80,0 %. В 44,1 % от компаниите функционира звено за вътрешен одит.

Пето, очертаха следните основни начини, по които изрядните работодатели понасят вреди вследствие от неформалната икономика:

- Работещите в сенчестия сектор поставят сериозна бариера пред фирмените инвестиции; сричат пазара чрез нелоялната конкуренция; създават недоверие на всички нива, включително сред бизнес и социалните партньори; създават условия за социална и правна несигурност на производствените предприятия; нарушават правата на отделния индивид. На ниво индивиди, оперирането в сенчестия сектор води до липса на здравно осигуряване, липса на пенсионно осигуряване и като следствие от това загуба на трудов стаж и ниски пенсии, ограничен достъп до кредитиране, ниска база за обезщетения;
- Неформалната икономика е рестриктивен фактор за привличането на сериозни чужди инвеститори. Освен върху данъчните условия, чуждите инвеститори залагат на такива характеристики на средата като стабилност, прозрачност и предвидимост. Очевидно е, че те липсват при условията на съществуване на неформална икономика, което кара сериозните чужди инвеститори да се отдръпват. В същото време високите дялове сенчест сектор превръщат българската бизнес среда в атрактивно поле за инвестициите със съмнителен произход.

Шесто, за ограничаването и превенцията на неформалната икономика работодателите от одитираните предприятия препоръчват сериозни промени в законодателството и нормативните регулации, създаване на ефективни механизми за контрол върху прилагането на законодателството, оптимизиране дейността на

държавните институции и администрацията на централно и местно ниво, опростяване на режимите и постепенно прехвърляне на отговорността за организацията и контрола върху тяхното изпълнение към работодателски, браншови и неправителствени организации и асоциации, следвайки утвърдените европейски модели на самоконтрол.

4.3. Очертаване на регионалната специфика в проявленията на неформалната икономика

Изследването на регионалната специфика на проявленията на неформалната икономика се базира на проведените 7 фокус групови дискусии с участието на представители на бизнеса и местните работодателски, браншови и синдикални структури, на областните и общински администрации, на регионалните поделения на НАП, на териториалните поделения на НСИ, на регионалните дирекции „Бюро по труда“, на активни граждански организации и сдружения и на социалните партньори в 7 града, които покриват основните икономически региони на страната – Северозападен (гр. Лом), Северен централен (гр. Велико Търново), Североизточен (гр. Варна), Югозападен (гр. Кюстендил и гр. Гоце Делчев), Южен централен (гр. Стара Загора) и Югоизточен (гр. Бургас).

За провеждането на фокус груповите дискусии бе конструиран релевантен изследователски инструмент, наречен **сценарий за фокус групите по региони**. Всички фокус групови дискусии се проведеха с помощта на този сценарий, а модерирването на дискусиите се извърши в съответствие с методическите изисквания за провеждането на фокус групови дискусии. За всяка фокус група се оформи **стенограма**, която детайлно възпроизвежда хода и мненията на участниците в групите. С цел запазване на анонимността на участниците във фокус

групите всякакви имена и позиции бяха изчистени.

Резултатите от фокус груповите дискусии са анализирани в съответствие с методическите изисквания към този вид изследователска методика³¹. За повече красноречивост на констатациите и изводите са приведени типични мнения на участниците. Цитирането се извършва при запазване идентичността на носителите на тези мнения, но с цел очертаване на регионалната специфика е посочено от кой регион са изразени съответните мнения.

Анализът на регионалната специфика в проявленията на неформалната икономика достигна до множество интересни изводи, но сред тях основните констатации са следните:

Първо, ясно се откроява регионалната специфика в структурата на икономиката - всеки регион се характеризира със специфични за него браншове, които са водещи в момента и заемат преобладаващи дялове в регионалната икономическа структура. Регионалните икономики оказват съществено отражение върху формите, мащабите и начина на проявление на неформалната икономика. Това предварително задава една насока на концептуализация на явлението „неформална икономика“, за която от съществено значение при извеждане спецификата на проявленията на неформалната икономика е браншовата принадлежност, а регионалният признак има значение дотолкова, доколкото в различните региони са представени различни браншове, за всеки от които са присъщи специфични типични прояви на неформалната икономика и което в крайна сметка придава специфика на проявленията на неформалната икономика на регионално ниво.

³¹ За справка: Дейност 4 „Извършване на вътрешнофирмени и браншови одити“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28828&name=2330&title=Doklad_zu_specifikata_na_proyavlenie_na_NI_pilotni_branshove.pdf

Второ, неформалната икономика се разбира като упражняване на стопанска дейност, при която съзнателно и системно не се спазват законовите изисквания. Целта е да се осигури конкурентно предимство, позволяващо постигане на бързи и лесни печалби.

Трето, основните проявления на неформалната икономика са в следните основни области:

- **Първата от тях е финансовата сфера:** тук се прилагат практики като укрити обороти, свързани с неиздаване на фискални бонове и фактури, укрити печалби и неплащането на данъци като следствие на неиздаването на финансови документи и използването на „плащане на ръка“ и „под масата“, **неплащането на мита при внос на стоки;**
- **Втората област е на трудовите правоотношения** и най-често срещаните сиви практики са наемането на работници без трудови договори, нереалното заплащане на труда, т.е. наемането на работници на минимална заплата и изплащане на осигуровки върху минималната заплата или може би е по-точно да се каже - реално заплащане на труда, но невнасяне на осигуровки върху реалното заплащане и допълнителни „пари в пликче“. Тук се отнася и скритият допълнителен труд, т.е. наемане на работници на половин работен ден, които реално се трудят 8 часа;
- **Неформалната икономика участниците в дискусиите свързват и с корупцията при обществените поръчки,** когато няма нормална конкуренция, а цените на обществените поръчки са завишени многократно над пазарните цени;

- Специфични проявления на неформална икономика са **търговията с влияние и използването на служебното положение за получаване на облаги.**

Анализът на идентифицираните проявления на неформалната икономика и тяхното разпространение в шестте района на планиране показва, че можем да говорим за регионална специфика във формите на проявление на неформалната икономика единствено и дотолкова, доколкото икономическият облик на всеки регион се определя от специфичните браншове, които са развити в него. Поради това браншовите проявления на неформалната икономика в своята съвкупност формират обща, специфична мозайка от сиви практики по региони. Регионалната специфика на неформалната икономика по региони е функция на проявленията на неформалната икономика по браншове.

Четвърто, има специфика в размера на проявление на неформалната икономика, но тя е в зависимост от бранша, а не от региона. Всички участници в дискусиите, когато коментират измеренията на неформалната икономика, говорят или за браншове, или за страната като цяло и не отграничават по какъвто и да е начин проявите и размера на неформалната икономика в своя регион от проявите и размера на неформалната икономика за страната като цяло. Така че, **ако по отношение на фирмата могат да бъдат дискутирани както минуси, така и плюсове от работата в неформалната икономика, то по отношение на работещите, на заетите във фирмата, ефектът от работата в сферата на неформалната икономика е изцяло негативен.**

Пето, въпреки ясното идентифициране на множеството негативни ефекти от сивите практики, българските работодатели са в твърде висока степен толерантни към проявите на неформалната икономика - разглеждат я като

възможност за оцеляване и смятат, че когато става въпрос за оцеляване, трябва да се проявява разбиране към някои нарушения на нормативните разпоредби.

Шесто, държавата се разглежда като основен генератор на неформална икономика. Това от своя страна обяснява защо **причините за съществуването на неформална икономика се търсят най-напред на национално ниво и след това - на браншово равнище.** Останалите фактори – негативните ефекти от глобалната финансова криза, ниската потребителска култура на гражданите, влошените макропоказатели на бизнес средата, ниският жизнен стандарт, са все показатели, чиито измерения, макар и да се проявяват по различен начин на регионално равнище, въпреки това имат национален характер.

Седмо, тъй като основната причина за съществуването на неформалната икономика всички участници в дискусиите свързват с държавата и нейната политика за създаване на благоприятна бизнес среда, то и мерките за ограничаване на неформалната икономика се търсят преди всичко по линия на политическата воля на държавата за борба с неформалната икономика. Очертава се мнението, че при една силна държава не би имало нито неформална икономика, нито корупция. А под силна държава работодателите разбират строги правила, еднакво третиране на икономическите субекти и контрол за спазване на съществуващото законодателство. За да се стигне до значимо редуциране на неформалната икономика, трябва да се тръгне от **законодателството**, като се въведат ясни и прости правила. Колкото по-лесен за прилагане е един закон, колкото по-малко вратички допуска, толкова повече той ограничава възможностите за неформална икономика.

Осмо, работодателските и браншовите организации разполагат с огромен потенциал и могат да бъдат изключително ефективни в

инициирането и предлагането на законодателни промени за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Работодателските и браншовите организации са неизчерпаем източник на нови идеи, като силата им е в това, че черпят вдъхновение от „източника“ – затова всеки конкретен проблем може да намери своето бързо решение, ако бъдат чути мненията на работодателите. Големият въпрос е как техните мнения да стигнат най-бързо до органите и институциите, които имат компетенциите да решават съответните проблеми. И точно тук е ролята на работодателските и браншовите организации, които по силата на своята мисия и функции са свързващото звено между работодателите, от една страна, и законодателната и изпълнителната власт, от друга страна. **Ролята на работодателските и браншовите организации се вижда също така във включването им като междинно звено в системата от контрол, осъществявана от държавните органи, и упражняването на контролни функции съвместно с тях, явявайки се едновременно с това и коректив на дейността на държавните контролни органи.** И не на последно място, ефективното ограничаване и превенция на неформалната икономика изисква създаването на **система от икономически стимули и механизми за справяне с неформалната икономика, така че бизнесът да излезе от ролята на „донор“ на държавата. Вместо това трябва да се мисли как да се създадат благоприятни законодателни и макроикономически условия за функционирането на стопанските субекти.**

4.4. Дълбочинните интервюта - емпирична основа за идентифициране на браншовата специфика в проявлението на неформалната икономика

В логиката на проектните дейности, дълбочинните интервюта изпълниха **важни методологически и познавателни функции**. Тяхната задача бе:

- Да осигурят първична информация за разкриване на специфичните проявления на неформалната икономика по браншове, като се постави акцент върху дейността на конкретните стопански субекти и върху пилотните за проекта браншове;
- Да установят референтни стойности на ключови показатели, които по-късно да се използват при съставянето на Композитния индекс;
- Да се верифицират основни индикатори и въпроси, които на следващ етап от проекта бяха използвани при разработването на методологиите за две от националните представителни изследвания – националното представително изследване сред работодателите и националното представително изследване сред работниците и служителите. Емпирично тестваните в хода на дълбочинните интервюта индикатори и въпроси послужиха освен това и като методологическа основа при разработването на методологията за провеждането на изследванията сред пилотните браншове.

С цел създаването на условия за набирането на достоверна информация, за **всеки от пилотните браншове бе разработен отделен Въпросник за дълбочинно интервю**³². В основата на тези въпросници стои съвкупност от общи индикатори и въпроси, които в резултат на съвместна работа с функционалните

³² За справка: Дейност 4 „Извършване на вътрешнофирмени и браншови одити“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=32406&name=8313&title=Metodologia_dulbochinni_intervjuta_branshove.pdf

експерти от пилотните браншове бяха модифицирани и формулирани по начин, релевантен на особеностите на всеки изследван бранш. Проведено беше обучение с екипите, сформирани специално с цел провеждането на дълбочинните интервюта по браншове.

За гладкото протичане на теренната реализация на дълбочинните интервюта бе създадена необходимата организация и текущ контрол от екипа за управление на проекта. Самото провеждане на дълбочинните интервюта бе осъществено от браншовите структури в пилотните браншове, с ключова организационна роля от страна на функционалните експерти за браншовете, които в много от случаите са и председатели на съответните браншови структури. **Общо в 11-те пилотни бранша³³ по проекта са проведени 440 дълбочинни интервюта.** Обработването и анализът на набраната информация се осъществи от екипа от ключови и дългосрочни експерти - социолози.

При дълбочинните интервюта бе събрана огромна по обем информация. В контекста на постигането на целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ и качествено осъществяване на проектните дейности следва да се изтъкнат следните **по-съществени изводи и констатации³⁴:**

Първо, дълбочинните интервюта генерираха богата емпирична база за дефиниране на феномена неформална икономика. Преобладаващата част от интервюираните работодатели се обединиха около представата, че **неформалната**

³³ През 2010 г. проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ работеше с 11 пилотни бранша: машиностроене, електротехника, информационни технологии, инфраструктурно строителство, лека промишленост, парфюмерия и козметика, млекопреработване, туризъм, небанкови финансови услуги, услуги от общ интерес (пощенски услуги) и услуги от общ интерес (здравеопазване).

³⁴ За справка: Дейност 4 „Извършване на вътрешнофирмени и браншови одити“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28828&name=2226&title=Doklad_osnovni_nachini_po_koito_izryadniya_biznes_ponasiya_vredit_e.pdf

икономика се изразява в използването на незаконни средства за правене на бизнес и нарушаването на установените от държавата правила и нормативни наредби.

Второ, обобщението на дълбочинните интервюта позволи да се разкрият същностните характеристики и причинно - факторната детерминираност на неформалната икономика:

- Многолика и противоречива, неформалната икономика е **обективно присъстващ, неизбежен елемент от икономическата среда в общество от типа постсоциалистически икономики**. Сивите практики са многолика икономическа реалност, която има голяма притегателна сила, независимо че добре се осъзнават и очевидно незаконната ѝ природа, и противоречивите ѝ ефекти върху националната икономика и индивидите. Работодателите възприемат неформалната икономика като **неизбежен елемент от българската икономическа среда, обусловен от сложен комплекс от причини и с разнопосочни ефекти върху националната икономика като цяло, върху икономическите структури, реализиращи дейност в различните браншове и на ниво индивиди**;
- Като се базират на личните си наблюдения, интервюираните работодатели изказват и защитават тезата за **сивата икономика като спасителен пояс за оцеляването на фирмите**. Според работодателите това се отнася с най-голяма сила за малките, особено семейните фирми. Масово се изразява мнение, че данъчната и осигурителната тежест са непосилни за този тип фирми и ако бъдат спазвани в пълния им обем, това би довело фирмите до загуби и дори до фалит. В този контекст работодателите изразяват позицията, че **разнолика и многопластова, неформалната икономика е**

необходимото социално - икономическо „зло“, което компенсира съществуващите пропуски в данъчното и осигурителното законодателство на страната;

- **Финансовата криза и влошената бизнес среда като цяло рефлексират негативно върху дейността на стопанските единици.** Поредица от сериозни фактори поставят работодателите в крайно неблагоприятна ситуация. В най-общ вид, това са свитите пазари, намаленият обем на поръчките, недостигът от финансови средства, високите лихви по кредитите, огромната междуфирмена задлъжнялост, намаленото потребление на външния и вътрешния пазари, трудностите по реализирането на крайните продукти и стоки и понижената покупателна способност на населението. Под натиска на тези обективно възникнали обстоятелства, сенчестият сектор буквално разцъфтява. **Глобалната финансова криза роди нови групи от сиви работодатели, които в стремежа си да компенсират намалелите си приходи и печалби, се ориентират към различни видове неформални практики;**
- В тази връзка, част от работодателите считат, че неформалната икономика изпълнява функцията за **туширане на социални напрежения в период на криза чрез предоставянето на работниците на някакъв доход.** Например, работодатели от бранш информационни технологии изрично изтъкват, че в условия на икономическа криза неформалната икономика дава възможност да се избегнат драстични съкращения на персонала. За целта се използват сиви практики от сферата на трудовоправните отношения - неплащане на социалните и здравните осигуровки, плащане на осигуровки върху

минималния осигурителен праг, наемане на работници без какъвто и да е договор и плащане на „пари в пликче“;

- За нарастването на дела на неформалната икономика в ситуация на криза допринася **общата обстановка на несигурност и неадекватното поведение на държавните институции**. Работодателите смятат, че непрекъснатите разговори в публичното пространство за увеличаване на данъци сами по себе си за достатъчни, за да накарат бизнесът да мисли за сиви практики. Положението допълнително се влошава от **липсата на достъпно лесно и евтино финансиране от финансовите институции**. Не на последно място, работещите не са мотивирани да легализират доходите си от трудовоправни отношения поради несигурността в осигурителната и пенсионна система и съществуващия таван на пенсиите.

Трето, една от целите на проведените дълбочинни интервюта сред работодатели от пилотните браншове бе да се получат в обобщен вид **оценки за относителния дял на неформалната икономика в рамките на националната икономика** и тези оценки впоследствие да се използват за изчисляването на референтни стойности на показателите от социологическия компонент на Композитния индекс „Икономика на светло“. Работодателите без проблем дават обобщени оценки на съотношението на официалната и неформалната икономика в национален мащаб. Анализът на мненията и оценките показва, че интервюираните лица са твърде разнопосочни в оценките си за относителните дялове сива икономика в националната икономика. **Оценките варират между 10 % до 60 % неформална икономика**. Наличието на толкова широк диапазон от оценки за сетен път се изтъкувано като индикация, че поради своята природа и социално - икономически ефекти, неформалната икономика предизвиква и най-вероятно ще

продължи да поражда нееднозначни оценки – както сред преките участници в сивите практики, така и сред тези, които се намират вън от сивите схеми и са потърпевши от тях.

Четвърто, за близо 60 % от интервюираните работодатели обединяваща е представата, че неформалната икономика отблъсква чуждия инвеститор. Всеки сериозен инвеститор се „отдръпва от България“, когато научава за „сиви практики“ или когато става жертва на сиви фирми. Оформя се мнението, че наличието на висок дял на неформална икономика създава лош икономически имидж за България и отблъсква потенциалните чужди инвеститори, като вместо това привлича инвестиции със съмнителен произход. Интервюираните работодатели от браншовете „Машиностроене“, „Туризм“, „Парфюмерия и козметика“ и „Небанкови финансови услуги“ обаче изрично отбелязват, че поведението на чуждестранните инвеститори е според състоянието на сектора, в който работят, и не само малко случаите, когато чужди инвеститора „гъвкаво“ се нагаждат спрямо някои сиви схеми, които им носят по-големи печалби.

Четвърто, при дълбочинните интервюта ясно бе артикулиран въпросът за ролята на институциите за появата и съществуването на неформалната икономика. Анализът на мненията позволява да бъдат обособени три основни аспекта на проявление на ролята на институциите:

- Ролята на институциите за създаването на законово - нормативната уредба, регламентираща правилата за извършване на бизнес, и практическите негативни ефекти от съществуващите пропуски и недомислици;
- Дори и да е свършено, законодателството е само първата необходима предпоставка за работа по правилата. Но за да бъде работещо едно

законодателство, другата важна предпоставка е да има ефикасни механизми за прилагане на законовите и подзаконовите актове;

- Ролята на институциите се проявява и в контрола по приложението на законово - нормативните изисквания, като в тази връзка от изключително значение е дали се налагат санкции на нарушителите и ако да, дали налаганите санкции са адекватни на направените нарушения.

Пето, в този ред на мисли се разсъждава, че самата държава, в лицето на управляващите елити, определя размерите и обхвата на сенчестата страна на икономиката. **Високите данъци предполагат по-високи нагласи сред работодателите за търсене на вратички в наредбите и прибегване към сиви практики. Тезата на работодателите е, че ако данъчната и осигурителната тежест се понижат, може да се очаква по-висока събираемост на данъците. С действия от този тип държавата би могла да стимулира работодателите да излизат „на светло“.**

Обобщавайки данните от дълбочинните интервюта се оформя общата констатация, че **сложната, противоречива и често променяща се законодателна среда в съчетание с ниско компетентната и немотивирана за ефикасна работа държавна администрация създават обстановка на несигурност и нестабилност. При тоталната липса на гаранции за консистентност в държавната политика по отношение на общите параметри и условията за функциониране на икономическите единици, бизнесът се чувства задължен да предприеме мерки за съхраняването си като икономически рентабилна и конкурентна структура. Не са малко случаите, когато промените в законодателството довеждат малките фирми до ръба – те са поставени пред дилемата да посивеят, за да оцелеят, или да обявят фалит.**

Всичко това дава основание на работодателите да говорят за оттегляне на държавата от контролните ѝ функции, за мълчаливо толериране на нарушителите и негласно мотивиране на сивите работодатели. В съчетание с недостатъчно добро управление на финансовите и данъчните процеси в страната, неформалната икономика получава реални шансове да печели значими ниши от българската икономика.

В заключение на представените изводи и констатации от реализираните модули по Дейност 4 ще подчертаем, че при осъществяването на Дейност 4 се потвърди правилността на избраната логика на проекта, както и че пътят към конструирането на адекватни подходи и мерки за ограничаването и превенцията на неформалната икономика минава задължително през прецизна диагностика на явлениято, базираща се на съвременни изследователски методологии и релевантни методики за набиране на първична емпирична информация.

Богатството от съдържателни изводи и констатации, получени при реализирането на Дейност 4, бе използвано практически във всички следващи дейности на проекта.

5. ДЕЙНОСТ 5: Набиране, обработване и анализ на първична информация

5.1. Дейност 5 като съвкупност от изследователски дейности за първоначална диагностика на обхвата и проявленията на неформалната икономика в България

По своя характер и структура Дейност 5 е типична методологическа, изследователска и аналитична дейност. В контекста на проекта тя е проектирана с цел осъществяването на такъв тип изследвания, които да позволят набиране, обработване и анализ на първична емпирична информация за количествените

характеристики на неформалната икономика и заснемане на ситуацията в националната икономика като цяло и в 11-те пилотни бранша. Дейност 5 е замислена като логическо продължение и надграждане над Дейност 4 - тук на основата на съдържателните резултати от Дейност 4 са конструирани релевантни методологически подходи и адекватни изследователски процедури за установяване на количествените параметри на неформалната икономика. В методологическо отношение, генерираното в рамките на Дейност 4 емпирично знание (за представите на наемния труд за неформалната икономика, за основните посоки на техните оценки на проявленията на сивия сектор и толерантността на работниците/служителите към неформалната икономика) бе полезно в следните три направления:

- Оптимизира процеса по формулиране на изследователските хипотези – позволи емпирично верифициране на хипотезите и тяхното прецизиране за целите на набирането на достоверна информация за дейностите по проекта.
- Верифицира теоретичния модел в частта му по конструирането на адекватна система от емпирични индикатори за измерване на явлението.
- Чувствително улесни дизайна на изследователските инструменти за набиране на необходимата първична информация при национално представителните изследвания, като насочи екипа на проекта към избора на методологически правилни решения при конструирането на въпроси към целевите групи на проекта.

В рамките на Дейност 5 бяха методологически подготвени и практически осъществени серия от социологически изследвания.

Първо, през 2010 г. се проведеха три национално представителни социологически изследвания:

- **Национално представителното изследване сред населението** за установяване на обществените нагласи и толерантност към неформалната икономика. Изследването измери общия фон на представите за неформалните икономически практики, оцени относителния дял на неформалната икономика в страната и проучи обхвата на проявленията на неформалната икономика, изследва обществената търпимост и чувствителност по отношение на неформалната икономика;
- **Национално представителното изследване сред работодателите** за проявленията и мащабите на неформалната икономика. Изследването бе изцяло фокусирано върху оценките, представите и мненията на стопанските единици, формиращи легално съществуващата част от икономическия живот на страната и пряко включени в процесите на производството на стоки и услуги;
- **Национално представителното изследване сред работниците и служителите** за проявленията и мащабите на неформалната икономика. Това изследване също събра мнения, оценки и представи за неформалната икономика, но този път през призмата на наемния труд – работниците и служителите, които като част от структурата на легално опериращите стопански единици, могат в определени ситуации да бъдат въввлечени в осъществяването на сиви икономически практики.

Инструменталният замисъл и познавателните функции на трите изследвания бяха конкретизирани в зависимост от особеностите на трите целеви групи. Като цяло обаче и трите изследвания бяха насочени към емпиричното изучаване и анализ на представите, мненията и оценките на различни групи от обществото за основните качествени и количествени параметри на неформалната икономика.

Най-общо казано, предмет на изследванията са същността, проявленията, относителните дялове на разпространение и практиките за осъществяване на неформалната икономика. Специален акцент се постави върху степента на приемане/отхвърляне на неформалната икономика, както и върху осветляване на генезиса на неформалната икономика и причините за съществуването на сенчест сектор в икономиката. В рамките на изследванията се набра информация за представите и оценките за ролята на институциите и обществото за ограничаване на сивите практики, като се обърна нарочно внимание върху генерирането на идеи за ограничаване и превенция на неформалната икономика (възможните пътища за ограничаване и превенция на неформалната икономика и конкретните мерки).

За подготовката на трите национални представителни изследвания бяха разработени отделни методологии. Като отправна точка при разработването на методологиите се възприе разработването и прилагането на холистичен изследователски подход за разкриването на същността, формите, моделите и механизмите на функциониране на неформалната икономика в България. По този начин се целеше паралелното постигане на четири съдържателни резултата:

- Количествено описание на явлението неформална икономика;
- Контекстуално описание и обяснение на установените количествени натрупвания;
- Обяснение на причинно - следствения характер на явлението;
- Формулиране на конкретни идеи за действия и мерки в посока ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Следвайки основните методологически изисквания към провеждането на измервания на неформалната икономика, за набирането на първична емпирична

информация чрез националните представителни изследвания са подбрани релевантни **количествени методи**.

Набирането на първичната информация от изследваните единици се осъществи по **метода на стандартизираното интервю, като в съответствие с методическите изисквания са разработени адекватни въпросници**. За осигуряване на сравнимост на данните от трите национални представителни изследвания, във въпросниците са включени общи въпроси - в идентичен или модифициран вид. Всички ключови въпроси (това са въпросите, с които се набира съществено важната първична информация по проекта) са предварително тествани при дълбочинните интервюта и фокус груповите дискусии под формата на работни изследователски въпроси. Тяхната изследователска работоспособност е оценена от изследователския екип и в случаите, когато е било необходимо, са направени адекватни корекции, така че да се постигне максимална работоспособност на въпросите.

Второ, през 2010 г. се проведеха представителни изследвания сред 11-те пилотни браншове по проекта. Съгласно вътрешната логика на проекта, изследванията в пилотните браншове са замислени като относително самостоятелен изследователски модул, имащ за цел да навлезе в максимална дълбочина и да установи количествените и съдържателните характеристики на представите, оценките и мненията за неформалната икономика по браншови признак. По своя обхват браншовите изследвания са представителни за 11-те пилотни бранша.

В методологическо отношение браншовите изследвания са най-близко до националното представително изследване сред работодателите. По същество, става дума за изследвания от идентичен съдържателен тип, с тази разлика, че

националното представително изследване потърси общите, базисните, типичните нагласи, оценки и мнения на работодатели от всички основни икономически дейности и отрасли, докато браншовите изследвания бяха концентрирани върху 11-те пилотни бранша и си поставиха за цел да постигнат максимална детайлизация по браншови признак. Браншовите изследвания имат също така и множество допирни точки с методологическите основания на националното представително изследване сред работниците и служителите. В този смисъл, изследванията в пилотните браншове са логическо следствие и по-нататъшна конкретизация на национално представителните изследвания.

Трето, през 2014 г. към 11-те пилотни за проекта индустриални браншове бяха добавени нови 5 бранша: 1) „Корабостроене и кораборемонт“, 2) „Производство на мебели“, 3) „Земеделие“, 4) „Рибарство и аквакултури“ и 5) „Услуги от общ интерес - водоснабдяване и канализация“. Стъпвайки на акумулирания методологически и изследователски опит при реализирането на проекта, в 5-те новодефинирани бранша бяха проведени най-напред по една фокус групов дискусия, след което се подготвиха и осъществиха представителни за 5-те новодефинирани бранша проучвания.

В резултат от реализирането на изследванията по Дейност 5 бе събрана изключително богата, многопластова, различна по характер и вид първична емпирична информация. За целите на заключителния доклад ще открием по-важните изводи и констатации - тези, които послужиха като информационен вход за другите аналитични, проектиращи стратегии, информационни и обучителни дейности по проекта.

5.2. Дейност 5 като информационен вход за идентифициране на основните предизвикателства за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика

Резултатите от проведените през 2010 г. три национални представителни изследвания и браншовите изследвания в 11-те пилотни бранша са представени, систематизирани и анализирани в **Доклад за основните предизвикателства за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика**³⁵.

Проведените национално представителни изследвания и представителните изследвания в пилотните за проекта браншове категорично сочат, че са налице емпирически верифицирани основания за формулирането на значими по своята сила предизвикателства пред диагностиката, ограничаването и превенцията на неформалната икономика. Тези предизвикателства имат разноаспектна природа, поради което силата и насочеността им е специфична. **Анализът на информацията от изследванията позволява да се изведат следните основни предизвикателства пред диагностиката, ограничаването и превенцията на неформалната икономика в страната:**

На първо място, най-сериозното предизвикателство произтича от характера и съдържанието на общественото мнение за неформалната икономика като явление. Обществените нагласи и обществената търпимост към неформалната икономика представляват динамична система от стереотипи, шаблони и модели за оценка, с помощта на които индивидите оценяват своето и чуждото поведение в областта на сивите практики. Обществените нагласи към неформалната икономика са силно разколебани, лишени от вътрешна

³⁵ За справка: Дейност 5 „Набиране, обработване и анализ на първична информация“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28829&name=2727&title=Doklad_osnovni_predizvikatelstva.pdf

кохерентност, лабилни по отношение на формиращите ги фактори и изключително податливи на манипулиране от страна на медиите. За формирането на установените нагласи на ниво индивид от най-голямо значение са жизнената му ситуация, личните доходи, професионалният статус, семейните тежести. Към момента на провеждане на изследванията се установява **изключително висока толерантност и търпимост към сивите икономически практики**. При това се оказва, че е висока не само толерантността на българите към сивата икономика, но са високи и нагласите, и готовността им за конкретно включване в сиви практики, което, макар и породено предимно от икономически причини и липса на алтернатива, е изключително предизвикателство пред успешната превенция и ограничаване на този тип практики.

Второ, в условията на икономическа криза, проблемът с дефицита в доверието към държавните институции придобива особено остри измерения. Последствията са негативни за обществото като цяло, но с особена острота те се проявяват по отношение на нагласите на бизнеса за легитимност в стопанските им действия. Работодателите не разчитат, че настреща си ще имат коректно и ефективно работещи институции. Презумпцията е точно обратната – ниската ефективност и слабата компетентност на институциите се приема като правило, поради което се генерират компенсационни механизми с цел бързото и ефективно решаване на възникващите проблеми. Така работодателите сами се грижат за създаването на условия и гаранции за функционирането им като икономически проспериращи единици. Сенчестите практики са един от възможните варианти за излизането от трудни ситуации, създадени от законовата среда или от мудно функциониращата държавна администрация.

Отношението на работодателите към държавната и общинската администрация не е амбивалентно. В своите оценки за работата на институциите, работодателите обособяват два типа институции: а) **институции с разумна политика и гъвкаво поведение спрямо потребностите на бизнеса** и б) **институции - инспиратори на сиви практики**. Този извод е изключително важен, тъй като показва, че при провеждането на обществени кампании сред работодателите като цяло и в частност сред работодателите на браншови ниво, посланията следва да се прецизират спрямо представите на работодателите за мястото и ролята на институциите за генериране на сиви практики.

Трето, сложната, противоречива и често променяща се законодателна среда в съчетание с ниско компетентната и немотивирана за ефикасна работа държавна администрация създават обстановка на несигурност и нестабилност. Работодателите са убедени, че съществуването на неформална икономика е обвързано във висока степен със законодателни пропуски и несъвършенства. Принципно погледнато, работодателите са наясно, че прибягването до сиви практики е нарушение на законодателството, но когато са изправени пред дилемата „легитимност или оцеляване“, немалка част от тях предпочитат варианта да поемат известни рискове по отношение на данъчното, трудовото и осигурителното законодателство. Това свое поведение работодателите обясняват с усещането за липса на гаранции за консистентност в държавната политика по отношение на общите параметри и условията за функциониране на икономическите единици. Като резултат от това бизнесът се чувства задължен да предприеме мерки за съхраняването си като икономически рентабилни и конкурентни структури.

Естествената нагласа на бизнеса е да търси икономическа рационалност

в своето съществуване. Затова всяка регулация, която го тласка в обратна посока, автоматично става предмет на преосмисляне и заобикаляне. Голяма част от неформалните практики в икономиката възникват като следствие от съществуващи конфликти между правно - нормативната среда и мотивите на работодателите за икономически рационално поведение. Колкото повече и по-тежки за изпълнение са регулациите, толкова по-силна е тенденцията за тяхното нарушаване.

Анализът на основните причини и аргументите на работодателите за прилагане на сиви практики извежда на преден план очевидният стремеж за търсене на **оптимална финансова изгода и рентабилност, което още веднъж показва, че изборът на даден работодател да работи „на светло“ или в сектора на неформалната икономика, независимо от всички обективни условия и причини, е все пак личен, субективен и свободно направен.** Външната принуда, съдържаща се в причини като „нелоялността на големите играчи принуждава малките да са по-гъвкави“ или „нелоялността на малките играчи принуждава големите да са по-гъвкави“, заема последните места в класацията на работодателите.

Очевидно е, че стопанското поведение на работодателите е подчинено на строга икономическа целесъобразност и трезва преценка за ползите и загубите от това да бъдеш изряден или да потънеш в зоната на здрача. В тази посока основното предизвикателство пред държавата е да оптимизира цялостната политика, така че да успее да създаде предпоставки и условия за благоприятна бизнес среда на макро и мезо ниво. Колкото по-бързо държавата успее да си върне образа на загрижен и мъдър стопанин, стимулиращ изрядните и санкциониращ нарушителите, толкова по-бързо може да се очаква да настъпят промени в поведението на стопанските

субекти в посока изваждане на бизнеса на светло. Вероятно едно от най-големите предизвикателства пред държавата е постигането на оптимален баланс между стимулиране на изрядните и санкциониране на нарушителите.

Четвърто, населението като цяло, от една страна, и работниците/служителите - от друга, са силно разколебани в своите оценки и мнения за неформалната икономика. Те добре осъзнават нелегитимния характер на сивите практики и щетите, които се нанасят върху изрядните работодатели. Но в същото време, ниският жизнен стандарт и липсата на доверие в държавните институции принуждават немалка част от работещите да приемат (понякога мълчаливо, а друг път активно) участието в сивите практики като компенсационен механизъм за недостатъците в преразпределителните механизми на държавата. Така принципното отношение на хората е да порицават сивите практики. Но поставени в реални ситуации, между една трета и половината от тях все пак дръзват да поемат риска да бъдат „не дотам изрядни“. Тук си струва да отбележим, че на ниво индивиди се прави много внимателна оценка на така наречения разумен риск – правят се нарушения, които в представите на общественото съзнание се оценяват като ”допустими“. Аргументирането на ”допустимия компромис“ се търси в две посоки – оправдание с масовия характер на даден тип нарушения („така правят всички“) и негативните ефекти от финансовата криза, даващи отпечатък върху поведението и на икономическите субекти, и на индивидите.

Високата степен на толерантност към неформалната икономика е изключително сериозно предизвикателство пред ограничаването и превенцията на неформалната икономика. Мотивите на населението за включване в сиви практики са запазване на жизнения стандарт и съхраняване на семейството. Несъмнено, това ще затрудни процесите по създаването на нагласи на

нетърпимост към неформалната икономика и желание за подкрепа на светлите работодатели. Ето защо и на ниво индивиди, държавата трябва да направи първата стъпка – като мотивира изрядните платци и санкционира нарушителите на правилата.

Обществото осъзнава високата социална цена на сивия икономически сектор, но в условията на криза е готово да отиде на сериозни компромиси и в името на индивидуалното оцеляване проявява висока склонност към толериране и включване в сиви практики. Само по себе си това е сериозно предизвикателство, тъй като, от една страна, затруднява диагностицирането на реалните измерения на неформалната икономика, а от друга - вероятно ще възпрепятства прилагането на ефективни мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Пето, и макар че икономическият фактор (по-високи доходи, пестене от данъци, от социални и здравни осигуровки) и гъвкавостта при намиране на работа се очертават като основни причини за ориентацията към полагане на труд в сферата на неформалната икономика, трябва да се държи сметка и за това, че **изборът на неформалната икономика като сфера на дейност е много често свързан със съществуването на регионална и браншова зависимост в неформалната икономика (региони и браншове с преобладаващ сив сектор).** Те се оказват обективни предпоставки, в известна степен играещи принудителна роля по отношение на работниците/служителите и работодателите, живеещи в конкретния регион или работещи в съответния бранш. Във връзка с това браншовата детерминираност на сивите практики се очертава като едно много сериозно предизвикателство пред диагностиката и превенцията на неформалната икономика. Поради това при работата по ограничаването на неформалната

икономика трябва да се отчитат както субективните, така и обективните причини, поради които една част както от работодателите, така и от работниците и служителите, попадат в сектора на неформалната икономика.

Браншовата детерминираност на сивата икономика изправя държавата пред още едно сериозно предизвикателство - превенцията и ограничаването на сивата икономика трябва да се осъществяват с акцент към браншовете, които са по-слабо контролирани от държавата, в които нормативните разпоредби отварят вратички за заобикаляне на закона, а така също в които има висока степен на толерантност от страна на работодателите към неформалната икономика и нагласа сред работещите да се трудят без трудов договор, само на база устна договорка с работодателя. Ето защо извършването на дейности, целящи промяна на нагласите на работниците, служителите и работодателите за включване в неформални практики, следва да се насочи преимуществено към браншовете, допускащи и толериращи в най-висока степен прилагането на нерегламентирани практики.

Шесто, вредите, които неформалната икономика нанася на икономиката на страната са комплексни и многоаспектни, като при това се проявяват на всички нива на обществения живот – на ниво икономика на страната като цяло, на ниво отделни фирми и на ниво конкретни индивиди – работници и служители. Ето защо действията за ограничаване и превенция на неформалната икономика следва да се провеждат едновременно на всички нива на обществения живот – законодателна власт, изпълнителна власт, бизнес структури, жизнен стандарт, обществено съзнание и психика. Респективно, планирането на превантивните мерки за ограничаване на неформалната трябва да се съобрази с конкретните вреди, които неформалната икономика нанася на всяко от нивата.

Седмо, ограничаването на сивите практики изисква политическа воля и интегрирани действия, мобилизиране усилията на цялото общество и държавните институции. Само по себе си, това е твърде сериозно предизвикателство пред политическата система на страната, тъй като апелира към загърбване на различията на ниво партийни интереси и изисква обединяване на политическата енергия за постигане на консенсус и устойчивост по отношение на необходимите мерки за ограничаване на сивия сектор в икономиката.

Осмо, анализът на резултатите от проведените в рамките на настоящия проект изследвания показва, че са необходими различни подходи и специфични действия (мерки), релевантни на ролята и мястото на отделните целевите групи в общите процеси. Действията за ограничаване и превенция на неформалната икономика трябва да са съобразени с произтичащите от анализа констатации за влиянието на различните целеви групи върху процеса по формиране на сиви практики. За създаването на широки обществени нагласи за нетолерантност и неприемане на сенчестата икономика трябва да се планират и приложат широкомащабни, синхронизирани, координирани действия спрямо всички заинтересовани страни – населението като цяло, работодателите, работниците/служителите, държавната администрация, местната власт, националните и регионалните медии, СГО, научната общност. Тези действия следва да се разработят в съответствие с функциите и мястото на съответната целева група в общата система от обществени отношения и да се прецизират допълнително според резултатите от проведените национално представителни изследвания и изследванията в пилотните браншове. Успоредно с това, необходимо е гъвкаво използване на възможностите на различните комуникационни канали с оглед постигането на максимална ефективност – умело

включване на комуникационните канали, в последователност, създаваща устойчивост на посланията и въздействията върху широката аудитория и върху отделните целеви групи.

Девето, за постигане на набелязаните цели могат да се комбинират многообразни действия и мерки, сред които с най-висок ефект се очаква да бъдат широките обществени информационни кампании (в националните и регионалните медии), обученията (семинари, обучителни модули), работни срещи, кръгли маси според потребностите на целевите групи, националните и регионалните форуми за дискутиране на различни аспекти от измерването на неформалната икономика и възможностите за нейното ограничаване в реално време, дискусии за генериране на идеи за законодателни промени и предложения за оптимизиране на работата на държавната администрация и местната власт, работни групи за формулиране на конкретни промени в трудовото, данъчното и осигурителното законодателство, широко популяризиране на Националния център „Икономика на светло“ с цел постигане на висока разпознаваемост на центъра като национално ядро на действията за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

5.3. Новодефинираните 5 пилотни бранша като информационен вход за идентифициране на предизвикателствата за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика

Резултатите от проведените нови пет браншови проучвания са представени в **Доклад за основните предизвикателства за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика в 5-те новодефинирани пилотни за**

проекта бранша.³⁶

В резултат от осъществения статистико-математически анализ са идентифицирани следните **основни предизвикателства за диагностиката, ограничаването и превенцията на неформалната икономика у нас:**

Предизвикателство № 1: Противоречивата и комплексна природа на неформалната икономика. Поради сложния, противоречив и многопосочен характер на сивите практики, те предизвикват разнопосочни и амбивалентни реакции сред работодателите. На декларативно ниво сивите практики остро се осъждат, но в действителност една част от тях се прилагат с ясното съзнание, че се извършват нарушения на действащото законодателство. Поради това, първото предизвикателство при диагностиката на неформалната икономика е да се разработят такива инструменти, с които да се установят действителните представи, мнения и оценки на изследваните съвкупности за неформалната икономика. Това с особена острота е валидно за установяването на обхвата и разпространението на неформалната икономика, както и идентифицирането на типичните сиви практики.

Проведените 5 браншови изследвания показаха, че оценявайки ситуацията през 2014 г., работодателите от 5-те новодефинирани бранша са извели на преден план сивите практики в трудовоправните отношения, в областта на данъчното законодателство и в областта на финансовата дисциплина. Сравнението на оценките на работодателите от 5-те пилотни бранша показва, че относително най-критична картина е нарисувана от бранш „Земеделие“, докато от браншовете „Производство на мебели“, „Рибарство и аквакултури“ заемат умерени позиции, а браншовете „Корабостроене и кораборемонт“ и „Водоснабдяване и канализация“

³⁶ За справка: Дейност 5 “Набиране, обработване и анализ на първична информация“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28829&name=8317&title=Doklad_predizvikatelstva_5_novi_bransha.pdf

оценяват ситуацията с видимо по-приемливи параметри. Според емпиричните оценки на работодателите от 5-те новодефинирани пилотни бранша, неформалната икономика в България е между 40 и 46 %. Проверката за зависимости и влияния върху оценките за нивото на сивия сектор в национален мащаб показват, че мненията на работодателите от новодефинираните 5 бранша за обхвата на сивия сектор като цяло в българската икономика не се влияят нито от големината на предприятието, нито от типа собственост, нито от това в какво населено място фирмата извършва дейност (столицата, големи или малки градове, или села). Единственото ясно изразено влияние върху оценките за нивото на сивия сектор в национален мащаб е по линия на браншовата принадлежност на работодателите. Това за сетен път потвърждава констатациите от предходните проучвания по настоящия проект, че **регионалните лица на неформалната икономика са функция на видовете икономически дейности и браншове, които са развити в съответния регион.** Така например, ако в даден регион са силно развити браншове като туризъм (хотелиерство и ресторантьорство), строителство, земеделие, браншове от преработвателната промишленост (като например, производство на дървесина, производство на мебели, производство на пластмасови изделия, рибарство и аквакултури) и услуги, тогава в този регион се наблюдава относително по-високо ниво на сиви практики, в сравнение с други региони, в които са развити да речем големи машиностроителни предприятия.

Предизвикателство № 2: Браншовата детерминираност на сивите практики. Всеки от новодефинираните 5 пилотни бранша е по своему специфичен. Различни са предметът на дейност и областта, в която се работи, различни по характер и предназначение са произвежданите продукти и услуги, съответно различни са крайните потребители. Тези особености на 5-те пилотни

бранша обаче ги правят по специфичен начин податливи към сиви практики. Ето защо второто предизвикателство пред диагностиката, ограничаването и превенцията на неформалната икономика е да се установят действителните причини и фактори, които пораждаат сивите практики в 5-те бранша. Само когато причинно - факторната обусловеност на сивите практики е ясно осъзната и артикулирана, може да се направи следващата стъпка - към формулиране на адекватни подходи, политики и мерки за тяхното ограничаване и превенция. Подобен подход вече е приложен в рамките на 11-те пилотни бранша по настоящия проект и подходът доказва своята ефикасност и релевантност. Новодефинираните 5 пилотни за проекта бранша се характеризират със специфични нива на сив сектор, като в низходящ ред подредбата на браншовете е както следва:

- „Земеделие“;
- „Рибарство и аквакултури“;
- „Производство на мебели“;
- „Водоснабдяване и канализация“
- „Корабостроене и кораборемонт“.

Наличните данни показват, че по браншове са налице значителни различия в конкретните количествени и съдържателни характеристики на неформалната икономика. В зависимост от предмета на дейност, от особеностите на технологичните и производствените процеси, а също така и от крайните потребители на произвежданите стоки/услуги, в 5-те бранша се установяват нееднакви предпоставки за възникване и възпроизвеждане на сиви практики. И макар че типичните сиви практики представляват нарушения в три области – трудовоправното законодателство, осигурителното законодателство и данъчното законодателство, всеки бранш има свое типично „сиво лице“. На основата на

получените емпирични резултати, за всеки от 5-те новодефинирани бранша е разработен отделен профил с типичните сиви практики за бранша.

Новите пет представителни браншови изследвания доказаха правилността на диференцирания браншови подход към емпиричното изучаване на сивите практики и тяхното осмисляне от гледна точка на идентифицирането на подходящи подходи за позитивна интервенция. Новодефинираните 5 пилотни за проекта бранша в различна степен са засегнати от проявленията на неформалната икономика, като най-широк е периметърът на сивите полета в браншовете „Земеделие“ и „Производство на мебели“, следвани от бранш „Рибарство и аквакултури“ и бранш „Водоснабдяване и канализация“. На този фон бранш „Корабостроене и кораборемонт“ запазва своята енигматичност и авторитета си на стабилен бранш с относително по-ниско изразени сиви практики. Но всеки от 5-те бранша има своите сиви лица и това налага проектирането и прилагането на ефективни политики за ограничаване и превенция на неформалните практики.

Предизвикателство № 3: Несъвършенствата и пропуските в законодателната и институционалната среда. Изследванията сред работодателите от 5-те новодефинирани бранша потвърдиха резултатите от предходните браншови изследвания, че първопричината за съществуването на сиви практики у нас са пропуските, несъвършенствата, съзнателно оставените „вратички“ в нормативните актове.

Анализът на пропуските, противоречията и недоглежданията в законодателната и институционалната среда извежда следното основно послание на работодателите от новодефинираните 5 пилотни за проекта бранша: сивите практики са продукт и функция на законодателството на национално и браншово равнище. Колкото повече съзнателно оставени

„вратички“ или недоглеждания има в нормативните актове, толкова повече и по-реални са рисковете от възникване и устойчиво възпроизвеждане на проявленията на неформалната икономика. Проблемите тръгват от общите за страната закони, които дефинират макро рамката на осъществяването и отчитането на стопанската дейност - ако в тези закони са вградени пропуски, противоречия и несъгласуваности, това пропорционално се възпроизвежда във всички последващи нормативни актове. Слабостите и несъвършенствата на законодателната среда се мултиплицират на всяко следващо ниво на конкретизиране на нормативната уредба и когато тези актове достигнат в пълната си съвкупност до стопанските субекти, последните се оказват в капан - ако прилагат стриктно действащото законодателство - търпят загуби, ако нарушават законодателството - се оказват в плен на сивите практики и попадат в порочния кръг на неизрядността.

За да се разкъса този порочен кръг, работодателите от 5-те новедефинирани пилотни за проекта бранша правят конкретни предложения за нормативни промени - оптимизиране на съществуващи актове, разработване на нови такива, съгласуването им с други актове и т.н. Този процес обаче е сложен и трудоемък. За да има успех, оптимизирането на законодателната и институционалната среда изисква координираност в действията на социалните партньори и законодателя, както и активен диалог между законотворците, от една страна, и социалните партньори, от друга страна.

Предизвикателство № 4: Толерантност и търпимост към неформалната икономика. Друго изключително сериозно предизвикателство пред диагностиката, а също така и пред ограничаването и превенцията на неформалната икономика, са

все още високите нива на толерантност и търпимост към неформалната икономика. Тези нива са относително високи сред всички категории изследвани лица - в това число и сред работодателите. И тъй като настоящият проект цели постигане на устойчиви във времето, дълготрайни позитивни промени в обществото и създаването на проактивно поведение на нетолериране на сивите практики, то едно от основните предизвикателства е да се разбере защо работодателите (и точно кои категории работодатели) са толерантни към сивите практики - кои сиви практики се толерират и защо, какво стои в основата на сивото поведение и по какъв начин сивото поведение може да бъде редуцирано. На тази база могат да се проектират ефективни политики и мерки за ограничаването и превенцията на неформалната икономика.

Обобщавайки оценките на работодателите от 5-те пилотни бранша, се прави общата констатация, че като цяло работодателите имат много точна и трезва преценка за сивите практики и тяхното отражение върху стопанската дейност на предприятията. Работодателите са наясно, че щетите от сивите практики са огромни, много добре знаят, че сивите практики са нарушение на действащото законодателство. Но в същото време в немалка степен са склонни да приемат като допустими отделни проявления на неформалната икономика. Отчасти това се дължи на вътрешното им убеждение, че в ситуация на криза и влошените макроикономически параметри е допустимо да се прибегне до някои сиви похвати. По този начин и при настоящите браншови изследвания се потвърждават предишните ни наблюдения по проекта за двойственото отношение на работодателите (пък и на останалите групи от обществото) към неформалната икономика - тя едновременно и се осъжда, но и се приема до известни граници. Това се обяснява с противоречивата природа на неформалните икономически

практики, които в краткосрочен план изглеждат привлекателни - най-вече с възможностите за бързи печалби, по-висока рентабилност и по-висока конкурентоспособност. Но в дългосрочен план прилагането на сиви практики води до сиване на корпоративния имидж на фирмите, понижаване на техния рейтинг пред лицето на официалните кредитни институции и загуба на доверие между бизнес партньорите.

В тази връзка резултатите от проведените нови браншови изследвания биха са използвани като информационен вход за провеждането на специална разяснителна, информационна и обучителна дейност сред работодателите от 5-те пилотни бранша. Голяма част от работещите в тези браншове са с напълно изрядно лице и тъкмо заради тях са положени усилия за извеждане на светло и на тези части от 5-те бранша, които все още намират рационални оправдания в използването на сиви практики.

Работодателите от 5-те пилотни бранша видимо се съгласяват с факта, че сивата икономика е сериозен удар върху цялото общество - нанасят се щети върху социално-солидарните фондове, изкривява се пазарната среда, облагодетелстват се некоректните фирми-нарушители на действащото законодателство, докато в същото време изрядният бизнес понася огромни щети. Поради това, като се съгласяват с факта, че сивата икономика е относително бърз начин за работа с по-висока норма на печалбата, в същото време голяма част от работодателите не са склонни да приемат широко лансираната (най-вече сред малкия бизнес) теза, че сивата икономика спасява от фалит в условия на криза. По-скоро убеждението на работодателите от 5-те пилотни бранша е, че независимо от кратковременните ползи сивата икономика реално удря по джоба на всички - и на работодатели, и на наети лица, и на обществото като цяло.

Предизвикателство № 5: Постигане на синергия и баланс в подходите за ограничаване и превенция на неформалната икономика. В основата на политиките за ограничаване и превенция на неформалната икономика е поставено разбирането, че създаването на трайни нагласи за нетолериране и неприемане на сивите практики изисква добре прецизирани, системни, многоаспектни и продължителни във времето действия и мерки. Действията за ограничаване и превенция на неформалните икономически практики трябва да бъдат съобразени с противоречивата и сложна природа на неформалната икономика. Тъй като тя възниква в резултат от комплексното въздействие на обективни и субективни фактори, то действията за ограничаване и превенция на нейните проявления трябва да се проектират така, че:

- **Да се атакуват корените на неформалната икономика като явление.** Анализите на множеството прилагани през годините на трансформация на българското общество мерки за редуциране на сивите практики сочат, че ефектите от приложените мерки са спорни - някои от тях имат частични позитивни въздействия, докато други имат обратен ефект и провокират възникването на нови сиви практики. Причините за слабия или отрицателен ефект от прилаганите през годините мерки са несъгласуваността на мерките, липсата на предварителни разчети за ефектите от мерките и самият характер на мерките, които както се оказва в множество случаи, са насочени към проявленията на неформалната икономика или към последствията от тях, като в целия този процес се пропуска съществено важното - да се въздейства в посока промяна на първопричините за възникването и устойчивото възпроизвеждане на неформалната икономика;
- **Съгласуваност на подходите, политиките и мерките.** За да има позитивен

ефект, подходите, политиките и мерките за ограничаване и превенция на неформалната икономика трябва да бъдат вътрешно консистентни, т.е. да бъдат предварително съгласувани, така че действието на една група подходи и мерки да не влиза в противоречие с ефектите от други групи мерки. В тази връзка е абсолютно наложително да се правят предварителни оценки за въздействието на мерките и вероятните реакции от страна на основните страни/играчи в стопанския живот на страната;

- Освен че трябва да бъдат съгласувани и адекватни на същността на явлението неформална икономика, политиките и мерките за ограничаване и превенция на неформалната икономика трябва да **бъдат релевантни на обективните социално икономически условия**. Ако проектираните действия се привнасят отвън без съответстваща адаптация - като добри практики от други страни, това в редица случаи може да доведе или до слаби, или до негативни ефекти. Подходи и политики могат да бъдат заимствани от други страни, които има положителен опит и са изградили добри практики в ограничаването и превенция на неформалната икономика, но съществено важното условие за работоспособността на тези практики в българските условия е тези практики да бъдат много внимателно обмислени и адаптирани съобразно особеностите на българската социално - икономическа, законодателна и институционална среда;
- **Подходите, политиките и мерките за ограничаване превенция на неформалната икономика трябва да бъдат реалистични и реално приложими.** Това изисква на етапа на тяхното проектиране да се разработят механизми за прилагането на проектираните мерки, както и механизми за контрол върху прилагането на мерките. По този начин се създават

предпоставки за постигане на позитивен ефект от мерките. В контекста на усилията за редуциране на сивите практики и създаването на трайни нагласи в обществото за нетолериране/неприемане на неформалната икономика, това е изключително важно, тъй като, когато обществото се убеди в позитивния ефект от прилагането на дадена група мерки, това води до позитивни промени и в обществените настроения и мнения, респективно стопанското поведение на икономическите субекти и на индивидите се променя в посока изрядност. Резултатът от това е намаляване на обхвата на сивите практики и промяна в стереотипите и оценъчните модели спрямо неформалната икономика, което от своя страна е залог за промяна на поведението на хората в дългосрочен план;

- **Тъй като неформалната икономика е комплексно социално - икономическо явление, нейното ограничаване и превенция изисква обединените усилия на всички страни на обществото. В тази връзка повече от наложително е постигането на синергия в подходите и мерките за ограничаване и превенция на проявленията на неформалната икономика в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен план.**

В този дух са проектирани и се реализират подходите, политиките и мерките по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. Елемент от използваните подходи са изследователските дейности, чрез които се установяват представите и оценките на различни групи от обществото за обхвата и проявленията на неформалната икономика, както и за възможните подходи за тяхното ограничаване и превенция. Практически във всички реализирани дейности по проекта, предмет на специален интерес са оценките на изследваните съвкупности за различни аспекти от процеса по оптимизиране на законодателната

и институционалната среда, с оглед създаването на по-благоприятни предпоставки за промяна на мисленето на обществото в посока нетолериране на сивите практики.

6. ДЕЙНОСТ 6: Изготвяне на аналитични документи, които да ръководят системните стратегически действия в борбата с неформалната икономика

В логиката на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ Дейност 6 е ключова по отношение изготвянето на визии и концепции за провеждането на системни стратегически действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Общата цел на Дейност 6 бе на основата на набраната, обработена и анализирана първична и вторична информация да бъдат изготвени серия от аналитични документи, които да ръководят системните стратегически действия в борбата с неформалната икономика. Дейност 6 бе концентрирана върху систематизирането на обработената информация, допълнителното осмисляне на резултатите от проведените изследвания и тяхното инкорпориране в по-нататъшните дейности за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

В този смисъл Дейност 6 би могла да се определи като съвкупност от строго аналитични поддейности. По-конкретно в рамките на дейността са разработени три аналитични документи, които се представят самостоятелно.

6.1. Комплексен аналитичен доклад

Докладът има характер на обзорен аналитичен документ³⁷, в който по методите на анализа и синтеза, сравнението и обобщението, индукцията и

³⁷ За справка: Дейност 6 „Изготвяне на аналитични документи, които да ръководят системните стратегически действия в борбата с неформалната икономика“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28830&name=4401&title=Kompleksen_analitichen_doklad.pdf

дедукцията са представени изводите и обобщенията от всички предходни дейности по проекта - Дейност 3, Дейност 4 и Дейност 5. Докладът е надграждане над предходно създадените аналитични документи, тъй като творчески осмисля основните изводи и констатации от предходните документи и на тази основа прави обобщаващи оценки по всички основни аспекти на диагностиката, ограничаването и превенцията на неформалната икономика.

В структурно отношение Комплексният аналитичен доклад е изграден от четири тематични части.

Първата част прави преглед на наличната информация за неформалната икономика в България, Европа и света. Представянето на наличните материали и направено в четири структурни подточки:

- Първата от тях представлява обобщен анализ на 73 международни и европейски изследвания, в които участват български изследователи или включват България в периода 2004 – 2009 г. Направена е обща характеристика на изследванията, като са обособени тези, които имат по-значими методологически и съдържателни приноси и позволяват да се изгради обща представа за тенденциите при емпиричното изучаване на неформалната икономика в България, Европа и света. Цитират се различни оценки за размера и разпространението на неформалната икономика. Специално място се отделя на систематизираното представяне на факторите и предпоставките за неформалната икономика. Обобщават се по-значимите предложения за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- Втората структурна подточка е изпълнена като анализ на обществените нагласи и обществената търпимост към неформалната икономика на основа на публикации в пресата. Представят се по-интересните и значими резултати

от анализа на публикациите в пресата, като се извеждат общовалидните констатации. Разкриват се специфичните модели при отразяването на неформалната икономика в 11-те пилотни бранша;

- Третата подточка представлява синтезиран анализ на нормативната уредба и административните практики в България, позволяващи проявления на неформалната икономика. Последователно се представя законодателството в областта на трудовоправните отношения, осигурителното законодателство, данъчното законодателство и административното регулиране;
- В четвъртата структурна подточка са представени Картата на добрите практики за ограничаване и превенция на неформалната икономика в ЕС и Картата на добрите практики за ограничаване и превенция на неформалната икономика в света.

Втората част на Комплексния аналитичен доклад представлява информационен обзор за състоянието на неформалната икономика в България. Тази част стъпва изцяло на създадените при Дейност 2, Дейност 3, Дейност 4 и Дейност 5 аналитични документи и като ги систематизира и обобщава, представя агрегирана информация в четири отделно обособени структурни подточки. Във всяка от тях е възприета обща логика и последователно се коментират отделни аспекти на неформалната икономика, емпирично проучени чрез Националния център „Икономика на светло“, чрез вътрешнофирмените одити и дълбочинните интервюта по браншове, чрез представителните национални проучвания, чрез агрегирани статистически данни и чрез експертни мнения на консултанти в пилотните за проекта браншове. По този начин най-напред се представя наличната информация за основните проявления на неформалната икономика, следва обзор на информацията за обхвата и степента на

разпространение на неформалната икономика, на трето място е направен анализ на наличната информация за причините за наличие на неформална икономика и не на последно място по значение е обобщена информацията за нанасяните вреди от неформалната икономика.

Третата част на Комплексния аналитичен доклад се концентрира върху извеждането на изводи за възможностите за ограничаване и превенция на неформалната икономика в България. В тази част специално място се отделя на идентифицирането и разясняването на различните видове предизвикателства, като се посочват начините, по които следва да им се отговори. При този анализ са идентифицирани три групи предизвикателства: 1) предизвикателства, на които следва да се отговори посредством обучения; 2) предизвикателства, свързани с необходимост от промяна на обществените нагласи и 3) предизвикателство по отношение подобряването на правно - нормативната и административната рамки.

В контекста на трите групи предизвикателства се предлагат идеи за прецизиране на дейностите на националния център „Икономика на светло“. В синтезиран вид се анализират и разглеждат потенциалните възможности и насоки за развитие на Националната гореща телефонна линия за сигнали за неформалната икономика. Предлагат се потенциални възможности и насоки за развитие на приемните дни по браншове. Идентифицират се и се коментират потенциалните възможности и насоки за развитие на регионалните консултации. В обобщение се разработва цялостна визия за по-нататъшно развитие на Националния център „Икономика на светло“, който да може да отговори на основните предизвикателства пред ограничаването и превенцията на неформалната икономика. Изрично се подчертава, че Националният център „Икономика на светло“ следва да се развива в унисон с протичащите обществено - икономически

процеси в държавата. И тъй като обществено - икономическата среда е динамична, това рефлектира и върху причините, формите на проявление и влиянието на неформалната икономика и те също са динамично променящи се величини. Поради това се препоръчва Националният център „Икономика на светло“ периодически да актуализира дейността си спрямо обективно протичащите промени в българското общество и в зависимост от това да разширява обхвата и броя на извършваните дейности.

6.2. Методология за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика

Чрез изготвената Методология за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика³⁸ са обобщени и структурирани възможностите – информационни и аналитични, които Композитният индекс „Икономика на светло“ предоставя в това отношение. В документа са представени показателите, които съставят Композитния индекс „Икономика на светло“, откъм тяхната смислова страна. Целта е да се подпомогне разбирането на числовите стойности и най-вече на тяхното изменение. Втора точка представя Композитния индекс като цяло и алгоритъма за анализирането му. От трета до седма точка се описват показателите от статистическия компонент на Индекса. В точка осем се разглежда показателя за оценка на неформалната икономика „потребление на електричество“. Неговото изчисление обогатява картината на това явление и разширява възможностите за анализ. Той може да бъде присъединен към статистическия компонент, при евентуално разширяване на броя на показателите на Индекса. Точка девет се

³⁸ За справка: Дейност 6 „Изготвяне на аналитични документи, които да ръководят системните стратегически действия в борбата с неформалната икономика“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28830&name=4403&title=Metodologiya_za_diagnostika_ogranichavane_prevenciya_NI.pdf

фокусира върху социологическия компонент на Индекса. Всички показатели, които влизат в състава на този компонент, се извличат от социологически проучвания. Стойностите на тези показатели се формират като директен резултат от отговорите на въпроси, задавани към участниците в проучванията. Следователно те отразяват мнения, оценки и представи на респондентите на проучванията, които са представители съответно на бизнеса и на работниците и служителите.

На основа на така структурираната информация в Методологията са представени възможностите, които всеки от тези компоненти дава за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика. За всеки от показателите текстът е разделен на три части. „Същност и концептуална основа“ обяснява защо е избран даден показател и каква идея стои зад създаването му. Втората част, „Връзка между динамиките на явлението и показателя. Интерпретация на показателя“, посочва как следва да се разбира динамиката на показателя. Третата част, „Исторически стойности“, присъства само за статистическите показатели, защото за тях има данни в ретроспекция. Показателите от социологическия компонент на Индекса са изчислени, въз основа на ad hoc социологически проучвания, извършени през 2010 г. и съответно за тях няма исторически данни. В тази част чрез графики са визуализирани развитието на статистическите показатели и са направени съответни коментари за тяхната динамика. Изготвянето на окончателния вариант на Методологията е решено на основа на направените по време на кръглата маса за обсъждане на Композитния индекс „Икономика на светло“ коментари и предложения за изясняване и практическо прилагане на аналитичната, информационната и познавателната стойност на показателите в индекса. В нея също е отразена и анализирана динамиката на онези показатели, за чието изчисляване е налична информация за последните 10 години, както и

значението им за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика.

В документа специално място е отделено на начина, по който се интерпретират показателите от Композитния индекс „Икономика на светло“. Подчертава се, че Композитният индекс измерва светлата част на икономиката, но съставните му части са показатели, които са конструирани да мерят неформалната (неофициална, сива) част от икономическата действителност. Интерпретират се стойностите в оригиналния вид на показателите, а за да влязат в стойността на Композитния индекс се вадят от 100. Композитният индекс е конструиран така, че да показва степента на „изсветляването“ на българската икономика. Когато той нараства, икономиката „изсветлява“ в по-голяма степен, отколкото е била преди това. И обратно, когато неговата обща стойност намалява, икономиката „посивява“ в по-голяма степен, отколкото преди това.

6.3. Модул за структурирано събиране на регулярна входяща информация за оценка на риска от наличието на неформална икономика

Този аналитичен документ е логическо продължение на Методологията за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика. Като стъпка на избрания методологически подход за структура и състав на Композитния индекс, Модулът за структурирано събиране³⁹ описва в детайли процеса на събиране и обработка на данните за получаване стойностите на отделните показатели на Композитния индекс „Икономика на светло“. Последователно са

³⁹ За справка: Дейност 6 „Изготвяне на аналитични документи, които да ръководят системните стратегически действия в борбата с неформалната икономика“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28830&name=4405&title=Modul_strukturirano_sabirane_informacia.pdf

разгледани съдържащите се в статистическия и социологическия компонент на Композитния индекс показатели. Всеки отделен показател е представен в три части: 1) означения и формули, 2) данни за елементите на формулите и 3) обработка на данните. Първата част въвежда в сбит вид променливите, от които се изчисляват показателите. Показан е математическият апарат, с който ще се прави изчисляването на съответния показател. Втората част посочва източниците, от които ще се черпят актуални данни, като изрично се отбелязва по кое време на годината става публикуването и ревизирането на данните. Третата част обяснява необходимите математически преобразувания на първичните данни и посочва по какъв начин се стига до изчисляването на относителните тегла на отделните показатели.

7. ДЕЙНОСТ 7: Представяне на серията от аналитични документи, които да ръководят системните стратегически действия в борбата с неформалната икономика

В общата структура на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ Дейност 7 изпълни изключително важни функции по верифициране посредством широко обществено обсъждане на разработените по Дейност 6 аналитични документи. Целта беше чрез обсъждания в широк формат, с активното включване на всички целеви групи на проекта и всички заинтересовани страни да се постигне обществен консенсус по отношение на направените в аналитичните документи изводи, като специално внимание се обърне върху произтичащите от направените констатации подходи и действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика в България.

В структурно отношение Дейност 7 бе изградена от няколко основни елемента.

7.1. Кръгла маса за обсъждането и прецизирането на серията от аналитични документи с представители на социалните партньори, на държавната администрация и на гражданското общество

За осигуряването на синергия и постигане на широк обществен консенсус в българското общество по въпросите за обхвата на неформалната икономика, нейните основни проявления и необходимите подходи и действия за нейното ограничаване и превенция, на 28. 11. 2011 г. се проведе кръгла маса с участието на представители на социалните партньори, държавната администрация и гражданското общество. При представянето на Комплексния аналитичен доклад бе подчертано, че това е уникален за България документ, тъй като изследване в такъв мащаб, с такава дълбочина в България не е имало. Едно от достоинства на изготвения Комплексен аналитичен доклад е използваният широкоспектърен инструментариум. Досегашните изследвания са използвали един или друг вид инструментариум, но за първи път в този доклад са представени различни гледни точки и резултати, получени от използването на доста разнообразен инструментариум. Друго достоинство на доклада е, че той обобщава вижданията както на анализатори, който са изследвали неформалната икономика, така на работодатели, служители, работници и на широката общественост. Има много различни гледни точки за мащабите на неформалната икономика. И най-важното е, че докладът очертава възможностите и предизвикателствата за ограничаване и превенция на неформалната икономика и разглежда вижданията как да се действа за преодоляване на тези предизвикателства.

Участниците в кръглата маса подчертават, че най-важната част от доклада е третата част, защото тя представя възможните действия, които могат да бъдат предприети за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Като достойнство на доклада се изтъква идентифицирането на основните предизвикателства, пред които са изправени действията за превенция и ограничаване на неформалната икономика. В съответствие с тези предизвикателства в доклада се предлагат конкретни дейности за преодоляването на предизвикателствата, като ясно се посочват целевите групи, към които следва да се насочат тези действия.

В рамките на дискусията широко са коментирани възможностите за развитие на дейностите за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Представителите на социалните партньори изказват свои виждания за това в какви посоки би следвало да се работи през оставащите години от реализацията на проекта. Подробно са коментирани потенциалните възможности за подобрения в дейността на Националния център „Икономика на светло“, като са направени конкретни предложения за разширяване дейността на Националната гореща телефона линия, за оптимизиране на предоставяните регионални и браншови консултации и др.

Без изключение участниците в кръглата маса се обединиха около общата констатация, че неформалната икономика нанася изключително сериозни щети на българската икономика, като в определени браншове размерите на това бедствие са достигнали до критично високи стойности. При това положение реализираните в рамките на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ дейности са не само навременни необходими - те са жизнено важни за

възстановяване на нормалния ритъм на българската икономика и създаването на благоприятни условия за функционирането на изрядния бизнес.

7.2. Провеждане на обсъждания на браншовите специфики на аналитичните документи

В търсене на максимална конкретика, верифицирането на аналитичните документи продължи и под формата на браншови обсъждания (семинари). Такива обсъждания се проведоха във всеки от 11-те пилотни бранша. При браншовите обсъждания бе спазена принципно еднаква тематична схема - представяне на аналитичните материали, извеждане на основните изводи и констатации за обхвата и проявленията на неформалната икономика в страната като цяло, представяне на браншовата специфика в проявлението на неформалната икономика и дискусия върху представените документи.

Браншовите обсъждания преминаха при висока активност от страна на представителите на пилотните браншове. Участниците в обсъжданията посрещнаха с видим интерес констатациите за размера на неформалната икономика в България, за нейната динамика в рамките на наблюдавания период, за основните ѝ проявления и типичните сиви практики. Високо бяха оценени направените изследвания и богатата база данни, генерирана в следствие от тях. Но най-висок интерес предизвикаха данните, касаещи конкретните проявления на неформалната икономика при нови пилотни браншове. По тези въпроси участниците в обсъжданията бяха изключително активни и в направените от тях коментари и изказвания пролича общата им загриженост от относително високите нива на сиви практики в техните браншове. В това отношение изключения бяха браншовете „Пощенски услуги“ и „Машиностроене“, които с известна гордост подчертаха, че в

тези два бранша неформалната икономика се движи около 10 %. В браншовете с най-високи нива на сивите практики („Туризм“, „Инфраструктурно строителство“ и „Здравеопазване“) обсъжданията имаха подчертано критичен характер. Ясно пролича желанието на участниците от тези три бранша да се намери рационално обяснение за съществуващите сиви практики и на тази основа да се мисли за това какво да се направи, за да се стигне до реално редуциране на сивите практики и превенция на бъдещи такива действия. Поради това, значителна част от коментарите бяха в посока изясняване на причините за възникването на сиви практики в тези браншове и идентифициране на причините за устойчивото повтаряне (възпроизвеждане) на тези практики.

Участниците, от една страна изразиха благодарност, че в хода на изследванията по проекта са открити мотивите за участие в сиви практики, но в същото време се обединиха около позицията, че неформалните практики са следствие от редица обективно съществуващи фактори (като прекомерното регулиране на браншовете, пълното с пропуски и противоречия законодателство, неработещите механизми за прилагането на законите, отслабването на контрола, ниският жизнен стандарт, ниското почасово заплащане на труда в България и др.). Според участниците в браншовите обсъждания подходите за ограничаване и превенция на неформалната икономика в България трябва да обединят комплекс от мерки, като се тръгне от законодателни промени и на браншово равнище се извършат промени в конкретни нормативни актове, след което да се продължи с провеждането на широки обществени кампании за разясняването вредите от сивите практики и провеждането на обучения сред целевите групи на проекта.

При обсъжданията на кръглата маса и в браншовите семинари бяха направени конкретни предложения за обогатяване на създадените аналитични

документи, като най-вече имаше препоръки за прецизиране на отделни изводи в Комплексния аналитичен доклад. Тези предложения бяха отразени и на сайта на проекта бе публикуван окончателният вариант на Комплексния аналитичен доклад.

7.3. Изготвяне, отпечатване и разпространяване на 13 броя информационни листовки

В рамките на Дейност 7, на основата на проведените три национални представителни и 11 браншови изследвания се разработиха информационни листовки, в които в популярен стил бяха представени рисковете от попадане в капаните на сивите практики. Изработиха се три листовки в национален мащаб, всяка от които с тираж по 50 000 бр. – съответно - за работодателите (стопански субекти), заетите (работници и служители) и населението. Отделно за всеки от пилотните браншове бяха създадени браншови листовки, с общ тираж от 100 000 бр. Листовките представяха кратка информация за обхвата на неформалната икономика в България, за типичните сиви практики, за основните рискове от участие в сиви практики. В зависимост от целевата група, в листовките бяха изведени специфични тематични акценти. Духът на листовките бе да се обясни защо не бива да толерират сивите практики и какво губи всеки от нас, ако се съгласява да бъде част от неформалната икономика. Всяка от листовките завършваше с представяне на Националния център „Икономика на светло“ и услугите, предоставяни от него.

Осъществените в рамките на Дейност 7 верифициращи обсъждания постигнаха своята цел - резултатите от проведените емпирични изследвания и разработените на тази основа аналитични документи, в това число състава на Композитния индекс, получиха одобрението на социалните партньори, на

държавната администрация и на гражданското общество. Това беше необходим и ключово важен етап в реализирането на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, който потвърди правилността на избраните подходи за диагностика на неформалната икономика и за дизайна на стратегически действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика в България - в национален и браншови мащаб.

8. ДЕЙНОСТ 8: Изготвяне на Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика

Дейност 8 е логическо продължение на предходните аналитично-информационни дейности в рамките на проекта и също изпълни ключови функции по отношение конструирането на стратегии за действия за ограничаването и превенцията на неформалната икономика.

Строго погледнато, Дейност 8 стъпи на създадените по Дейност 6 аналитични документи и тяхното верифициране по Дейност 7, като на базата на направените в тях констатации за обхвата, проявленията на неформалната икономика и предизвикателствата пред нейното ограничаване и превенция очерта рамките и съдържанието на стратегическите действия, чрез които да бъдат постигнати поставените цели.

В рамките на Дейност 8 се осъществиха пакет от конкретни действия и поради тяхната важност за изпълнение целите на проекта се разглеждат самостоятелно.

8.1. Разработване на Предварителен анализ на потребностите от дистанционно обучение за ограничаване на неформалната икономика

Предварителният анализ на потребностите от дистанционно обучение⁴⁰ е първият от серията аналитични документи, създадени в рамките на проекта с цел теоретичното и методическо обезпечаване на обучения по темата неформална икономика. Предварителният анализ изхожда от общата презумпция, че размерите и проявленията на неформалната икономика продължават да нарастват, нанасяйки по този начин все по-големи и трудно преодолими щети на съвременните общества и икономически системи. В тази връзка все по-остро и резонно възниква въпросът за необходимостта от промяна чрез специализирани обучения на масовите нагласи на страните, включени в производствения процес.

В Предварителния анализ изрично се подчертава, че общата цел на дистанционните обучения е повишаване на информираността и формиране на ключови знания и умения сред целевите групи за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Допускането е, че повишената информираност ще създаде обществена нетърпимост към всички форми на проява и към самото явление неформална икономика, което, от своя страна, е една от специфичните цели на проекта.

Предварителният анализ представлява изключително сериозен аналитичен документ, в който последователно са дефинирани целите и предимствата на дистанционното обучение, определени са бенефициентите на обученията по темата неформална икономика, дефинирани са темите на обучението, коментирана е

⁴⁰ За справка: Дейност 8 „Изготвяне на Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28833&name=7844&title=Analiz+na+potrebnostite+ot+distancionno+obuchenie.pdf

мотивацията на обучаемите лица, формулирани са изисквания към целевите групи, определени са методи за оценка и са посочени очакваните резултати от дистанционните обучения. Анализът стъпва изцяло на емпиричните данни от трите национално представителни изследвания (сред населението, сред работодателите и сред работниците/служителите), както и на данните от 11-те браншови изследвания. Емпиричните данни са критично преосмислени и анализирани от гледна точка на оценките и представите на целевите групи за неформалната икономика, степента им на информираност на темата неформална икономика, способността им да се ориентират и да разпознават сивите практики. Успоредно с това, при извършения анализ са детайлно анализирани толерантността към сивите практики и психологическите нагласи за съпричастност/включване в сиви практики на работното място.

Прецизно осъщественият анализ на наличната емпирична информация от изследванията по проекта е довел до идентифицирането на конкретни теми за дистанционното обучение по темата неформална икономика. Темите са представени с обосновка за необходимостта и целесъобразността от тяхното включване в обучителните модули на дистанционното обучение по темата неформална икономика.

8.2. Изготвяне на комуникационни стратегии за националните и регионалните обществено информационни кампании

Ефективните действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика предполагат осъществяването на целенасочени, системни, много добре балансирани обществени информационни кампании. За целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, като елемент от Дейност

8 бяха дизайнирани и практически изпълнени серия от национални и регионални обществено информационни кампании.

Всяка година провеждането на кампаниите се предхождаше от разработването на т.н. комуникационни стратегии. По този начин последователно бяха създадени комуникационни стратегии за националните и регионалните обществено информационни кампании през 2011 г., 2012 г., 2013 г. и 2014 г.

Разработената през 2011 г. Комуникационна стратегия⁴¹ постави методологическите начала и формира общите принципи, на които да бъдат базирани националните и регионалните обществено информационни кампании. Първата Комуникационна стратегия се разработи като рефлексия на осъществения през 2010 г. първи етап на Национална обществена кампания за осигуряване на разпознаваемост на Национален център „Икономика на светло“ и продължаващия през 2011 г. втори етап на същата кампания. Комуникационната стратегия стъпва на резултатите от изследването на ефективността на обществената информационна кампания и анализа на отразяването на дейностите по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ в медиите⁴², които недвусмислено сочат, че за двете години от своето създаване Националният център „Икономика на светло“ е успял да се наложи като национално значим фактор за измерването на нивата на сивия сектор в национален мащаб и на браншово равнище. В средата на 2011 г. Националният център „Икономика на светло“ вече е разпознат от експертните среди като стабилно институционално звено, с ярко национално

⁴¹ За справка: Дейност 8 „Изготвяне на Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=29517&name=7845&title=2.1_Campaign_National_1.pdf

⁴² За справка: Дейност 2 „Изграждане на Национален център за ограничаване и превенция на неформалната икономика“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=191089&name=8308&title=Analiz_presa_2010-2011.pdf

значение за формирането на обществени нагласи за неприемането на сивите практики и реализирането на ефективни действия за редуциране на неформалната икономика в страната. Именно авторитетът и влиянието на Националния център „Икономика на светло“ като основен източник на комуникационните послания в предстоящите кампании се приема като гарант за промяната на обществените нагласи и формиране на нетърпимост към всички проявления на неформалната икономика. Комуникационната стратегия за национална обществена информационна кампания за нетърпимост към неформалната икономика възприема като своя основа **концепцията за интегрирани комуникации**. На тази основа през 2011 г. са планирани амбициозни, но реалистично постижими цели и за тяхното постигане е предложен подход, който включва целия спектър на комуникационни техники: реклама, ПР, активна работа със средствата за масова информация, събитиеен маркетинг, публични взаимодействия, създаване, формулиране и разпространение на послания, маркетинг посредством диалог. Очакванията на този етап са подобрите комуникационни подходи да надскочат функцията си на опосредстващи комуникационната връзка, като предизвикат активно отношение, вследствие на което ще се създадат възможности за реална промяна в мисловните и поведенчески стереотипи. Стратегията определи най-подходящите комуникационни канали за адекватното предаване на основните послания до целевите групи, разработи проект на конкретен медиен микс и заложи на формулирането на оригинални и запомнящи се послания, които да се открият в общия и пренаситен информационен шум.

Разработените през 2012 г., 2013 г. и 2014 г. Комуникационни стратегии⁴³ последователно отчитаха ефектите от проведените обществено - информационни кампании и на основата на очерталите се нови предизвикателства формираха нови насоки за провеждане на следващите национални и регионални информационни кампании. Специално внимание в Стратегиите се отделяше на посочване на параметрите на приемствеността в осъществяването на националните и регионалните информационни кампании. Задължителен елемент на всяка следваща Комуникационна стратегия бе дефинирането на елементите на Комуникационния микс и подбирането на комуникационните канали с оглед постигането на промяна в обществените нагласи.

Би могло да се обобщи, че разработените за целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ Комуникационни стратегии стъпват на едни и същи методологически и концептуални принципи, използват базисни фундаменти и постъпателно във времето разширяват обсега на въздействие върху обществото, като чрез умело подбрани, ежегодно допълвани и балансирано използвани комуникационни канали работят за промяна на обществените нагласи в посока нетолерирание на неформалната икономика.

⁴³ За справка: Дейност 8 „Изготвяне на Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика“;

http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=29517&name=7846&title=2.2_Campaign_National_2.pdf,
http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=29517&name=7847&title=2.3_Campaign_National_3.pdf,
http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=29517&name=7848&title=2.4_Campaign_National_4.pdf,
http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=29517&name=8322&title=2.5_Komunikacionna_strategia_2014.pdf

8.3. Очертани основни направления за Предложения за промени в нормативните актове

След извършването на задълбочен преглед и анализ на българското законодателство и неговите изменения, насочени към ограничаване и превенция на неформалната икономика, в началото на 2012 г. беше изготвен предварителен вариант на пакет от предложения за промени в нормативните актове.

В периода февруари - май 2012 г. бяха проведени редица работни срещи с участието на представители на работодателските организации и синдикатите, по време на които документът беше подложен на широко обсъждане и дискусии. В резултат на проведените срещи пакетът предложения беше допълнен, прецизиран и усъвършенстван.

На 16. 11. 2012 г. с писмо с вх. № 08.01-143/16. 11. 2012 г. изготвените съвместно със социалните партньори предложения за изменения и допълнения на нормативните актове, насочени към ограничаване и превенция на неформалната икономика, бяха внесени за обсъждане в Националния съвет за тристранно сътрудничество (НСТС).

През месец юни 2013 г. прецизираният пакет предложения за промени в нормативните актове беше разпратен до държавните институции и ведомства, компетентни за разрешаване на поставените въпроси, които изразиха своите становища (позиции) по направените предложения.

На 27. 09. 2013 г. беше проведена кръгла маса с участието на представители на държавната администрация, социалните партньори и неправителствени организации, където документът беше окончателно прецизиран.

8.4. Прецизиране на дейностите на Националния център и изготвяне на Концепция за работата на Националния център

Разработената **Концепция** има⁴⁴ за цел да представи визия за развитие на Националния център „Икономика на светло“ в периода след 2013 година.

В рамките на проекта “Ограничаване и превенция на неформалната икономика” е създаден и функционира Национален център за ограничаване и превенция на неформалната икономика (Национален център „Икономика на светло“). Той постепенно намери място в българската среда и понастоящем се ангажира с редица предложения и действия по ограничаване и превенция на неформалната икономика, изгражда система за оценка на размера на неформалната икономика, която ще продължи да усъвършенства, повишава информираността и ключовите познания сред широк кръг от заинтересовани лица и съдейства за провокиране на обществена нетърпимост към проявите на неформалната икономика. Националният център придоби разпознаваемост в обществото с името “Икономика на светло”. Така е представен във всички медии, включително и в интернет. Поради това в разработената Концепция за него се използва именно това име. Изборът му е част от обществената информационна кампания за осигуряване на неговата разпознаваемост сред целевите групи и заинтересованите страни.

Разработената Концепция за работа на Националния център „Икономика на светло“ стъпва на първоначалната Концепция за създаване на НЦ, разработена още в началото на изпълнението на проекта и имаща за цел да осигури непосредственото функциониране на Центъра. Разработената Концепция надгражда и доразвива първоначалната, като използва натрупания опит по време на

⁴⁴ За справка: Дейност 8 „Изготвяне на Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=29519&name=6401&title=Konceptcia_Rabota_NC.pdf

изпълнението на проекта. В нея се съхраняват сегашните направления и дейности на Центъра, но те се прецизират въз основа на натрупания досегашен опит. В същото време се очертават и нови дейности и задачи, които до сега не са били в сферата на дейности на Центъра, но на този етап се идентифицират като важни за разгръщането на цялостно и устойчиво ограничаване на неформалната икономика.

Исходната точка на създадената по Дейност 8 Концепция е, че неосъзнаването и неразбирането на проблематиката на неформалната икономика, недостатъчното изследване и недостатъчните мерки за нейното ограничаване имат сериозно отражение върху икономическата политика, социалното и икономическото развитие на държавата. Затова борбата за отстраняване в максимална степен на проявите на неформалната икономика е измежду приоритетите на Европейската комисия, както и на българското правителство. Борбата срещу сивата икономика и недекларираната заетост е елемент от пакета мерки за заетост на Европейската комисия, оповестени през април 2012 г., както и от годишния обзор на растежа за 2012 г. и 2013 г. Тя също е част от препоръките, отправени от Комисията към някои държави членки (включително и преди всички България) за борба със сивата икономика, нелегалния труд и укриването на данъци. В работната програма на Комисията, сред законодателните инициативи, които трябва да бъдат осъществени до 2014 г., фигурира „Европейска платформа за борба с недекларирания труд“ за подобряване на сътрудничеството между съответните органи в държавите-членки, разпространение на добри практики и определяне на някои общи принципи. С една дума – има ясно изразена тенденция да се предприемат политики на европейско ниво, насочени към ограничаване на сивата икономика и да се очаква от страните-членки да провеждат такива политики на национално ниво. Предприемането на европейски политики в това направление е

логично. От една страна, има фактори в европейската икономика, влияещи в по-голяма или по-малка степен във всички страни-членки, които могат да увеличат “сивите практики”, ако не се вземат съответните мерки. Такива фактори са например:

- Нарастващо търсене на домашни услуги;
- Стимулиране на нарастването на броя и развитието на малки и средни фирми;
- Нарастване на самонаемането, суб-контрактуването и аутсорсинга;
- Улесняване на трансграничното клониране на фирмите;
- Продължаваща икономическа криза.

От друга страна, преминаването от неформална към официална заетост ще допринесе към постигането на целите на пазара на труда на стратегията “Европа 2020”. В същото време голяма част от предизвикателствата на “сивата икономика” са сходни и общи (макар в различна степен) за всички страни-членки и обмяната на опит и добри практики подобрява ефективността на националните политики. А и част от “сивите” практики имат трансграничен характер и поради това по дефиниция изискват наднационален подход.

Създадената Концепция почива на няколко **основни принципа**, които са изведени от натрупаната информация и анализите, осъществени при изпълнението на проекта “Ограничаване и превенция на неформалната икономика”.

Първо, неформалната икономика е всеобхватен икономически феномен, който има различни причини и много форми на проявление. В същото време неформалната икономика е динамична система, тя се променя в резултат на промените в икономическата среда. Изследванията показват, че неформалните практики се изменят постоянно – в даден период може да доминират едни, а в друг

период да доминират други. Съответно проблемите, които се пораждат от неформалната икономика, могат да бъдат много различни. От това следва, че успех в ограничаването и превенцията на това явление не може да се получи в резултат на еднократни действия. Съществено намаляване на неформалната икономика може да се получи само в резултат на продължителни и постоянни, системни стратегически действия, обединяващи усилията на всички заинтересовани страни. Това изисква постоянен мониторинг на средата, регулярни проучвания и измервания, перманентна актуализация на прилаганите методики.

Второ, размерът на неформалната икономика не спада непременно с времето. Разбирането, че неформалната икономика намалява от само себе си в процеса на икономическото развитие, е погрешно. В развитите страни наистина се наблюдават по-ниски размери на неформалния сектор, но това е резултат от целенасочени и ефективни мерки и е един от факторите, който спомага за икономическото развитие. При една и съща институционална и икономическа структура, в даден период неформалният сектор може да намалява, в друг период може да нараства, като резултат от конкретната фаза на икономическия цикъл. Например оценките, възприети от Европейската комисия, показват, че през 2009 г. спрямо 2008 г. в резултат на кризата има нарастване на “икономиката в сянка” (т.е. на “сивата икономика”) практически във всички страни на Съюза. Според тези оценки “сивата икономика” през 2009 г. е нараснала с около 72 милиарда евро.

Трето, независимо от постигнатите определени положителни резултати в ограничаването и превенцията на неформалната икономика, особено през 2011 г. и първата половина на 2012 г., размерът ѝ в България остава голям. Като относителен дял, спрямо размера на brutния вътрешен продукт на страната, той се оценява в работните доклади и в официалните становища на Европейската комисия като най-

голям измежду страните - членки на ЕС и е почти два пъти по-голям от средния размер за ЕС като цяло. Следователно България има проблем със “сивия сектор”, който пречи на икономическото развитие и е наложително и от национална, и от европейска гледна точка да се предприемат мерки в това отношение.

Четвърто, борбата срещу неформалната икономика изисква системен подход от страна на заинтересованите страни. Различни държавни институции имат задача да се борят срещу неформалната икономика - Националната агенция за приходите, Агенция „Митници”, Държавна инспекция по труда, Икономическа полиция. Други държавни институции са пряко засегнати от неформалната икономика - Националният осигурителен институт, Националната здравно-осигурителна каса. Освен това коректните работодателски организации и профсъюзите имат дългосрочен интерес за намаляване на това явление от гледна точка на лоялната конкуренция и интересите на работниците. В същото време липсата на координация на национално равнище между всички тези заинтересовани страни може да бъде посочена като една от основните причини усилията за намаляване неформалната икономика да не са ефективни. Тази слабост може да бъде преодоляна посредством институционализирането на усилията на държава, социални партньори, гражданско общество и други заинтересовани страни, чрез създаването на самостоятелна структура за системни изследвания и действия с национален обхват и интегрален подход по отношение на ограничаването и превенцията на неформалната икономика. Разработената Концепция представя именно такава възможност.

Пето, Европейският икономически и социален комитет (ЕИСК) е обсъждал и насърчавал развитието на политиките на ЕС в областта на сивата икономика и недекларирания труд, приемайки две становища през 1999 г. и 2005 г. В тях като

ключов елемент се разглежда участието на организациите на работодателите и профсъюзите във вземането на решения. Понастоящем НЦ съчетава на широка основа инициативите на национална представена работодателска организация (АИКБ) и професионален съюз (КНСБ), както и на различни държавни органи в ограничаването и превенцията на неформалната икономика. Този опит е уникален на фона на чисто държавните организации, които съществуват в други европейски страни или на фона на различни инициативи, включващи и недържавни организации, но с доста по-ограничен обхват. Ако този опит на НЦ се разшири и обогати в бъдеще и ако продължава да генерира успешни резултати, то той ще представлява интерес на европейско ниво за трансфер и в други страни-членки на Съюза.

В разработената Концепция за работа на Националния център „Икономика на светло“ се дефинират **мисията, визията и целите** (стратегически и тактически) на Националния център „Икономика на светло“, разглеждат и се и съдържателно се описват **всички елементи на дейностите на Националния център „Икономика на светло“**, **специално внимание се отделя на представянето на услугите**, предоставяни от Националния център „Икономика на светло“. Спазвайки изискванията на подобен тип стратегически документи, тук се прави анализ на средата за работа на една организация - анализ на търсенето и анализ на предлагането на съответните услуги и дейности. Обект на нарочен анализ са човешките ресурси (принципите на изграждане на екипа, принципите за изграждане на структурата и основните длъжности), както и необходимата материална база за осъществяването на дейностите.

В Концепцията се отделя специално място и на **изясняването на ключовите аспекти от управлението на Националния център „Икономика на светло“**,

неговото финансиране след приключването на проекта и съдържащия се в него потенциал за промяна. Подчертава се, че Националният център „Икономика на светло“ е създаден като звено на АИКБ и в този смисъл той се управлява от Управителния съвет на АИКБ. Отчитайки се по устав на Общото събрание и на Националния съвет на АИКБ, Управителният съвет осигурява връзката на ниво комуникации и политики между членовете на АИКБ и звеното Национален център „Икономика на светло“. Членовете на АИКБ са непосредствените бенефициенти на работата, извършавана от Националния център „Икономика на светло“.

Тъй като ползите от дейността на Националния център „Икономика на светло“ се разпростират в обществото като цяло, тоест продуктът от функционирането на Националния център „Икономика на светло“ е вид публично благо, това налага в управлението му със съвещателна роля да се запази Общественият съвет. Общественият съвет за ограничаване и превенция на неформалната икономика е създаден по идея на АИКБ в партньорство с Конфедерацията на независимите синдикати в България, в рамките на проекта „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“.

Концепцията заключава, че работейки на проектен принцип, Националният център „Икономика на светло“ ще бъде принуден постоянно да следи околната среда и да се съобразява с тенденциите в нея. Предимно европейският източник на финансовите средства гарантира, че работата на Националния център „Икономика на светло“ ще бъде в крак с процесите, които текат и в другите страни-членки, допринасяйки по този начин за по-бързото конвергиране на икономическите развитие и климат у нас към средните европейски нива.

8.5. Разработване на Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика

Целта на разработения Стратегически план⁴⁵ бе да представи стратегия за борба срещу неформалната икономика и недекларирания труд в България. Той е резултат от изследванията и дейностите, извършени по проект “Ограничаване и превенция на неформалната икономика”, финансиран от Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”. В него основните изводи и препоръки, разработени в хода на изпълнението на проекта, се обобщават и се систематизират в рамката на стратегически план.

Предлаганите мерки и действия са структурирани по следната логика. От гледна точка на времевия хоризонт те са разграничени на краткосрочни (такива, които ще се изпълняват през 2014 г.) и средносрочни (такива, които ще се изпълняват в периода 2015 – 2020 г.).

За изпълнение през 2014 г. се причисляват дейности, които са изпълними за една година, не изискват голям финансов ресурс и позволяват тестването на хипотези, за да се подготвят новите направления на действия за значимо и устойчиво ограничаване на неформалната икономика в дългосрочен план. Също така изпълнението им трябва да зависи предимно от НЦ, доколкото той е ангажиран пряко на настоящия етап с такива задачи, а не от външни фактори, над които Центърът няма контрол.

За изпълнение през 2015 – 2020 г. се причисляват максимално широк спектър от дейности, които са съобразени със стратегията на Европейския съюз за растеж „Европа 2020“ и приоритетите в новата Многогодишна финансова рамка на Съюза

⁴⁵ За справка: Дейност 8 „Изготвяне на Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=88101&name=7851&title=Strategicheski_plan_FINAL.pdf

за 2014 – 2020 г. На този етап те не са лимитирани като функционални направления или мащаб на дейността, а целят максимално ограничаване на неформалната икономика по всички възможни начини, изхождайки от разбирането, че неформалната икономика е устойчив феномен, че промяна в икономическата среда или отслабване на мерките винаги могат да генерират нова вълна на неформални практики, че винаги могат да се появят нейни нови форми, които до този момент не са се проявявали и съответно срещу тях не са планирани и предприети конкретни действия. Тук попадат мерки, които изискват повече време за реализация, поради своята същност или поради това, че предполагат координация и действия от различни институции и за това се реализират по-бавно, както и мерки с по-дългосрочен характер.

Текстът има обособени пет главни раздела. Първите два обосновават необходимостта от написването и следването на стратегия в борбата с неформалната икономика и защо е необходимо структура като Националния център „Икономика на светло“ да се ангажира с изпълнението на стратегията. Третият раздел разглежда характеристиките на различните мерки, които се предлагат в Плана и необходимия баланс между тях. Следващите два раздела следват разграничението във времето на краткосрочен и средносрочен план, като представят дейностите според този разрез. След приключване на проекта е необходимо да се обобщят и осмислят резултатите от него и натрупаният опит. В следствие на това трябва да се подготви под формата на нов проект пакет от дейности, които НЦ да извършва в периода 2015 – 2020 г. В рамките на тези два времеви разреза (2014 г. – краткосрочен план и 2015 - 2020 г. – дългосрочен план) има по шест точки, които разглеждат дейностите в отделни направления. За по-голяма яснота и приемственост с досегашната дейност е използвано разделението

по функционални направления, което е възприето в проекта. По-точно, в отделни точки, от 1 до 5, са разгледани функционалните направления, такива каквито са заложи в настоящия проект. В отделна точка - 6 са набелязани идеи за нови задачи, дейности и функционални направления в работата на Национален център „Икономика на светло“, чиято подготовка може да започне още през 2014 г.

Задачите, които са във възможностите на НЦ за самостоятелна работа, са отделени в самостоятелна подточка. След това са представени задачи, които са в компетенциите на или изискват съдействието на държавни и общински органи, социални партньори, структури на организираното гражданско общество и други публични и частни субекти.

9. ДЕЙНОСТ 9: Изграждане и внедряване на информационна система

В общата логика на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, Дейност 9 е проектирана и изпълнена като информационния гръбнак на системните стратегически действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Националният център „Икономика на светло“ организира и реализира необходимите действия за целта.

Дизайнът на информационната система е оформен на основа на Комплексния аналитичен доклад и съдържащите се в него препоръки за концептуалните идеи, основните направления и конкретните идеи за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

В рамките на Дейност 9 изработването и внедряването на Информационната система се осъществи чрез реализирането на системни конкретни действия.

9.1. Изготвяне на Предложение за състав на Композитен индекс за

диагностика и превенция на неформалната икономика

Предложението за състав на Композитен индекс за диагностика и превенция на неформалната икономика е⁴⁶ разработено като логически резултат от серията изследователски и аналитични дейности и поредицата от аналитични документи, създадени в предходните дейности на проекта. По своя характер и съдържание Предложението представлява методологически основи за състава и изчисляването на Композитен индекс.

Отправната точка за формирането на Композитен индекс „Икономика на светло“ е, че част от икономическите процеси протичат „под повърхността“, не се отчитат от административните органи и по този начин дават основа за паралелното съществуване на формална и неформална (неофициална, неотчетена) икономика. Това е явление, което съществува във всички съвременни икономики, макар и в различна степен, и неговото изследване е от съществена важност за изграждането на ефективна икономическа политика.

Изрично се отчита фактът, че получаването на оценки за размерите и динамиката на това икономическо явление е по принцип трудно. Самата му природа предполага стремеж от страна на икономическите субекти към укриване на данни за него. Затова по необходимост изследванията почиват на непълна информация, различни информационни източници, различни подходи. Същевременно интересът към измерването на неформалната икономика е процес, който, включително и в международен план, е сравнително нов. Първите по-

⁴⁶ За справка: Дейност 9 „Изграждане и внедряване на информационна система“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=191218&name=3309&title=%D0%94%D0%BE%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4+%E2%80%93%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5+%D0%B7%D0%B0+%D1%81%D1%8A%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2+%D0%BD%D0%B0+%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BD+%D0%B8%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81.pdf

задълбочени изследвания са направени в началото на 80-те години на двадесети век, след като постепенно се осъзнава важността на тази проблематика. Наложили са се два основни подхода за количествено определяне на размера на т.нар. сива икономика:

- Директни методи, които включват изследване на домакинствата и търговските дружества и по-специално на тяхното поведение, свързано с проявленията на неформалната икономика;
- Индиректни методи, които определят неформалната икономика, посредством нейното отражение върху официалната икономика.

Анализирайки наличния методологически опит, Предложението отчита обективното обстоятелство, че към момента няма подход или метод, който еднозначно да е приет като най-подходящ. В множество изследвания са предлагани различни методи, всеки от които би могъл да има определена познавателна стойност, но и същевременно има своите ограничения. Това състояние на аналитичния апарат за изследване на явлението е естествено следствие на неговата сложност, неговата трудност за наблюдение и отчитане и многоаспектността на проявленията му.

Предложението представя **основните принципи за формиране на състава на Композитния индекс**. Експлицитно се подчертава, че **Композитният индекс цели да оцени преди всичко динамиката на разпространението на официалната, светлата икономика**. Чрез него не може, а и не е това целта му, да се определя размерът на сивата икономика, защото това предполага да се знае точно абсолютният размер на тази част от икономиката, което е практически невъзможно. Реалистичната цел на индекса е да **проследи динамиката и тенденциите в разпространението на светлата икономика**, т.е. да отчита дали

светлата икономика нараства или намалява и когато се променя - дали се променя относително повече или относително по-малко.

В състава на Композитния индекс се включват два компонента – статистически компонент и социологически компонент. Статистическият компонент се основава на индиректни методи. Данните за тези методи са изцяло от официални статистически източници. Социологическият компонент се основава на директен подход чрез анкетни проучвания, провеждани сред две категории респонденти - работодатели (търговски дружества) и работници и служители. Тези две категории формират две отделни групи от показатели в рамките на социологическия компонент. Различните показатели, включени в индекса, имат различен информационен капацитет. Някои от тях са по-обобщаващи и имат по-широк обхват, други са с по-стеснен обхват, фокусирани само върху определени аспекти на сивата икономика. Поради това се препоръчва да се използва добре аргументирана система от тегла, която да отчете тези различия между отделните показатели.

Композитният индекс приема положителни стойности в границите от 0 до 100 пункта. Първата година на измерване – 2010 г. задава базисна стойност, която ще позволява да се следи изменението на индекса занапред. Изменението на индекса за определен период от време показва промяната в „светлата икономика“ за този период. Когато икономиката „изсветлява“, индексът нараства и обратно – когато се повишава неформалната, сивата икономика, стойността на индекса намалява.

Освен че задава методологическите основи на състава и изчисляването на Композитния индекс, **в Предложението се изчислява и представя стойността (63,17) на Композитния индекс за 2010 г.** За максимално ясното представяне на

съставните елементи на Композитния индекс, в табличен вид се показват конкретните стойности на показателите, включени в статистическия и социологическия компонент на Композитния индекс. Заедно с това, към всеки отделен показател се прилага съответният математически апарат и се показва как е била изчислена стойността на съответния показател. Обяснява се взаимовръзката между отделните показатели, когато такава е налична.

В рамките на проекта, изготвеното Предложение за състав Композитен индекс за диагностика и превенция на неформалната икономика е **първият по рода си документ от серията документи, представящи конкретната реализация на идеята за конструиране на специализиран икономически индекс**, измерващ риска и извършващ периодическа диагностика на постигнатия напредък в ограничаването и превенцията на неформалната икономика. Тъй като задава методологическите основи за продължителна във времето дейност и изпълнява изключително отговорни функции, така изготвеното **Предложение** беше предмет на **серия от специализирани и задълбочени дискусии**:

- На 03. 12. 2010 г. беше проведена дискусия от типа „мозъчна атака“ за обсъждане на предложението за състав на Композитен индекс за диагностика и превенция на неформалната икономика;
- Проведени бяха 3 кръгли маси за обсъждане и представяне на доклада с Предложението за състава на Композитния индекс, както следва:
  - ✓ На 14. 12. 2010 г. – кръгла маса за обсъждане на предложението за състав на Композитен индекс за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
  - ✓ На 10. 05. 2011 г. – кръгла маса за представяне на Композитен индекс „Икономика на светло“;

✓ На 21. 11. 2013 г. - кръгла маса за обсъждане на Композитен индекс „Икономика на светло“ с участие на представители на държавните институции и администрация, социалните партньори, структури на организираното гражданско общество и представители на академичната общност.

В резултат от проведените верифициращи дейности се стигна до утвърждаване на окончателен вариант за състава на Композитния индекс „Икономика на светло“ и процедурите за неговото ежегодно изчисляване. На тази основа се разработи и **Концепция за актуализация на Композитния индекс „Икономика на светло“**. Изготвен бе и **Наръчник за работа с базата данни за изчисляването на Композитния индекс „Икономика на светло“**⁴⁷.

В процеса на реализация на проекта, **стойността (актуалното число) на Композитния индекс „Икономика на светло“** бе изчислявана за **2010 г., 2011 г., 2012 г. и 2013 г.**⁴⁸ Документално този процес бе осъществен чрез поредица от 6 доклада за актуализацията на Композитния индекс „Икономика на светло“. Актуализацията на Композитния индекс се извършва два пъти годишно, което е свързано с публикуването от официалните държавни и статистически източници най-напред на предварителни данни и втори път - на окончателните данни за изтеклата година. Поради това стойността на Композитния индекс „Икономика на светло“ се изчислява и съобщава два пъти годишно - през юни (стойност според предварителните данни) и през октомври/ноември (ревизирана стойност според окончателните данни).

⁴⁷ За справка: Дейност 9 „Изграждане и внедряване на информационна система“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=29529&name=7853&title=8.1_Narachnik_popalvane_baza_danni.pdf

⁴⁸ За справка: Дейност 9 „Изграждане и внедряване на информационна система“, <http://www.ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/63?activityGroupId=10156&activityArticleId=24602>

9.2. Доклад–описание на информационните входи и потоци за диагностика и превенция на неформалната икономика

За целите на ежегодното изчисляване на Композитен индекс „Икономика на светло“ бе ключово важно ясно да се дефинират информационните входи и потоци за диагностика и превенция на неформалната икономика. Това беше особено важно предвид характера и регулярността на публикуване на данни за показателите от статистическия компонент (НСИ, БНБ, НОИ, НАП, Митници, МТСП, ГРАО, Полиция, Разплащателна агенция, НВМС и др.).

В тази връзка се разработи специален доклад, описващ информационните входи и потоци⁴⁹. Чрез този доклад е представен оптималният алгоритъм на захранване на информационната база с данни и на генериране на информационни потоци. По този начин се осигурява устойчивост на информационната система и нейните основни функции като инструмент за диагностика и превенция на неформалната икономика.

Докладът–описание на информационните входи и потоци за диагностика и превенция на неформалната икономика е разработен на базата на Експертното техническо задание⁵⁰, което бе изготвено за целите на тръжна процедура за избор на външен изпълнител за изграждане и внедряване на информационната система. Освен цялостно описание на структурата и дизайна на информационната система, Експертното техническо задание предоставя и описание на информационните входи и процеси, които са генерирани от изпълнението на проектните дейности. По отношение на информационните входи и потоци, Експертното техническо

⁴⁹ За справка: Дейност 9 „Изграждане и внедряване на информационна система“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=191250&name=8320&title=Doklad_opisanie_inform._vhodove_i_potoci.pdf

⁵⁰ За справка: Дейност 9 „Изграждане и внедряване на информационна система“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=191250&name=8321&title=Expertno_tehnichesk_zadanie.pdf

задание представлява една основа, върху която да се изгради информационната система, и поради тази причина не представлява пълен опис на всички информационни потоци.

Друг източник на информацията при разработването на този доклад е Модулът за структурирано събиране на регулярна входяща информация за оценка на риска от наличието на неформална икономика⁵¹, който е изготвен паралелно (по Дейност 6) и се базира на събраната първична и вторична информация. Той анализира необходимата информация за ефективното функциониране на информационната система за целите на изчисляването на Композитен индекс „Икономика на светло“. Обемът на данните, необходими за изчисляването на Композитния индекс, предполага ясно и конкретно очертани информационни входове и потоци, което от своя страна налага допълването на вече описаните в Експертното техническо задание информационни входове и потоци.

Практическото изготвяне на информационната система е осъществено в съответствие със заданието и тръжната документация. Изготвен е документ за **Графично оформление и функционално описание на портала за „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“⁵²**, в който в детайли са разписани всички технологически и технически характеристики на създадения информационен интерфейс и графичната среда.

⁵¹ За справка „Дейност 6 „Изготвяне на аналитични документи, които ръководят системните стратегически действия в борбата с неформалната икономика“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28830&name=4405&title=Modul_strukturirano_sabirane_informacia.pdf

⁵² За справка: Дейност 9 „Изграждане и внедряване на информационна система“ http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28834&name=7852&title=Portal+Design.pdf

9.3. Създаване на методология и инструменти (онлайн анкетни карти) за попълването на информационната база данни

За целите на ежегодното изчисляване на стойностите на показателите от социологическия компонент на Композитния индекс „Икономика на светло“, като елемент от Дейност 9 през 2010/2011 г. бяха разработени методология и три онлайн анкетни карти - за попълване от работодателите, от работниците/служителите и от населението⁵³. Създадените методологически документи (методологията и онлайн анкетните карти) са елементи от цялостната кампания за набиране на текуща информация за проявленията, обхвата и тенденциите на неформалната икономика – информация, която се използва за изчисляването на обновените стойности на Композитния индекс. За техническото реализиране на качествено попълване на онлайн анкетите в рамките на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ се разработи релевантен информационен интерфейс, отговарящ на съвременните изисквания за този вид продукти. Трите онлайн анкетни карти за попълване на информационната база данни бяха конструирани като специфичен елемент от интерфейса. При тяхното създаване се взеха предвид както деликатността и сложността на изучаваната проблематика, така и спецификата на потенциалните респонденти.

При разработването на онлайн анкетите за целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ са използвани най-добрите методологически традиции в конструирането на изследователски инструменти за масови допитвания. Създадените онлайн карти преминаха през всички задължителни пробни тестове и в резултат се създадоха работоспособни, надеждни

⁵³ За справка: Дейност 9 „Изграждане и внедряване на информационна система“, <http://www.ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/63?activityGroupId=10156&activityArticleId=24602>

онлайн инструменти, предназначени за работодателите, работниците/служителите и населението.

Чрез прилагането на всички задължителни методически стандарти за този тип допитвания са създадени необходимите методологически и инструментални предпоставки за набирането на представителна и достоверна емпирична информация. Представителността на информацията е гарантирана чрез използването на стохастичен извадков подход, а набирането на достоверни данни е осигурено чрез формулирането на подходящи въпроси към трите съвкупности, попълващи онлайн анкетните карти.

При изпълнението на проекта се осъществиха **три поредни попълвания на информационната база данни - през 2012 г., 2013 г. и 2014 г.**

Предвид важността на тази дейност за ежегодното изчисляване на актуалното число на Композитния индекс „Икономика на светло“, **първото попълване на информационната база данни** бе предмет на специализиран методологически анализ. Изготвен бе **Анализ на попълването на базата данни**⁵⁴ (събраната информация), оценяващ функционалната релевантност, адекватността и работоспособността на трите онлайн анкети и представящ основните съдържателни резултати от първото попълване на информационната база данни. В резултат от направения анализ се оформя **общата констатация, че избраният модел за дизайн на онлайн анкетните карти е методологически целесъобразен, съвременен, високо атрактивен и лесен за изпълнение. Благодарение на предварително и успоредно създадените технологически и организационни предпоставки (чрез изграждането на информационния интерфейс,**

⁵⁴ За справка: Дейност 9 „Изграждане и внедряване на информационна система“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=29529&name=7854&title=8.2_Analitichen-doklad-poalvane-baza-danni.pdf

информационните дейности за популяризиране дейността на Националния център „Икономика на светло“, търпеливото и систематично утвърждаване на отделните елементи от интерфейса, онлайн анкетите са намерили добър отклик във виртуалното пространство. При работодателите и при работниците/служителите онлайн анкетите са продукт от съвкупност от целенасочени дейности по обучението на целевите групи за работа с информационната база и в този смисъл има основания да се очаква по-качествено протичане на процеса по набиране на информацията, а като резултат от това и по-високо качество на получените емпирични данни.

9.4. Изготвяне на Система за ежегоден мониторинг на напредъка в превенцията на неформалната икономика

Другият ключово важен компонент на Информационната система е разработването на отделен аналитичен документ, наречен Система за ежегоден мониторинг на напредъка в превенцията на неформалната икономика⁵⁵, чрез която система да се гарантира ритмичност и устойчивост, включително апробиране и фина настройки на Информационната система.

Чрез създадения аналитичен документ е дешифрирана най-напред самата идея за Система за ежегоден мониторинг на напредъка в ограничаването и превенцията на неформалната икономика. Представени и описани са елементите от Системата за ежегоден мониторинг на напредъка в ограничаването и превенцията на неформалната икономика, като е показана логическата свързаност на отделните дейности и функционалното им предназначение като цяло. Изграден е алгоритъм

⁵⁵ За справка: Дейност 9 „Изграждане и внедряване на информационна система“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28834&name=7855&title=SISTEMA-ZA-EJEGODEN-MONITORING.pdf

за прилагане на елементите от Системата за ежегоден мониторинг на напредъка в ограничаването и превенцията на неформалната икономика.

Отделните дейности от Системата са обвързани в строга логическа рамка, позволяваща постепенното и устойчиво имплементиране на общата проектна идея - чрез системни и целенасочени дейности да се ограничи неформалната икономика в България и да се разработят адекватни подходи за ефикасната ѝ превенция в краткосрочен и дългосрочен план. **Реализираната съвкупност от дейности в рамките на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ недвусмислено показва функционалната си адекватност и релевантност спрямо специфичните социално-икономически и социално-психологически условия в България. Това даде основание така изпълнените дейности да бъдат поставени в основата на разработването на Система за ежегоден мониторинг на напредъка в ограничаването и превенцията на неформалната икономика.**

В структурно отношение Системата за ежегоден мониторинг на напредъка в ограничаването и превенцията на неформалната икономика възпроизвежда логиката и последователността на проектните дейности и е изградена от:

- **Съвкупност от показатели, които ще се бъдат наблюдавани с различна периодика** (ежегодно или на определен период от време) и на основата на които ще се съди за постигнатия напредък в ограничаването и превенцията на неформалната икономика;
- **Съвкупност от дейности, чрез извършването на които ще се наблюдава и измерва съвкупността от показатели.** В Системата за ежегоден мониторинг на напредъка в ограничаването и превенцията на неформалната икономика са включени серия от изследователски, информационни и аналитични дейности, които са апробирани при реализирането на проект „Ограничаване и

превенция на неформалната икономика“ през периода 2010 - 2013 г. и са доказали своята функционална адекватност и ефикасност.

Според характера на събираната информация, чрез Системата за ежегоден мониторинг на напредъка в ограничаването и превенцията на неформалната икономика се планира да се наблюдава и измерва значима по своите количествени и качествени параметри съвкупност от показатели, които най-общо могат да бъдат обособени в две категории:

Първо, показатели за обективно установими факти от икономическата дейност на стопанските субекти. Към тази група показатели се отнасят само тези емпирични индикатори, чрез които се наблюдават обективни факти от дейността на фирмите, като например годишен оборот, печалба, инвестиции, структура на персонала, професионално-квалификационни характеристики на персонала, доставчици, клиенти и структурата на разплащанията с тях, наличие на системи за управление на качеството, участие в проекти и др. При първата група показатели се работи на ниво фирми/предприятия - разгледани като самостоятелни икономически единици, и за всяка отделна икономическа единица ежегодно се набира първична информация, което позволява да се правят сравнения и да се установят настъпилите промени.

Второ, показатели за оценки на съвкупност от аспекти на икономическите процеси в страната, базиращи се на преки наблюдения и преценки на участниците в стопанския живот. Стойностите за този тип показатели се получават чрез емпирични индикатори за измерване на оценки, мнения, нагласи и очаквания. Набирането на ежегодна първична информация по втората група емпирични индикатори изисква провеждането на специализирани социологически проучвания сред заинтересованите страни и най-вече сред

работодателите, работниците/служителите и населението.

Трето, допълнителни индикатори, които се наблюдават и периодически анализират в резултат от специфични дейности, реализирани от Националния център „Икономика на светло“.

Трите вида показатели и емпирични индикатори обхващат всички аспекти на явлението неформална икономика, като описват дори най-дребните детайли в проявленията на неформалната икономика - на национално ниво, на браншово равнище, в регионален контекст и на ниво физически лица.

За да се покаже консистентността в проектните дейности, в Системата за всеки показател дефинитивно се посочва в кои предходни изследователски дейности е използван, какви познавателни функции е изпълнил и какви съдържателни резултати се набират с негова помощ. По този начин се сглобява общата мозайка и се показва как Системата от показатели прави възможно набирането на изчерпателна информация за всички показатели от социологическия компонент на Композитния индекс „Икономика на светло“.

Специален фокус на изработената Система е дефинирането на трите групи показатели и посочването на периодиката на тяхното набиране и изчисляване. Като елемент от изготвената Система за приложени трите онлайн анкетни карти за ежегодното попълване на информационната база данни.

10. ДЕЙНОСТ 10: Планиране и изпълнение на обучения за ограничаване на неформалната икономика

Дейност 10 е съвкупност от обучителни дейности, проектирани с цел формирането на знания и практически умения у целевите групи на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ за разпознаване и

недопускане на проявленията на неформалната икономика на основата на ясното разбиране и осъзнаване на вредите, които сивите практики нанасят. По този начин чрез обученията се цели да се създадат реални предпоставки за изпълнението на целите на проекта и в частност, за реализирането на Стратегическия план за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Първите подготвителни действия за обученията по темата неформална икономика бяха предприети още на етапа на реализирането на Дейност 8, като в резултат от разработените по Дейност 6 аналитични документи се изготви Предварителен анализ на потребностите от дистанционно обучение за ограничаване на неформалната икономика. Този анализ обаче конституира методическите основи и принципните разбирания за дистанционните обучения.

Същинската работа по теоретичната подготовка и практическото изпълнение на серията от обучения за разпознаване и активно противодействие на проявленията на неформалната икономика се осъществи при изпълнението на Дейност 10. Две са водещите нишки във формално и съдържателно отношение, които обединяват всички видове проектирани и реализирани в проекта обучения:

- В търсене на устойчивост на резултатите за ограничаване на неформалната икономика всички обучения са принципно сродни (но не идентични) в съдържателен план, чрез което на практика се постига консолидиране на знанията на значителна група икономически активни и заети лица по отношение на явлението неформална икономика;
- Независимо от различната социална и икономическа „принадлежност“ на обучаваните лица и тяхната роля при някои неформални практики, в съдържателно отношение курсовете не търсят противопоставяне между групите (например работници и работодатели). Защото формите, чрез които

се проявява явлението неформална икономика, отрежда роли и на работниците, и на работодателите. Обученията стъпват на презумпцията, че само общото разбиране и общите действия, общият отказ от или общото възприемане на определени практики могат да донесат позитивни резултати. Тъй като работниците и работодателите имат различни интереси и мотиви, това е отразено в структурирането на темите на обучителните модули и извеждането на определени акценти в съдържанието на разработените програми за обучението.

Обученията по темата неформална икономика са проектирани и изпълнени като фино изработен дидактически механизъм за съществена промяна на съществуващи стереотипи, нагласи, за попълване на информационни дефицити и пропуски в знанията, за изграждане на адекватно отношение към проблема „неформална икономика“ и умения за справяне с реални ситуации от ежедневието.

За целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ са подготвени и практически реализирани два вида обучения: 1) присъствени обучения за работодатели и за работници/служители и 2) дистанционни обучения за работодатели и за заинтересовани страни. Теоретичната подготовка и практическата реализация тези два вида обучения се осъществи чрез изпълнението на поредица от дейности, които се описват самостоятелно, заедно с постигнатите от тях резултати.

Като съпътстващ материал в рамките на Дейност 10 беше разработен **Материал за обхвата на онлайн консултациите**⁵⁶. В този материал подробно се обосновава концепцията за онлайн консултациите като специфичен канал за въздействие и обратна връзка с целевите групи на проекта. Разкриват се неговите

⁵⁶ За справка: <http://www.ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/63?activityGroupId=10156&activityArticleId=24302>

функции и потенциал за достигане до целевите групи на проекта и широко популяризиране на осъществяваните дейности по проекта. Специално се анализират видовете онлайн консултации и техните възможности за по-широко информиране на българското общество по темата неформална икономика. Изтъкват се присъщите на онлайн консултациите особености и се показва по какъв начин този тип консултации могат да се използват за създаване на обществена непримиримост към проявленията на неформалната икономика. Разписват се конкретните функции на всеки вид онлайн консултации и се показва как ще се анализират данните от тях.

Анализът на дейността на Националния център „Икономика на светло““ доказва, че онлайн консултациите се приемат радушно и с висок интерес от страна на целевите групи на проекта. Благодарение на това се през 2014 г. в сравнение с 2010 г. се отчита видима позитивна промяна в масовите нагласи спрямо неформалната икономика - повишена е чувствителността на обществото към всички прояви на неформалната икономика, засилена е психологическата готовност за неприемане и явно противодействие на сивите практики.

10.1. Разработване на Методически указания и учебни материали за провеждането на присъствени обучения

В хронологичен ред, в рамките на Дейност 10 най-напред се разработиха **Програми** за присъствено обучение сред две целеви групи на проекта - за работодатели и за работници/служители. В Програмите ясно са дефинирани принципите на обучението, а също и целевите групи и техните особености. Фиксирани са темите на обучението и в съответствие с това са разработени двете

учебни Програми, в които са разписани учебните модули с тяхната последователност и времева продължителност.

За присъствениите обучения на двете целеви групи са разработени по пет учебни модула, както следва:

- За работодателите са разработени модулите 1) *Неформалната икономика в България - същност, структура и размер*; 2) *Влиянието на неформалната икономика върху бизнес средата*; 3) *Политики и мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика*; 4) *Правно регламентиране на обществените отношения, свързани с неформалната икономика - възможности и дефицити*; 5) *Национален център „Икономика на светло“*.

Подготвена е обща **презентация** за съдържанието на петте учебни модула. Отделно е разработена и *библиография*, съдържаща богат набор от литературни източници по темата неформална икономика;

- За работниците/служителите са разработени модулите 1) *Неформалната икономика - оценки и разбирания за явлението*; 2) *Труд и трудови правоотношения*; 3) *Осигурителни отношения*; 4) *Индустриални отношения. Социалният диалог и възможните решения за ограничаване на неформалната икономика*; 5) *Национален център „Икономика на светло“*.

Подготвена е обща **презентация** за съдържанието на петте учебни модула. Разработена е *библиография* по темата неформална икономика, като са отчетени спецификите на тази обучаем група.

За провеждането на присъствениите обучения сред двете целеви групи на проекта се разработиха два **учебника (Наръчника)** с приложена **библиография в книжното тяло**, **презентация на учебното съдържание на PowerPoint**, **тест и**

форма за оценка на курса. Материалите се предоставиха безплатно на всички участници в присъствените обучения.

Присъственото обучение е организирано на принципи, съответстващи на методическите и дидактическите изисквания на науката за обучение на възрастни лица (андрагогика). То следва класическите формули за обучение на работно място, по предварително разработена учебна програма, като съдържанието на учебния материал се преподава от лектори. Присъственото обучение по темата неформална икономика е проведено по 8-часова учебна програма плюс 1 допълнителен час за проверка на знанията (попълване на тест). На обучаемите лица е предложен един класически учебен ден за присъствено обучение. Двете категории лица са обучавани по курсове със специфично учебно съдържание, съобразено с позициите на лицата в производствения процес и в управлението на стопанските единици.

При присъственото обучение са приложени традиционните педагогически методи за надграждащо, допълващо образование по тема, овладяването на която създава принципно нови компетентности и умения. Тъй като става дума за обучение на пълнолетни лица, лекторите са избирали подходящи за конкретната аудитория подходи. Принципно лекторите са подготвени за преподаване на учебния материал на „средно ниво“, което да е съобразено с образователните и професионалните характеристики на обучаемите лица. Но също така лекторите са имали готовност да реагират съобразно ситуацията и когато се налага, да внесат корекции в стила и подхода към аудиторията - съответно, ако аудиторията е била изградена от преобладаващо високо статусни и високо образовани лица, лекторът се е съобразявал с това и нивото на преподаване е повишавано в посока повече абстрактност и теоретизиране. Корекции в обратна посока са правени в случаите,

когато аудиторията е била съставена от лица със средна и по-ниска степен на образование - в тези случаи са използвани повече примери за онагледяване на преподадения материал:

- **Общо в рамките на Дейност 10, в присъствени обучения по темата неформална икономика са обучени 3 834 лица, от които 509 работодатели и 3 325 работници и служители.** Анализът на социодемографска структура на обучените в присъствени обучения работодатели и работници/служители индикира отлични предварителни предпоставки за провеждането на висококачествено присъствено обучение. В присъственото обучение по темата неформална икономика са обхванати лица от всички образователни групи, като сред работодателите преобладават високообразованите, равностойно са представени и двата пола, лицата са в активната трудова възраст. По този начин е даден шанс на работодатели и работници/служители, намиращи се в различни фази на техния професионален път, да получат актуални знания по темата неформална икономика - професионално подготвени и базиращи се на представителни емпирични изследвания. Така са създадени необходимите предварителни условия за постигане целите и задачите на присъствените обучения - 1) придобиване на нови и задълбочени знания за същността, формите и проявите на неформалната икономика на национално и браншово равнище и 2) създаване на специфични компетенции и умения за разпознаване и противодействие на типичните проявления на неформалната икономика;
- **Отделно в рамките на Дейност 10, под формата на присъствени обучения са обучени 505 работодатели от опорните за проекта компании за работа с базата данни за изчисляване на изчисляване на Композитния индекс**

„Икономика на светло“ и за периодичното ѝ попълване. За целите на този специфичен вид присъствено обучение са разработени отделна учебна програма, обща презентация и Наръчник за работа с базата данни. Вследствие от този курс за присъствено обучение на работодателите от опорните компании са постигнати следните практически резултати:

- ✓ Сред опорните 505 компании са формирани специфични знания и компетенции за осигуряване достоверна информация за изчисляване на показателите от Композитния индекс;
- ✓ Създадени са нагласи за устойчиво бизнес поведение, което демонстрира отказ от неформални практики;
- ✓ Изградена е мотивация и умения за проактивни действия срещу неформалната икономика като социално-икономическо явление;
- ✓ Предадени са знания и са изградени умения за ограничаване на неформалните практики;
- ✓ Постигнати са непосредствените цели на обучението - работодателите са придобили знания и умения за попълване на базата данни с основни данни за компаниите, както и умения за периодично попълване на актуална информация за изчисляване на Композитния индекс.

За периода на реализация на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ в присъствени обучения са обучени общо 4 339 лица.

10.2. Разработване на Методически указания и учебни материали за провеждането на дистанционни обучения

Дистанционното обучение се извършва чрез позиционирани във виртуална

среда обучителни модули и по същество е форма на самообучение. Поради това, успешното реализиране на дистанционното обучение, а също и позитивните ефекти и ползите от него, зависят както от технологичните и съдържателни предпоставки на обучението (съдържание на обучителните модули, техническо представяне на учебния материал, достъпна и лесна навигация и т.н.), така и от личностните качества на потенциалните обучаеми лица (компютърна грамотност, създадени навици за самостоятелно усвояване на нови учебни знания, способност за концентрация и осмисляне на знания, възрастови особености, скорост и стабилност на протичане на мисловните процеси и т.н.). Обучението завършва с попълване на тест за самооценка, след което системата автоматично генерира сертификат за завършено обучение по темата неформална икономика. При този тип обучение успешното овладяване на учебния материал зависи изцяло от способностите и желанието на обучаващото се лице.

За безпроблемното и качествено протичане на дистанционното обучение са разработени следните методически указания и учебни материали:

- За двете целеви групи (работодатели и заинтересовани страни) са разработени по една **програма** за дистанционното обучение, **обучителни модули**, **презентация** за представяне на обучителните модули и **библиография**;
- Като елементи от дистанционното обучение са изготвени **Анкетна карта** (за попълване на данните на обученото лице) и тест за самооценка;
- Проектиран е формуляр за **Сертификат** за преминато дистанционно обучение по темата неформална икономика, като в изградения информационен интерфейс са създадени необходимите технологични

условия сертификатът да се генерира автоматично и непосредствено след като обучаващото се лице попълни теста за самооценка на усвоените знания.

Модулите на курса за дистанционно обучение са позиционирани на портала на Националния център „Икономика на светло“. Достъпът до курсовете за дистанционно обучение е максимално улеснен, а за да бъде видим и лесно разпознаваем за потребителите, бутонът „Обучение“ е разположен като една от водещите позиции в централната лента на интерфейса.

Модулът за дистанционно обучение е разработен в девет стъпки, има лесна и разбираема навигация и завършва с издаването на сертификат за преминато обучение. Като втора стъпка обучаемият има две опции за обучение - 1) като работодател и 2) като заинтересовано лице. Изборът на едната от двете опции препраща към различни варианти на дистанционно обучение.

На всеки следващ етап от обучението се предоставя текуща информация за преминатите нива, както и за стъпките, които остават до получаването на сертификат за проведено обучение. Принципът на предоставяне на информация е посредством хиперлинкове обучаемият да отваря предвидените за обучение материали, които са сортирани и подредени под формата на отделни файлове и презентации.

Развитието на курса за дистанционно обучение по темата неформална икономика вървеше паралелно с осъществяването на проектните дейности и отразяваше динамиката в обществените настроения и нагласи спрямо неформалната икономика. Тези въпроси са подробно разгледани в първите два Мониторингови доклада (публикувани по Дейност 2 на проекта).

През първите години на реализиране на проекта (2010 - 2011 г.) за заинтересованите лица е предоставян 8-часов курс за обучение по темата

неформална икономика, структуриран в една презентация и четири обучителни модула. Презентацията създава първоначална обща представа за явлението неформална икономика и неговите основни аспекти и запознава обучаващите се лица с мисията на Националния център „Икономика на светло“ и предоставяните от него услуги. Всеки от четирите модули⁵⁷ поставя акцент върху отделни аспекти на социално-икономическия феномен неформална икономика, в това число предоставя специфични знания за това как да пазим правата си като наети лица и как да се избегнат капаните на сивите практики. Лицата специално се запознаваха и с мисията, задачите и услугите, предоставяни от Националния център „Икономика на светло“. През 2013 г. обучението за заинтересовани лица бе обогатено с нов 16-часов курс, съдържащ 2 презентации и 7 обучителни модула. Първата презентация въвежда в темата „Административно регулиране - несъвършенства и отражението му върху конкурентоспособността“. Презентацията съдържа програмата на обучителния материал по тази тема и в систематизиран вид представя несъвършенствата на административното регулиране, както и последиците от това върху дейността на стопанските субекти и физическите лица. По тази тема обучаемият има възможност да се запознае с три модула⁵⁸, разкриващи отделни аспекти на административните несъвършенства и тяхното отражение върху дейността на стопанските единици. Втората презентация⁵⁹

⁵⁷ Модулите в 8-часовия курс за дистанционно обучение на заинтересовани лица са както следва: Модул А.1. Материал за самоподготовка „Неформалната икономика – икономически и социални измерения“, Модул А.2. Материал за самоподготовка „Обществена търпимост и обществени нагласи спрямо неформалната икономика“, Модул А.3. Материал за самоподготовка „Къде се сблъскваме с неформалните практики“, Модул А.4. Материал за самоподготовка „Национален център „Икономика на светло“. За справка: <http://www.ikonomikanasvetlo.bg>.

⁵⁸ Модулите са Модул А1. Материал за самоподготовка „Административното регулиране - несъвършенства и отражението му върху конкурентоспособността“, Модул А2. Материал за самоподготовка „Трудово-правни взаимоотношения“, Модул А3. Материал за самоподготовка „Специфика на неформалната икономика по региони“.

⁵⁹ Модулите по тази тема са Модул Б1. Материал за самоподготовка „Преглед на добрите практики. Добри практики в Европейския съюз, включително законодателни и административни, Модул Б2. Материал за самоподготовка „Предложения за промени в нормативни актове“, Модул Б3. Материал за самоподготовка „Предложения за

представя темата „Законодателната промяна - ключ към проблема“. Презентацията в синтезиран вид въвежда в проблематиката и представя 4-те модула по тази тема.

В началото на проекта за работодателите са разработени два курса – за 8-часово обучение и за 24-часово обучение. 8-часовият курс за работодатели съдържа въвеждаща презентация и пет обучителни модула, които дават възможност на обучаемите лица да се запознаят с неформалната икономика като социално икономическо явление, с вредите от сивите практики и щетите, които понася изрядният бизнес от съществуването на нарушители на нормативните регулации, с подходите и политиките за ограничаване и превенция на неформалната икономика, както и с дейността на Националния център „Икономика на светло“⁶⁰. 24-часовият обучителен курс за работодатели е построен на същите основни дидактически принципи и логика, както обучението за работодателите при 8 часа, но съдържа много по-богата програма, а предвидените **обучителни материали са 13 на брой - три въвеждащи презентации и десет обучителни модула. Те са разработени с малко по-висока степен на сложност и дават възможност за много по-сериозно навлизане в темата неформална икономика. След завършването на същинското обучение на обучаваните лица се предоставя много по-изчерпателна библиография от български и чуждестранни автори по темата. През 2013 г. за работодателите е разработен нов 32-часов обучителен курс за дистанционно обучение по темата неформална икономика. Курсът съдържа три**

изменения и допълнения на нормативни актове, насочени към ограничаване и превенция на неформалната икономика, съгласувани със социалните партньори, Модул Б4. Материал за самоподготовка „Стратегически насоки и комбинация на политически мерки“.

⁶⁰ Модулите за 8-часовия обучителен курс за работодателите са Модул А.1. Материал за самоподготовка „Неформалната икономика – обективно явление в социално-икономическата среда на България“, Модул А.2. Материал за самоподготовка „Неформалната икономическа дейност: вредите за изрядния бизнес“, Модул А.3. Материал за самоподготовка „Неформалната икономическа дейност: колко и какво струва бизнесът извън правилата“, Модул А.4. Материал за самоподготовка „Политики за ограничаване и превенция на неформалната икономика“, Модул А.5. Материал за самоподготовка „Национален център „Икономика на светло“.

общии презентации, въвеждащи към следните три тематични блока на обучението:

1) „Административно регулиране - несъвършенства и отражението му върху конкурентоспособността“, 2) „Браншова специфика на неформалната икономика“ и 3) „Законодателна промяна - ключ към проблема“. По всяка от трите теми са предвидени самостоятелни обучителни материали, които са структурирани в отделни обучителни модули. По първата тема модулите са 3, по втората - 12, а по третата тема - 4. Така общо по трите теми на обучаемите лица се предлагат общо 19 специализирани обучителни модула. Курсът за 32-часово обучение на работодатели е издържан в духа на най-добрите традиции, разработен с изключително внимание и педантизъм. Спазени са всички основни дидактически принципи, а материалът е поднесен ясно и атрактивно. Курсът е предназначен както за работодатели, които бегло познават тематиката неформална икономика, така и за работодатели, които имат базисни знания по темата и чрез този курс могат да допълнят и развият своите компетенции за разпознаване и противодействие на неформалната икономика.

За периода на реализация на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ по дистанционен път са обучени общо 2 250 лица, от които 240 са стартирали обучението си в компютърната зала на НЦ „Икономика на светло“.

10.3. Дейности за оценка на ефекта от реализираните обучения и оптимизиране на методическите указания и учебни материали

През 2014 г. в рамките на проекта се осъществиха поредица от изследователски, аналитични и методически дейности с цел установяване на

практическите ефекти от проведените обучения и степента на удовлетвореност от тях. По-конкретно, тези действия се изразиха в следното:

- **Методологически подготвени и проведени бяха специализирани социологически проучвания за удовлетвореността на обучените лица от проведените дистанционни и присъствени обучения.** Резултатите от двете проучвания са систематизирани и подробно анализирани в специален аналитичен доклад, основните изводи от който са представени в Дейност 16 от настоящия заключителен доклад. Тук само ще отбележим общата констатация от двете проучвания - обучените в присъствена форма и по дистанционен път лица оценяват обученията изключително високо. Степента им на удовлетвореност за отделните аспекти на двата вида обучения варира между 75 и 90 %, което е индикация за постигнат изключително висок успех на обученията. Високо се оценяват както теоретичните елементи от обученията, така и тяхната практическа насоченост. Още по-категорично доказателство за постигнатите високи практически ефекти от обученията е масово изразените от обучените лица оценки за повишаване на тяхната информираност по темата неформална икономика, изграждане на специфични компетенции за разпознаване и активно противодействие на проявленията на неформалната икономика, създаването на самоувереност за познаване на капаните на сивите практики и наличието на умения за противодействие на подобни случаи;
- Отделно бе направена **цялостна оценка и анализ на ефективността на проведените обучения и на тази основа ре-дизайн на програмите за обучение;**

- На основата на изводите и констатациите от горепосочените две дейности и създадените в резултат от тях аналитични документи беше изготвен **актуализиран Наръчник за обучения по темата неформална икономика.**

11. ДЕЙНОСТ 11: Осъществяване на национална и регионални обществени информационни кампании

Повишаването на обществената информираност и формирането на обществена нетърпимост към всякакви форми на проявление на неформалната икономика е непосредствената цел на Дейност 11. Дейността е от централно значение за изпълнението на Стратегическия план за ограничаване и превенция на неформалната икономика на практика. Единствено чрез осигуряването на достатъчна информация на широката общественост за вредите, които неформалната икономика нанася върху всички аспекти на социално-икономическата среда, е възможно да се формира пълна обществена нетърпимост към всички форми на нейните прояви.

Дейност 11 е подготвена концептуално и методологически чрез разработените по Дейност 8 Комуникационни стратегии за обществено-информационните кампании.

Практическото осъществяване на проектираните обществено-информационни кампании премина в следната логическа и хронологическа последователност:

Първата национална информационна кампания⁶¹, насочена към промяна на обществените нагласи в посока на пълна нетърпимост към неформалната икономика и всички нейни проявления, стартира през месец ноември 2011 г., като

⁶¹ За справка: <http://www.ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/57>

основа своите дейности и послания на авторитета и влиянието на Националния център „Икономика на светло“ и изградения му публичен образ на стабилно институционално звено с ярко национално значение за формирането на обществени нагласи за неприемането на сивите практики и реализирането на ефективни действия за редуциране на неформалната икономика в страната. Кампанията стартира в благоприятна медийна среда, наситена с информация относно проблематиката, основните понятия и цели на проекта. Реализираният етап от информационната кампания осигури успешно обществено презентирание на заложените в проекта идеи и постави основите за разработването на активни политики по отношение ограничаването и превенцията на неформалната икономика и за трайна промяна в нагласите и поведението на целевите групи и широката общественост.

Вторият етап на националната информационна кампания⁶² се проведе през 2012 г. в две вълни – първа вълна през месеците май и юни и втора - през месеците октомври и ноември. Той обогати комуникационния микс, насити отново публичното пространство с основните послания на кампанията и направи нова крачка във формирането на нетърпимост към сивата икономика и всички нейни форми на проявление.

Третият етап на националната информационна кампания⁶³ се осъществи през 2013 г., отново в две вълни – през май - юни и през септември - октомври. В него бяха създадени нови творчески продукти, конкретно ориентирани към две от основните таргет групи –работодатели и работещи. Към комуникационния микс се прибави нов рекламен канал – метрото. По този начин посланията достигнаха още по-голям брой реципиенти и в резултат се създаде по-висока нетърпимост към

⁶² За справка: <http://ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/72>

⁶³ За справка: <http://ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/82>

сивия сектор. Кампанията като цяло е изградена на основата на концепцията за „интегрирани комуникации“. Амбициозните цели, които са поставени за реализация, предполагат подход, който включва целия спектър на комуникационни техники: реклама, ПР, активна работа със средствата за масова информация, събитийен маркетинг, публични взаимодействия, създаване, формулиране и разпространение на послания, маркетинг посредством диалог. Правилното комбиниране на комуникационни канали е едно от важните условия за постигане на ефикасни, въздействащи и запомнящи се послания с траен успех и ефект.

Дизайнът на реализираните етапи на информационна кампания за нетърпимост към неформалната икономика беше плод на съвместната работа на експерти с компетенции по темата, на екипа за управление на проекта и екипа на Националния център „Икономика на светло“, като изпълнението беше поверено на избрания външен изпълнител. Дизайнът бе основан също на създадените в хода на проекта аналитични разработки, представящи основните предизвикателства пред ограничаването и превенцията на неформалната икономика. Бяха разработени подходящи творчески медийни продукти, конкретни медийни планове и медийни миксове. Контролираше се тяхното поместване/излъчване в съответните информационни медии. Чрез премерена динамика на комуникационните продукти, разпространявани чрез устойчив медиен микс, се постигна насищане на общественото и медийно пространство с послания, които успяха да поставят основата на трайна промяна на обществените нагласи в посока нетърпимост към неформалната икономика и нейните прояви.

Неделима част от националната кампания за формиране на нетърпимост към неформалната икономика бяха и четирите регионални кампании в районите Северен централен, Североизточен, Южен централен,

Югоизточен⁶⁴. През месец ноември 2011 г. беше реализиран първи етап от регионалните кампании в два от посочените района - Южен централен и Североизточен район. През първата половина на 2012 г. бяха включени и останалите два района – Северен централен и Югоизточен. В унисон с националната, регионалните обществени информационни кампании се основаха на концепцията за интегрирани комуникации, но вече с оглед на спецификите на отделните райони, свързани с локалните медии и местния бизнес климат. Регионалните кампании използваха информативно-творческите продукти и комуникационния микс, създадени за националната кампания, като в същото време целяха всички активности да намерят ефективно отразяване в подбрани регионални медии и да достигнат до максимален брой реципиенти от желаните таргет групи.

Националната информационна кампания през 2014 г.⁶⁵ надгражда постигнатите резултати от предишните етапи, като използва разработените информационно-творчески продукти и представлява серия от активности, насочени към новите пет икономически сектори, обхванати от проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. Като основа на националната кампания през 2014 г. се използват резултатите от представителните браншови проучвания, проведени през февруари 2014 г. в новопределените 5 пилотни за проекта бранша: *„Корабостроене и кораборемонт“*, *„Производство на мебели“*, *„Земеделие“*, *„Рибарство и аквакултури“*, *Водоснабдяване и канализация*“. Получената изключително ценна информация от първа ръка очерта новите насоки за работа с целевите групи и изведе новите съдържателни акценти в посланията, визията, необходимите материали и бъдещи действия. **Кампанията през 2014 г. е**

⁶⁴ За справка: <http://ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/82>

⁶⁵ За справка: <http://ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/82>

четвърти етап в осъществяването на обществено - информационните дейности. Тя предложи комуникационен микс, съобразен с предизвикателствата в новодефинираните пилотни браншове, както и с времето и средствата, определени за този етап от проекта. Освен това кампанията заложи на активното поддържане и рекламиране на всички услуги, предоставяни от Националния център „Икономика на светло“ – Национална гореща телефонна линия, обучения, приемни дни по браншове и региони, онлайн консултации, подаване на сигнал и др. – отново ориентирани към новите сектори. Интересът към предлаганите услуги от Националния център е добър показател за нарастващата социална отговорност и гражданско съзнание сред целевите групи и доказателство не само за промяна в мисленето, но и за активни действия срещу неформалната икономика и нейните прояви.

Друга важна част от последния етап на кампанията е стимулирането на обществената дебат по темата чрез извеждане на нови акценти в работата с медиите. През 2014 г. активно се комуникират резултатите от представителните браншови проучвания, проведени през февруари 2014 г. в новодефинираните 5 пилотни за проекта бранша: „Корабостроене и кораборемонт“, „Производство на мебели“, „Земеделие“, „Рибарство и аквакултури“, „водоснабдяване и канализация“, като се наблегне най-вече на специфичните проявления на неформална икономика в новите сектори и конкретните предложения за мерки за нейното ограничаване.

Националната обществено информационна кампания през 2014 г. стъпи върху постигнатите благоприятни ефекти от предходно реализираните етапи, които се изразяват в:

- Големия брой достигнати реципиенти – над 3 милиона във всяка една вълна на кампаниите, а с прибавянето на новия медиен канал броят се увеличи с нови 300 000;
- Повторяемостта и дългият период, в който се провеждат кампаниите – общо пет вълни на информационните кампании, разпределени в 3 години;
- Изграждането на трайни връзки със съответните медии и техните аудитории. Именно дългите, периодично „захранвани“ и партньорски взаимоотношения гарантират, че комуникационните материали и послания изпълняват своята главна цел - промяна в мнението, отношението и поведението на голяма част от целевата група.

Благодарение на реализираните обществени информационни кампании, които съдържаха в себе си целия набор от комуникационни инструменти –реклама, PR, директни комуникации, работа с медиите (обучения на журналисти) и т.н., както и благодарение на работата на функционалните и регионални експерти към проекта, се създадоха трайни партньорства и взаимоотношения с редица медии, институции, представители на бизнеса, органи на държавната и административна власт (на национално и регионално ниво). Това е едно от най-важните следствия на проведените кампании и усилията на работещите по проекта, защото действията по ограничаване и превенция на неформалната икономика следва да се провеждат едновременно на всички нива на обществения живот – законодателна власт, изпълнителна власт, бизнес структури, както и да повлияват всяка една сфера, свързана с утвърждаването на жизнения стандарт, общественото мнение и психическите нагласи на гражданите.

Доказателство за високия постигнат ефект от обществено-информационните кампании са резултатите от ежегодния медия мониторинг за динамиката на

медийното отразяване на темата неформална икономика като цяло и ролята на дейностите по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ (в частност дейността на Националния център „Икономика на светло“) за изграждането на трайни нагласи за нетърпимост към неформалната икономика. Анализът на съдържанието на отразяването в медиите на темата „неформална икономика“ и дейностите на Националния център „Икономика на светло“ през 2014 г. ясно показва нарастващата роля на проекта „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ като национално значим фактор за измерване/изследване на неформалната икономика в страната (реално състояние и субективни нагласи) и проектирането и осъществяването на мерки за нейното ограничаване и превенция. В рамките на своето съществуване Националният център „Икономика на светло“ е успял да създаде ясно различим институционален образ, който трайно присъства в медиите, диктува медийния интерес към темата, излъчва послания за нетърпимост към сивите практики и дава основите на сериозна обществена дискусия, свързана с цялостното представяне на проблема „неформална икономика“.

Като част от обществената информационно кампания през 2014 г. бяха учредени и връчени за пръв път наградите „Икономика на светло“. Целта на конкурса бе да открие стимулиращи примери за успехи в борбата с неформалната икономика и да награди водещи институции и личности с активна позиция и принос в ограничаването на сивата икономика. Технологически, учредяването и връчването на наградите „Икономика на светло“⁶⁶ протече по следния начин:

- Обявен бе конкурс за изработка на пластичен проект на статуетка за награди „Икономика на светло“. Тази идея се посрещна с изключително висок

⁶⁶ <http://ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/63?activityGroupId=10156&activityArticleId=24612>

интерес от медиите. Под заглавията: *“Конкурс за изработка на пластичен проект на статуетка за награди „Икономика на светло“ (национална художествена академия)“*; *“Национален конкурс за изработване на статуетка на наградите „Икономика на светло“ (списание BG Предприемач)*; *“Национален конкурс за награди „Икономика на светло“ – изработване на статуетка” (new.sliven.net)*, медиите популяризираха идеята на АИКБ за участие на всички заинтересовани лица и институции в обявената покана;

- Обявяването на началото на номинациите за първото издание на конкурса за Награди „Икономика на светло“ от страна на АИКБ също бе мащабно отразено. Публичността на това събитие ясно се потвърждава от множеството статии (над 40), информиращи за номинациите в първото издание на конкурса в националните и електронни медии;
- На 9 юни бе обявена процедурата по гласуване, която определи победителите в първото издание на конкурса за Награди „Икономика на светло“ за 2013 г.;
- Експертно жури от 100 изявени личности от областта на икономиката, научните среди, бизнеса, финансите, политиката, медиите изрази своите предпочитания си към номинираните в три категории участници, чрез гласуване в специална анкетна форма;
- Наградите „Икономика на светло“ бяха връчени на тържествена церемония на 24. 06. 2014 г. под патронажа на премиера Пламен Орешарски. Решението и обявяването на носителите на наградите „Икономика на светло“ бе отразено изключително широко, което е индикация за високия интерес към учредените награди. По своята същност тези награди са първото по рода си

обществено признание за постижения в борбата със сивата икономика в България;

- Победител в категория **„За личност или организация, допринесла за ограничаване и превенция на неформалната икономика посредством активна позиция“** стана **Икономически и социален съвет на Република България**. Мотивът за избора бяха за действията и цялостна роля на Съвета за подобряване на гражданския диалог в България;
- В категорията **„За журналист или медия, допринесли за промяна на обществените нагласи към нетърпимост към неформалната икономика“** наградата получи телевизия **„България Он Ер“**. Телевизията бе отличена за активна позиция и продукции, показващи усилията на социалните партньори за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- Наградата **„За нормативен акт или административна практика, които водят до ограничаване на сивата икономика и подобряване на бизнес средата“** бе присъдена на **Министерски съвет на Република България** - за възстановяване в срок на дължимия ДДС и ускоряване процеса на разплащане към бизнеса по изпълнени обществени поръчки и проекти по оперативните програми.

Чрез учредените награди **„Икономика на светло“** АИКБ реално повиши обществената нетърпимост към неформалната икономика, поощри предприемането на активни действия в тази посока и популяризира градивната роля на бизнеса в обществото за подобряване на социално-икономическата среда.

12. ДЕЙНОСТ 12: Изготвяне, консултиране и представяне на Предложения за промени в нормативните актове

Практически всички изследвания, проведени в рамките на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, потвърдиха по категоричен начин, че в основата на сивите практики стоят пропуските и недоглежданията в законодателната и институционалната среда. В този контекст Дейност 12 изпълни функцията на необходимия свързващ елемент между проведените изследователски и аналитични дейности, от една страна, и реалната законодателна среда, от друга страна.

В рамките на Дейност 12 бяха предприети поредица от действия, създаващи нормативни бариери пред възникването на неформална икономика в различните ѝ проявления. В съответствие с проектното предложение, последователно бяха изпълнени следните дейности:

Първо, осъществен бе детайлен анализ на измененията в българското законодателство от 01. 01. 2010 - 31. 12. 2012 г., насочени към ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Второ, последователно през 2011г., 2012 г., 2013 г. и 2014 г. бяха разработени и представени пред компетентните органи пакети предложения за промени в нормативните актове:

- В разработения през 2011 г. **Пакет предложения за нормативни промени**⁶⁷ изрично се подчертаваше, че високият дял на неформалната икономика води до ниска събираемост на данъчни и осигурителни плащания. Следствие от това е завишаване на ставките на тези плащания и паралелно –

⁶⁷ За справка: Дейност 12 „Изготвяне, консултиране и представяне на Предложения за промени в нормативните актове“;

http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=126994&name=6101&title=Predlojenie_promeni_normativni_aktove_2011.pdf

пропорционално намалени възможности за влияние чрез преразпределение на средствата върху макроикономическите показатели. В държава като България, с висок дял на неформалната икономика, мерките за ограничаването и са наложителни до степен, че липсата им е заплаха за нормалното функциониране на легалната сфера на бизнеса. Възможните подходи за излизане “на светло” на сенчестото предприемачество са норми благоприятстващи/толериращи „формалната” икономика, стимулиращи легалния бизнес, съчетани с такива, влияещи отрицателно на икономическата изгода от неформалната икономика. Предвид това в пакета с предложения през 2011 г. се очертават два основни типа мерки:

✓ За стимулиране на „светлата” икономика:

- Преференции за легалния бизнес - т.нар. „златни регистри”, административни предимства и др.);
- Плосък данък (в нисък размер) върху доходите;
- Намаляване на общия размер на осигурителните плащания и последващо намаляване относителния дял на работодателя в тях;
- Поддържане на адекватен баланс на минималния осигурителен доход по години;

✓ За ограничаване и превенция на неформалната икономика:

- Въвеждане на адекватни санкции за осъществяване на дейност в отклонение/нарушение на установените правила;
- Въвеждане на адекватни санкции за страните по трудово или приравнено нему правоотношение при наемане на работа без договор или в нарушение на установените правила;

- Формиране на среда на нетърпимост към неформалната икономика и формите на проявлението и посредством яснота за резултата (моментен и в перспектива) – по-малко средства за публични разходи, по-нисък стандарт, по-ниско равнище на бюджетно финансираните услуги, по-ниски обезщетения, по-ниски пенсии и пр.;
- **През 2012 г. се изготви втори Пакет предложения за законодателни промени**⁶⁸. Този документ е логично продължение и резултат от изпълнението на предходните дейности по проекта и конкретно – следствие на дейностите, свързани с набирането, обработването и анализирането на информация за причините, мотивиращи бизнеса и гражданите да избират „сиво“ поведение. С изготвения пакет предложения се цели премахването на тези причини. В материала са дефинирани и обосновани конкретни мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика, предложени от експертите по проекта, както и предложения, направени от целевите групи по проекта, социалните партньори, браншови организации и др. В този Пакет предложения са представени конкретни предложения за промени в нормативните актове от българското законодателство, систематизирани в различни сфери на правото, заедно с мотиви към всяко едно от тях, представящи информация за необходимостта от редакция на конкретната норма, както и очакваните резултати, които ще бъдат постигнати чрез приемането на предлаганите промени. По-конкретно, предложени са:
  - ✓ Промени за законодателни промени в сферата на административното и финансовото право;

⁶⁸ За справка: Дейност 12 „Изготвяне, консултиране и представяне на Предложения за промени в нормативните актове“;

http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=126994&name=5507&title=Predlojenia_promeni_norm.aktove_2012.pdf

- ✓ Предложения за промени в сферата на трудовото и осигурителното право;
- ✓ Предложения за законодателни промени в сферата на търговското и облигационното право;
- ✓ Предложения за законодателни промени, целящи създаването на по-благоприятна бизнес среда и ограничаване на неформалната икономика в различните браншове.

Всяка от предложените законодателни промени е обоснована и към нея са изложени мотивите за необходимостта/целесъобразността от предлагането на такава законодателна промяна;

- **Предложеният през 2013 г. Пакет предложения за законодателни промени⁶⁹** доразвива предходните два пакета от предложения за законодателни промени. В този смисъл предложените в третия Пакет предложения са естествено надграждане към предходния пакет предложения. В този документ са направени мотивирани предложения за законодателни промени по отношение на икономическите дейности в следните сфери:

- ✓ Пътно строителство и съпътстващите го дейности;
- ✓ Комуникации;
- ✓ Рибарството и аквакултури;
- ✓ Индустрия за красота и здраве.

Материалът обосновава необходимостта от приемане на неотложни изменения и допълнения в нормативната уредба и съдържа мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика, предложени от експертите, работещи по проекта, както и от целевите групи по проекта -

⁶⁹ За справка: Дейност 12 „Изготвяне, консултиране и представяне на Предложения за промени в нормативните актове“;

http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=126994&name=6102&title=Predlojenie_promeni_normativni_aktove_2013.pdf

браншови организации, опериращи в съответната дейност. Представените предложения за промени в нормативните актове от българското законодателство са систематизирани, като паралелно с това са изготвени и конкретни мотиви към всяко предложение с цел да се обоснове по недвусмислен начин необходимостта от приемането му, както и евентуалните резултати/последивици от приемането му.

За представянето на изготвените пакети предложения, на 16. 11. 2012 г. с писмо с вх. № 08.01-143/16. 11. 2012 г. изготвените съвместно със социалните партньори предложения за изменения и допълнения на нормативните актове, насочени към ограничаване и превенция на неформалната икономика, бяха внесени за обсъждане в Националния съвет за тристранно сътрудничество (НСТС).

- През 2014 г. беше изготвен Пакет предложения за промени в нормативните актове в новодефинираните 5 пилотни бранша⁷⁰. Материалът обхваща браншовете:

- ✓ Корабостроене и кораборемонт;
- ✓ Производство на мебели;
- ✓ Земеделие;
- ✓ Рибарство и аквакултури (като предлаганите за този бранш мерки са нови и надграждат направените през 2013 г. предложения);
- ✓ Услуги от общ интерес (водоснабдяване и канализация).

Аналитичният документ разглежда необходимостта от изменения в националното законодателство от гледна точка спецификата на проявление на неформалната икономика в съответните браншове и основните пропуски в

⁷⁰ За справка: Дейност 12 „Изготвяне, консултиране и представяне на Предложения за промени в нормативните актове“;

http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_1_id=27125&folderId=126994&name=8412&title=Predlojenia+promeni+v+normativnite+aktove.PDF

нормативната уредба, които са предпоставка за прилагането на сиви практики в тях. Материалът съдържа мотивирани предложения за законодателни промени в петте новодефинирани бранша, изхождайки от характеристиките на икономическите субекти в съответния бранш и специфичните проявления на неформалната икономика в него. Предложените законодателни мерки имат за цел от една страна да попълнят празнотите в нормативната уредба, които допускат съществуването на неформални практики в тези браншове, а от друга - да предложат нови, по-удачни решения, които да намалят проявленията на сивата икономика в страната.

С цел изготвените предложения за законодателни промени в новодефинираните пет пилотни бранша да достигнат до по-широк кръг заинтересовани страни и в резултат на това да бъдат инициирани допълнителни обсъждания и да бъдат предприети конкретни действия по изменения и допълнения в националното законодателство, документът беше изпратен на вниманието на различни държавни органи и институции, както следва:

- ✓ Народното събрание;
- ✓ Националният съвет за тристранно сътрудничество;
- ✓ Министерство на труда и социалната политика;
- ✓ Министерство на финансите;
- ✓ Министерство на земеделието и храните;
- ✓ Министерство на регионалното развитие и благоустройството;
- ✓ Министерство на околната среда и водите;

Държавната комисия за енергийно и водно регулиране. В рамките на Дейност 12, разработените пакети предложения за законодателни промени са обсъдени в рамките на поредица от работни срещи на експертите по проекта, – както и по

време на дискусия от типа „мозъчна атака“, проведена на 01. 02. 2013 г., и кръгла маса, проведена на 27. 09. 2013 г., с присъствието на максимално разширен състав от представители на социалните партньори, държавната администрация и гражданското общество. Кръглата маса премина при изключително висок интерес, който беше предизвикан и от факта, че в дневния ред беше анонсирано представянето на някои конкретни мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика. По-конкретно, направена беше презентация от Министерството на финансите за разясняване на мерките за фискален контрол върху движението на стоки с висок фискален риск на територията на Република България. Разяснен бе също така механизмът за обратно начисляване на ДДС при доставки на зърнени и технически култури. Дискусията по предложените мерки беше оживена и показва убедеността на присъстващите от необходимостта предложенията за законодателни промени да станат част от действащото законодателство и по този начин да се издигнат реални нормативни бариери пред сивите практики и пред нарушителите на легитимните нормативни правила.

Проведената кръгла маса верифицира и окончателно прецизира изготвения през 2013 г. Пакет предложения за законодателни промени. По този начин проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ изпълни една от своите цели за изработване на обосновани, прецизирани, верифицирани и консенсусно одобрени предложения за законодателни промени, целящи създаването на законодателни предпоставки за ограничаването и превенцията на неформалната икономика.

13. ДЕЙНОСТ 13: Формулиране и изпълнение на Стратегия за развитие и дейност на Националния център

В контекста на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ Дейност 13 изпълни аналитични и проектиращи дейности. Целта на дейност 13 бе на основата на серията от аналитични документи, създадени при Дейност 3, Дейност 4, Дейност 5, Дейност 6, Дейност 8, Дейност 9 да се извърши повторно прецизиране на дейностите на Националния център „Икономика на светло“, като за целта бъде изготвен програмният документ Стратегия за развитие и дейност на Националния център „Икономика на светло“. Чрез Дейност 13 се целеше да се постигне пълно съответствие между дейностите на Националния център и разкритите предизвикателства пред ограничаването и превенцията на неформалната икономика, като по този начин се гарантира единност, синергия и високи практически ефекти от действията, включени в Стратегическия план за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

В изпълнение на Дейност 13 се реализира съвкупност от дейности и бяха изготвени редица документи.

13.1. Стратегия за развитие и функциониране на Националния център „Икономика на светло“ като действен инструмент за превенция на неформалната икономика

Разработена беше Стратегия за развитие и функциониране на Националния център „Икономика на светло“ като действен инструмент за превенция на неформалната икономика⁷¹. В Стратегията фокусът е поставен

⁷¹ За справка: Дейност 13 „Формулиране и изпълнение на Стратегия за развитие и дейност на Националния център“, http://ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28839&name=7865&title=Strategia_za_razvitie_i_funkcionirane_NC.pdf

върху обосновката и формулирането на дейности, чрез които Националният център „Икономика на светло“ може да постигне своите тактически цели:

- Координираност на действията на държавни институции, социални партньори, гражданско общество и други заинтересовани групи за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- Повишена информираност и ключови знания и умения сред целеви групи;
- Обществена нетърпимост към всички форми на проява на неформалната икономика;
- Висок аналитичен капацитет (база данни, информация, ноу-хау, методологии) за изследване на неформалната икономика;
- Намалена административна тежест и еднакво прилагане на правилата за всички участници на пазара.

С оглед изпълнението на мисията и тактическите цели на Националния център „Икономика на светло“, в Стратегията са идентифицирани и описани ключовите дейности за превръщането на Националния център „Икономика на светло“ в действен инструмент за превенция на неформалната икономика. Описанието на дейностите следва логиката в набирането и осмислянето на широк спектър от знания за предмета на интервенция (неформалната икономика в страната) и на тази основа проектира релевантни действия за въздействие върху субектите на интервенция (заинтересованите страни в българското общество). В този смисъл, в Стратегията последователно са разписани пет основни вида дейности:

- Набиране и актуализиране на първична и вторична информация;
- Създаване на аналитико-практически експертни разработки;
- Разпространение на информация;

- Предоставяне на услуги и продукти от Националния център „Икономика на светло“;
- Инициране на законодателни и нормативни промени.

13.2. План за действие за прилагане на Стратегията за функциониране на Националния център „Икономика на светло“

Създаден бе План за действие за прилагане на Стратегията за функциониране на Националния център „Икономика на светло“. ⁷²Изготвеният План е логическо продължение на два стратегически документа, разработени за целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ - 1) Стратегически план за ограничаване и превенция на неформалната икономика и 2) Стратегия за развитие и функциониране на Националния център „Икономика на светло“ като действен инструмент за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Разработеният План за действие за прилагане Стратегията за функциониране на националния център „Икономика на светло“ има тактически и оперативен характер. В Плана за действие се конкретизират принципните постановки и проектираните в краткосрочен и дългосрочен план дейности/мерки в посочените четири документа. Целта е действията и мерките за систематична и целенасочена интервенция за ограничаване и превенция на неформалната икономика в България да бъдат представени в оперативен вид, в строга хронологична последователност, с дефинитивно посочване на дейностите и необходимите ресурси и условия за тяхното успешно реализиране. В структурно отношение настоящият План за

⁷² За справка: Дейност 13 „Формулиране и изпълнение на Стратегия за развитие и дейност на Националния център“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28839&name=7864&title=Plan-za-dejstvie-za-prilagane-Strategiata-za-NC.pdf

действие възпроизвежда точно структурата и логиката на горепосочените четири стратегически документа. В тази връзка в Плана за действие се разграничават две оперативни нива:

- Действия за прилагане Стратегията за функциониране на Националния център „Икономика на светло“ в краткосрочен план (2014 г.);
- Действия за прилагане Стратегията за функциониране на Националния център „Икономика на светло“ в средносрочен план (2015 - 2020 г.).

С цел максимално конкретизиране на действията и създаването на организационно управленски условия за тяхното успешно реализиране, в Плана за действие се посочват:

- Основните дейности за ограничаване и превенция на неформалната икономика. За всяка от дейностите са посочени конкретните действия, които ще бъдат извършени и сроковете за тяхната практическа реализация;
- Обвързаността на дейностите със стратегическите и тактическите цели на Националния център „Икономика на светло“;
- Очакваните резултати и проектираните нива на интервенция;
- Ресурсите, необходими за осъществяването на проектираните дейности (финансови, експертни, информационни, технологически и др.);
- Основните рискове за реализиране на проектираните дейности;
- Условията и факторите (институционални, финансови и други), благоприятстващи успешното осъществяване на проектираните дейности.

Изграден по този начин, Планът за действие е изпълнен като документ, систематизиращ и организиращ бъдещата дейност на Националния център „Икономика на светло“ в краткосрочен и средносрочен план, с оглед превръщането

му в действен национален инструмент за ограничаване и превенция на неформалната икономика - в национален, регионален и транснационален мащаб.

13.3. Модел на функциите на Националния център „Икономика на светло“ по отношение попълването и администрирането на базата данни осигуряването на периодика в изчисляването на Композитния индекс

Пак като елемент от Дейност 13 бе разработен **Модел на функциите на Националния център „Икономика на светло“ по отношение попълването и администрирането на базата данни и осигуряването на периодика в изчисляването на Композитния индекс**⁷³. В Модела най-напред са оценени адекватността и функционалната релевантност на специфичните дейности на Националния център „Икономика на светло“, чрез които за целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ е осъществен и практически верифициран процесът по попълване и администриране на базата данни за изчисляване на Композитния индекс „Икономика на светло“ (КИ). Централното значение на този пакет дейности произтича от ролята на КИ като основен инструмент за насочване и прецизиране на усилията по ограничаване и превенция на неформалната икономика на основа на непрекъснат мониторинг на тенденциите в нейното развитие. На основата на апробираните през периода 2010 - 2013 г. концептуални модели, подходи и конкретни дейности за съставяне, описание и информационно обезпечаване на Композитния индекс „Икономика на светло“ е разработен релевантен модел на функциите на Националния център „Икономика на светло“, чрез който да се осигури периодика в изчисляването на

⁷³ За справка: Дейност 13 „Формулиране и изпълнение на Стратегия за развитие и дейност на Националния център“, http://ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?p_p_lifecycle=0&p_p_state=pop_up&p_p_mode=view&p_l_id=27125&folderId=28839&name=7866&title=Model_na_funkciiite_na_NC.pdf

Композитния индекс „Икономика на светло“ след приключването на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. По този начин в рамките на материала са обвързани два типа аналитичност. От една страна, са представени и осмислени реално приложените за целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ подходи и дейности, чрез които през периода 2010 - 2013 г. е обоснован, изчислен и периодически актуализиран Композитният индекс „Икономика на светло“. От друга страна, предмет на отделен анализ са подходите и дейностите, чрез които Националният център „Икономика на светло“ ще гарантира устойчивост по отношение на изчисляването на актуални стойности на Композитния индекс „Икономика на светло“ в бъдеще - за целта са разписани условията и дейностите, чрез които след приключването на проекта ще се осигурява периодика в събирането и администрирането на данни за бъдещото изчисляване на стойностите на показателите от статистическия и социологическия компоненти на Композитния индекс „Икономика на светло“.

Предвид изключителната значимост на създадените по Дейност 13 стратегически документи, те бяха задълбочено обсъдени в хода на дискусии от типа „мозъчна атака“. С верифицирането на създадените документи, успешно бе стартирано изпълнението на Стратегията за функциониране на националния център „Икономика на светло“.

14. ДЕЙНОСТ 14: Изследвания за измерване на ефектите от това как са се повлияли проявленията на неформалната икономика от мерките, предприети за изпълнение на проекта

14.1. Функционална предназначеност на Дейност 14

Дейност 14 се реализира през 2013 г. и нейните функции бяха да оцени как са се повлияли проявленията на неформалната икономика от предприетите по проекта мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика. За целта бяха проектирани и успешно изпълнени две социологически изследвания - 1) изследване по метода „описание на случаите“ и 2) национално представително анкетно проучване на обществените нагласи. Макар че двете изследвания имаха своя специфика и характерни задачи, свързващото между тях бе фокусът им върху идентифициране на практическите ефекти от приложените мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Първо, спецификата и функциите на изследването по метода „описание на случаите“ са следните:

- В общата система от серията социологически изследвания през 2012 - 2013 г. специално място бе отредено на провеждането на специализирано изследване по метода „описание на случаите“ (case study). За подготовката на изследването бе разработена **Методология**, съдържаща всички необходими елементи за този тип изследване и създаваща методологическите предпоставки за набиране на надеждна и достоверна информация;
- Съгласно разработената методология, през периода февруари - април 2013 г. по метода „описание на случаите“ са изследвани 103 конкретни стопански единици от 11-те пилотни за проекта браншове;

- В резултат са получени **103 специфични и уникални „оценъчни модела“** за оценките на работодателите за влиянието и последствията на неформалната икономика върху поведението на стопанските субекти в съответния бранш - общи оценки за нивото на сивия сектор в бранша, в който работят изследваните предприятия, оценки за вредите, които изследваните предприятия понасят от сивите практики в бранша;
- При изследването е поставен нарочен фокус върху **измерването на практическите ефекти от приложените през периода 2010 - 2013 г. мерки за ограничаването и превенция на неформалната икономика**. Потърсени са две конкретни измерения на постигнатите ефекти - влиянието на мерките 1) за подобряване условията на труд и 2) за повишаване конкурентоспособността на предприятията;
- Събраната емпирична информация е задълбочено анализирана, като най-напред за нейното обработване са приложени релевантни статистико-математически методи за анализ, след което получените резултати са интерпретирани в контекста на целите и задачите на проекта. Съдържателните резултати от изследването „описание на случаите“ са представени и анализирани в аналитичния документ **Актуални оценки за влиянието на предприетите мерки за ограничаване на вредите от неформалната икономика**;
- На основата на анализа на получените емпирични резултати от изследването „описание на случаите“ за всяко изследвано предприятие са **предоставени консултации** по темите, съобщени от изследваните лица като потребност от консултиране и информиране. Така реално работодателите от 103 предприятия са получили специализирани консултации за

ограничаването и превенцията на неформалната икономика. Консултациите са изцяло съобразени с идентифицираните при изследването сред работодателите информационни потребности. Направена е **адаптация на обучителните материали** за работодателите по темата неформална икономика, като към вече съществуващите обучителни материали са добавени нови модули, съответстващи абсолютно точно на заявените от работодателите конкретни потребности от обучение по темата неформална икономика. Така **реално са подготвени 103 комплекта от обучителни материали** - отделен обучителен пакет за всяко изследвано предприятие. Тези обучителни материали са използвани при провеждането на **присъствени обучения за работодателите** (мениджмънт и администрация) в 103-те изследвани предприятия.

Второ, методологически подготвено и проведено бе национално анкетно проучване на обществените нагласи:

- В контекста на изследователските дейности по проект "Ограничаване и превенция на неформалната икономика" настоящото изследване **изпълни съществено важни инструментални функции, състоящи се в измерването на динамиката и промените в структурата на обществените нагласи към неформалната икономика - разгледани като резултат от предприетите по проект "Ограничаване и превенция на неформалната икономика" мерки през периода 2010 - 2013 г.;**
- В методологическо отношение изследването **изпълни верифициращи, надграждащи и методологически функции.** От една страна, при изследването емпиричната информация се набираше с помощта на вече тествани емпирични индикатори. Към тях бяха добавени някои нови

индикатори, но като цяло общата изследователска визия се запази и доразви. По този начин се постигна консистентност в използваните методологически подходи и беше гарантирано набирането на сравнима емпирична информация. Успоредно с това се създадоха условия за емпирично тестване на съдържателните резултати от проведеното през 2010 г. представително изследване⁷⁴ сред населението и набирането на актуална информация по показателите, които принципно са обект на изследване по настоящия проект и които служат за генериране на информационна база данни за анализите и дейностите на Националния център “Икономика на светло”;

- Анализът на събраната емпирична информация от анкетното проучване на обществените нагласи е изпълнен така, че да позволи изчерпателно представяне на резултатите от проведеното проучване и успоредно с това да даде ясен отговор на основния въпрос - по какъв начин проявленията на неформалната икономика са се повлияли от дейностите и мерките, предприети по проект "Ограничаване и превенция на неформалната икономика".

14.2. Доклад за напредъка в ограничаването и превенцията на неформалната икономика през 2010 - 2013 г.

Този аналитичен документ представи резултатите от двете социологически изследвания, реализирани през 2013 г. като елементи от Дейност 14 и оцени

⁷⁴ За справка: Методология за национално представителните проучвания, които да разкрият начините на проявление на неформалната икономика и по възможност да измерят количествените характеристики на явлениято, Доклад за основните предизвикателства за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика, Дейност 5 „Набиране, обработване и анализ на първична информация“

<http://www.ikonomikanasvetlo.bg/web/guest/63?activityGroupId=10156&activityArticleId=24574>

влиянието на дейностите и мерките по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ върху представите, оценките и отношението на българските работодатели и обществото като цяло към неформалната икономика.

14.2.1. Обществените нагласи към неформалната икономика

Първият раздел на Доклада представи резултатите от национално представителното анкетно проучване на обществените нагласи към неформалната икономика.

Специфичното при това проучване бе, че то бе дизайнирано и изпълнено така, че да се измерят промените в обществените нагласи, мнения и оценки за проявленията на неформалната икономика. При това изследването потърси **емпирични доказателства за влиянието на предприетите в рамките на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ дейности и мерки върху настъпилите промени в представите, оценките и отношението на населението като цяло към неформалната икономика.**

Принципното допускане при изследването бе, че в резултат от дейностите и мерките, предприети при реализацията на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, са настъпили съществени промени в самите проявления на неформалната икономика. Общественото мнение, от своя страна, е отразило случилите се промени в реалния икономическия живот и в съответствие с това е настъпила промяна и в обществените представи, нагласи и оценки за неформалната икономика. Чрез изследванията - реплики (изследвания със сходен предмет, обект, цели и задачи) се улавят тъкмо тези промени в обществените нагласи и настроения. По този начин чрез очертаването на настъпилите промени в общественото

мнение и в реалното отношение на населението към неформалната икономика, на практика се дава оценка за ефективността на действията, предприети при изпълнението на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“.

Сред множеството изводи и констатации, произтичащи от проведеното проучване, тук ще открием тези, които най-ярко показват в каква посока и до каква степен проявленията на неформалната икономика са били повлияни от дейностите и мерките по проекта.

А. Ефекти от информационния интерфейс, от осъществените обществени информационни кампании и от дейността на регионалните офиси на Националния център „Икономика на светло“

За постигнатите преки ефекти от информационния интерфейс, от осъществените обществени информационни кампании и от дейността на регионалните офиси на Националния център „Икономика на светло“ може да се съди по интереса на населението към предоставяните конкретни услуги и готовността им да се включат в тях. Данните сочат, че:

- През 2013 г. всеки втори българин е изявил интерес към публикуваните изследователски и аналитични материали по темата **неформална икономика**. Експертната информация по темата неформална икономика провокира интереса едновременно и на високо образованите групи от населението, и на хората с нисък образователен статус. От гледна точка на формирането на трайни нагласи у населението за неприемане и нетолериране на проявленията на неформалната икономика, заявеният висок интерес към експертните аналитични и изследователски материали по темата неформална

икономика е индикация за постигнат много добър комуникационен ефект. **Очевидно чрез посланията и излъчените клипове на информационните кампании любопитството на хората е събудено - при това в позитивен смисъл. Показателен е самият факт, че половината от населението в активна трудоспособна възраст е пожелало да се запознае по-подробно с тематиката и да почерпи информация от „първа ръка“, като се запознае с експертни материали за неформална икономика;**

- **Данните сочат, че интересът на хората към онлайн форума на проекта варира чувствително в рамките на 28-те областни града.** Различни са аргументите и мотивите на лицата, за да се включат в дискусии във форума. Ако за жителите на градовете Благоевград, Варна, Велико Търново, Кюстендил, Перник, София - град, Разград, Сливен, определящо е темата лично да ги засяга и вълнува, то за жителите на Стара Загора, Смолян, Разград, София - област и Бургас с голяма тежест е и факторът „професионализъм на коментарите във форума“. На аргумента „интересен и жив диалог“ залагат жителите на Габрово, Враца, Ловеч, Пазарджик, София-област и Шумен;
- **Получените емпирични данни през 2013 г. говорят за създадени високи нива на позитивно отношение към Националната гореща телефонна линия. Доказателство за това е фактът, че около две трети от населението има психологическа готовност да подаде сигнали на горещата телефонна линия. Готовност за подаване на сигнал в случай на сблъсък със сива практика имат 80,0 % от жителите на гр. Варна, 54,7 % от гр. Стара Загора, 52,5 % от гр. Пазарджик, 50,0 % от гр. Велико Търново, 48,8 % от гр. Плевен, 46,9 % от гр. Русе, също 46,9 % от гр. София, 46,7 % от гр. Сливен, 44,6 % от**

гр. Бургас, 41,2 % от гр. Силистра. Тази информация позволява да се направят констатации за това доколко ефективна е била дейността на регионалните офиси в конкретно разглеждания аспект - популяризиране на Националната гореща телефонна линия. **По този показател категорично се откроява регионалният офис в гр. Варна, който очевидно е положил максимални усилия и е проявил гъвкавост в разпространяването на информация за Националната гореща телефонна линия сред населението на града и областта. Много добра е била работата и на регионалните офиси в гр. Стара Загора и гр. Велико Търново;**

- Фактът, че само една трета от населението не би предприела никакви действия в случай на директен сблъсък с проявление на сива практика, е пряка индикация за настъпили позитивни промени в общественото мнение и масовите нагласи спрямо неформалната икономика. **Широките обществено-информационни кампании, съчетани с работата на централния и регионалните офиси на Националния център „Икономика на светло“, очевидно са успели да създадат повишена чувствителност в българското общество по въпросите на неформалната икономика. Нейните проявления, познати в обикновения житейски език като „сиви практики“, не само се разпознават по-добре, но и стават предмет на по-висока критичност от страна на хората, което от своя страна се отразява и на готовността на хората да сигнализират компетентните органи за случаи на неформална икономика;**
- 42,5 % от населението е проявило силен интерес към възможността да получи експертна консултация от браншови експерти. По този показател най-висок е интересът на жителите на Стара Загора (71,7 %), Бургас (61,1 %)

и Варна (52,5%), София (50,0 %), Велико Търново (45,2 %). Съдейки по тези данни, **регионалните офиси са развили много сериозна дейност по разгласяването на възможността за браншови консултации** - чрез регионалните обществени кампании и чрез възможностите за информиране на местния бизнес. Това може да се тълкува като индикация за това, че информацията за браншовите консултации е достигнала до хората от тези градове и знаейки за тази възможност, при изследването се улавят високи дялове за желаещи браншови консултации. Изследването показва също така, че има градове (Кърджали, Ловеч, Русе, Хасково), в които **тепърва трябва да се развиват структури на Националния център „Икономика на светло“**, в това число да се предвиди възможност за предоставяне на **браншови консултации**. Вероятно може да се помисли и за други, по-гъвкави варианти на изнасяне на услугата „браншови консултации“ в посочените градове и в по-малките градчета, за които се знае, че имат неблагоприятна структура на работната сила и слабо работеща местна официална икономика;

- Проучването показва също така, че от Националния център с деветте му регионални офиси, по **конкретния показател „разгласяване на възможността за предоставяне на консултации в регионалните офиси“** най-висока ефективност имат **офисите в гр. Стара Загора, гр. Бургас и гр. Варна**, средна ефективност - **офисите в гр. София, гр. Велико Търново и гр. Пловдив**. **В градовете, в които регионалните офиси са работили ефикасно, отношението на хората към самата идея да се потърси помощ от регионални офиси за консултиране по казуси и случаи на неформална**

икономика е коренно различно - позитивно и благоразположено, отколкото в другите областни градове, в които не са работили офиси.

Б. Обучения по темата неформална икономика

Второ, към средата на 2013 г. населението като цяло проявява подчертано висок интерес към обучение по темата неформална икономика. 32,8 % от населението е изразило желание да бъде включено в бъдещи обучения по темата неформална икономика. Имайки предвид относително ниският процент на хората в България, които са позитивно настроени към формите на продължаващото обучение, установеният интерес към обучения за разпознаване на неформалната икономика и придобиване на умения за нейното ограничаване е повече от висок. Отдаваме това на положените огромни усилия от страна на Националния център „Икономика на светло“, който:

- Чрез регионалните си консултанти и браншовите експерти е разпространил достатъчно широко информацията за провежданите дистанционни и присъствени обучения сред целевите групи на проекта;**
- Чрез успешно функциониращия си информационен интерфейс е провокирал любопитството и е привлякъл вниманието на широки групи от населението към дистанционната форма на обучението за неформалната икономика;**
- Чрез качествено разработените обучителни модули за дистанционното обучение, респективно чрез самоучителите и помагалата за присъственото обучение, е спомогнал за изграждането в обществото на позитивни нагласи към провежданите от Националния център „Икономика на светло“ обучения и е утвърдил обученията като високо**

ефективен инструмент за формиране на нагласи за нетолериране на неформалната икономика във всичките ѝ проявления.

Обобщението на посочваните от изследваните лица теми, които ги интересуват и които очакват да видят включени в едно обучение, показва, че хората все още имат **потребност от обща информация по темата неформална икономика - такава потребност е заявена от 52,5 % от българското население.** Прави впечатление, че населението в по-голяма степен се интересува от **трудовото законодателство (47,7 %)**, отколкото от **осигурителното законодателство (33,2 %)**. Темата **неформална икономика** очевидно е един от горещите центрове на общественото мнение - хората се вълнуват от наличието на сиви практики и търсят все по-активно достоверна информация за това какво точно представлява неформалната икономика и как могат да се предпазят от капаните на сивите практики. Чрез проведените обучения са постигнати два **ключови резултата:**

- Темата **неформална икономика** е представена изчерпателно, професионално и атрактивно, което е събудило интереса и на други хора към обучение по темата **неформална икономика;**
- Чрез обучителните дейности **Националният център „Икономика на светло“** е поставил солидно начало на процеса по формиране на **трайни нагласи в обществото за нетолериране на проявленията на неформалната икономика.**

В. Потребност от обхващане на нови региони в дейността на НЦ „Икономика на светло“

Данните от анкетното проучване на обществените нагласи и настъпилите позитивни промени подсказват, че би могло да се помисли за разширение на Националния център „Икономика на светло“ с нови регионални офиси. По-конкретно би могло:

- Да се създадат нови регионални офиси в градовете **Русе и Габрово**, които при поредицата от изследвания показват висока степен на развитост на гражданското общество и позитивни нагласи от страна на населението към включване в дейности за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- Има смисъл да се обмисли идеята за създаване на регионален офис и в гр. **Плевен** (вместо поддържането на офиси в близки градове като **Лом и Монтана**). Ако се приеме тази идея, регионалният офис може да е позициониран в гр. Плевен, но да има изнесени дейности в градовете Лом и Монтана. Основанието за създаване на офис в гр. Плевен е високата съпричастност на местните жители към действията по ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- Да се преосмисли работата на офисите в гр. **Кюстендил и гр. Гоце Делчев**. И двата офиса имат относително ниска ефективност по всички наблюдавани показатели. Наложително е организацията на действията им да се оптимизира, като се засили партньорството им с местните структури на гражданското общество и местния бизнес;
- Заслужава внимание идеята за гъвкаво изнасяне на част от услугите на Националния център „Икономика на светло“ в други градове (**Хасково, Кърджали, Ловеч**), изпитващи очевидна потребност от актуална и професионална информация по темата неформална икономика, както и

имащи явни потребности от професионални консултации за справяне с възникващите случаи на нарушаване на правата на хората.

Г. По-добра обща информираност на населението по темата неформална икономика

През 2013 г. в сравнение с 2010 г. се установи чувствително по-добра обща информираност на населението по темата неформална икономика. Получените данни доказват, че централният и регионалните офиси на Националния център „Икономика на светло“ са поставили темата за неформалната икономика в центъра на публичния и медиен дебат и чрез целенасочените и системни действия през периода на реализирането на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ са повишили информираността и компетентността на хората по отношение на неформалната икономика. Данните сочат, че в сравнение с 2010 г. два пъти са намалели хората, които изобщо не се ориентират в темата неформална икономика и затова се колебаят да дават мнения по въпроса. Там, където са работили регионални офиси, степента на информираност на населението и способността да се разпознават типичните сиви практики се е повишила чувствително. По-добрата осведоменост на обществото за неформалната икономика по принцип и за нейните конкретни проявления се дължи в голяма степен на масираните информационни и обучителни дейности, реализирани по проект "Ограничаване и превенция на неформалната икономика". Опитът показва, че колкото повече в националните медии и в публичното пространство се коментира темата неформална икономика, толкова повече се повишава осведомеността на широк кръг от аудиториите, което от своя страна води до подобряване на личната компетентност на хората по темата.

Д. Повишени специфични компетенции на населението по отношение разпознаването на типичните сиви практики

За периода на реализиране на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, под влияние на проведените обществени информационни кампании, обучения и консултации **населението е повишило специфичните си компетенции по отношение разпознаването на типичните сиви практики.** Тази констатация се отнасят предимно за жителите на столицата и големите градове, докато в малките градове и в селата трябва да се полагат допълнителни усилия и чрез адекватни подходи трябва да се разяснява същността на неформалната икономика, вредите и последствията от сивите практики, както и рисковете, които се поемат от отделните индивиди, в случай че се съгласят да участват в сиви схеми.

Е. Промени в общественото мнение по отношение на доминиращите фактори за наличието на неформална икономика

Сравнението между оценките, получени през 2010 и 2013 г., показва, че по отношение на доминиращите фактори за наличието на неформална икономика в общественото мнение са настъпили съществени промени. Изградени са силни оценъчни модели, според които корупцията, заниженият контрол върху работата на администрацията, изпълненото с противоречия законодателство и неефективната съдебна система са в основата на съществуването на неформална икономика у нас. Тези оценъчни модели отразяват ситуацията коректно и показват, че обществото има правилна преценка за причинно-факторната обусловеност на сивите практики в националната икономика. **Изградените коректни модели за оценка и осмисляне на причинно-факторната обусловеност на неформалната икономика до голяма степен са**

функция на реализираните в рамките на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ дейности за разясняване същността на неформалната икономика и причините, които я пораждат и възпроизвеждат в съвременните икономически системи:

- **Постигнатите позитивни ефекти се дължат на проведените обучения по темата неформална икономика.** И в двете си форми - присъствено и дистанционно, обученията са представляли добре балансирана, достоверна и актуална информация за резултатите от провежданите социологически и икономически изследвания по темата. На обучаемите лица е предоставен изчерпателен списък от допълнителни литературни източници, даващи възможност за самостоятелна подготовка и усвояване на допълнителен материал;
- **Коректното интерпретиране от населението на факторната детерминираност на сивите практики е функция от реализираните обществени информационни кампании.** В рамките на проведените национални и регионални кампании широки кръгове от населението са детайлно запознати с резултатите и констатациите, произтичащи от изследванията, проведени по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. В това число специално внимание е отделено на осветляването на причините и факторите, поради които в българското общество съществуват сиви практики;
- **Допълнително позитивно въздействие за коректното разбиране на причинната обусловеност на неформалната икономика е постигнато чрез предоставените в рамките на проекта браншови и регионални консултации.** Чрез браншовите консултации целевите групи на проекта са

получили експертна информация за браншовите специфики в проявлението на неформалната икономика, в това число и за специфичните фактори, провокиращи възникването на сиви практики в 11-те пилотни за проекта браншове.

Ж. Негативно влияние на неформалната икономика върху изрядните работодатели

Общественото мнение отразява тревогите на хората, че явното присъствие на неформалната икономика в живота на страната има силно негативно влияние върху изрядните работодатели, които са принудени в определени ситуации да приемат играта на сивите. **За периода 2010 - 2013 г. в общественото мнение за неформалната икономика са настъпили сериозни позитивни нагласи. С близо една трета е редуциран относителният дял на хората, считащи, че даването на "пари в пликче" е нормална и приемлива практика за бизнес средата в България. С близо 8 проценти пункта е намалял дялът на хората, възприемащи неформалната икономика като необходимост за оцеляването на бизнеса и гражданите в България. Също с 8 пункта е позитивната промяна и по отношение на обществената нагласа, че проявленията на неформалната икономика се приемат от хората в страната като нормално и приемливо явление.**

Представените данни категорично сочат, че за периода 2010 - 2013 г. чувствителността на населението към темата неформална икономика се е повишила. Позицията на хората е станала по-отговорна и говори за добра информираност на големи групи от населението. Очевидно проявленията на неформалната икономика се разпознават по-добре, по-отговорно се третираат и

въпросите за вредите от неформалната икономика и в резултат на това в общественото мнение за неформалната икономика са настъпили позитивни промени. Това дава основание да се направи изводът, че информационните и обучителни дейности, реализирани по проект "Ограничаване и превенция на неформалната икономика", са постигнали сериозни и реално установими положителни резултати.

14.2.2. Актуални оценки за неформалната икономика

Вторият раздел на разработения по Дейност 14 доклад за напредъка представи резултатите от изследването по метода „описание на случаите“ (case-studies). Подробно са анализирани актуалните оценки на изследваните работодатели и работници/служители за обхвата на неформалната икономика и тенденциите в разпространението на сивите практики на браншово ниво, идентифицирани са най-често срещаните сиви практики в изследваните браншове и в динамичен план са очертани настъпилите промени.

Сред произтичащите от изследването изводи за целите на настоящия заключителен доклад **се открояват следните съществено важни констатации:**

А. Динамика в нивата на неформалната икономика

Според оценките и на двете изследвани съвкупности (работодатели и работници/служители) през 2013 г. е налице **видима динамика в нивата на неформалната икономика, като тенденцията е за намаляване обхвата на сивите практики през периода 2012 - 2013 г.** Особеност на проведеното изследване по метода „описание на случаите“ е, че **не е търсена обща, интегрална**

оценка за нивото на неформалната икономика в икономиката на страната като цяло. В съответствие с целите и задачите на изследването, **при оценките за обхвата на неформалната икономика фокусът е върху изследваните браншове, а не върху икономиката като цяло.** По тази причина, както работодателите, така и работниците/служителите са помолени да дадат оценки за обхвата на сивите практики в бранша, в който работят, за три времеви периода: 1) 2001 - 2008 г., 2) 2009 - 2011 г. и 3) 2012 – 2013 г. Според оценките на двете изследвани съвкупности, през периода 2001 - 2008 г. относителният дял на сивия сектор в икономиката на изследваните браншове се е движел между 25 и 50 %, през 2009 - 2011 г. е настъпило редуциране на тези нива (до нива между 20 и 30/35 %) и тази позитивна тенденция се е задържала и през 2012 - 2013 г.

Б. Области на проявление на неформалната икономика на браншово равнище

Според оценките на работодателите и работниците/служителите, през 2013 г. на браншово ниво сивите практики се срещат най-вече в следните основни области:

- **Сиви практики в областта на трудовоправните отношения.** Три са най-честите нарушения и сиви практики:
  - ✓ Работа на трудов договор за една сума плюс устни договорки за по-голямо заплащане;
  - ✓ Работа без договор;
  - ✓ Занижени социални и здравни осигуровки.

Работодателите са категорични, че практиката за работа без трудов договор все още е достатъчно често срещана, но през 2013 г. сериозното предизвикателство е другаде - практиката да се работи на договор върху

минималния осигурителен праг, с цел отчисляване на по-ниски суми за социални и здравни осигуровки (на работника се доплаща на ръка, като върху доплатената сума не се начисляват осигуровки);

- **Сиви практики в областта на финансовата дисциплина.** Традиционните сиви практики в тази област са:
  - ✓ Неиздаване на финансови документи;
  - ✓ Отчитане на по-ниски обороти от действителните;
  - ✓ Занижаване на печалбата с цел плащане на по-малки данъци;
  - ✓ Доминиращи кешови разплащания вместо банкови трансфери;
- **Сиви практики в областта на условията на труд и корпоративната отговорност;**
- **Сиви практики в областта на ЗОП, в т.ч. корупционни практики.**

В. Различия в проявлението на неформалната икономика на ниво 11 пилотни за проекта бранша

В резултат от задълбочения анализ на оценките за честотата на проявление на сивите практики на браншово ниво **са идентифицирани различията в проявлението на неформалната икономика на ниво 11 пилотни за проекта бранша.** За основа са взети оценките на работодателите, като е възприето методологическото допускане, че оценките на работодателите по тези въпроси са с по-висока степен на достоверност. Статистико-математическият анализ на получените от работодателите оценки позволи да се очертаят "браншови профили" за 18 типични сиви практики. **Анализът на браншовите различия в проявлението на изследваните 18 сиви практики недвусмислено потвърждава следното:**

- Дефинираните 18 конкретни сиви практики се откриват във всички изследвани браншове и дори фактът, че по някои от изследваните практики се получават противоречиви оценки е потвърждение на правилността на избрания методологически подход - ситуацията в 103-те изследвани предприятия са различни и обхващат цялата палитра от възможни сценарии на развитие (както проспериращи икономически предприятия, добре балансиращи субекти, но също така и едва оцеляващи, намиращи се на ръба фирми);
- През периода 2010 - 2013 г. е налице преструктуриране на сивите практики и тяхното проявление на браншово ниво не е същото, както през 2010 г. В част от браншовете е налице видимо ограничаване на някои сиви практики най-вече в трудовоправните отношения и спазването на финансовата дисциплина), докато в други браншове са настъпили обратни процеси. Различните тенденции са пряка рефлексия от реалните ситуации в наблюдаваните браншове;
- Данните от изследването сред 103-те предприятия за сетен път потвърди потребността от консолидирани, целенасочени, системни и последователни във времето мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Г. Най-често ползвани сиви практики по браншове

Проучването показва, че общо в **57,9 %** от изследваните предприятия по различни поводи са били коментирани някои от най-често разпространените в бранша сиви практики - коментирани са както между колегите, така и с мениджмънта на предприятията. 16,6 % от работниците/служителите са споделили, че много често си говорят по тези теми, защото имат реални причини за

безпокойство. Анализът на получените оценки показва, че предмет на коментари сред работниците/служителите са изключително широк кръг от проявления на неформалната икономика. Най-често коментираните теми са:

- *Конкретните прояви на нелоялна конкуренция в бранша;*
- *Случаите на кражба на специалисти от други фирми;*
- *Наличието на сиви работодатели, които примамват с по-високите нетни възнаграждения (за сметка на неплащането на осигуровките например);*
- *Наличието на случаи на наемане на работна сила без договор във фирми от бранша и влиянието на тази практика върху работната ръка в бранша;*
- *Наемане на работна сила с фиктивни договори - договори с "фиктивни клаузи";*
- *Полагането на извънреден труд без допълнително заплащане;*
- *Работата при вредни и опасни условия, остарялата техника и липсата на средства за лична защита и безопасност на работното място (не се осигуряват предпазно облекло и другите полагащи се средства за лична защита), липсва климатизация в цеховете/работните помещения, а температурите са високи, осветлението е слабо, шумът и вибрациите са много високи и т.н.*

В немалко случаи работниците са коментирали съществуването на физически и химически рискове за тяхното здраве и безопасност при работа. Работниците настояват тези елементи да се третираят като неизменна част от общата политика на работодателите за изрядност спрямо законодателството и нормативните актове.

По-голяма част от тези нарушения е търсено съдействие от браншовите и синдикалните организации, но не се е стигнало до радикално решаване на случаите. Това показва, че в изследваните 103 предприятия е поставено добро

начало в развитието на социалния диалог. Проблемите и конфликтните ситуации, свързани с изпълнението на преките производствени задължения, се обсъждат с мениджърските екипи, браншовите и синдикалните организации, налице е стремеж да се чуе мнението на всички заинтересовани страни. Все още проблематично остава намирането и ефективното прилагане на решения на възникващите негативни казуси. Създадени са необходимите предпоставки за чуваемост и диалог, но на дневен ред стои повишаването на ефективността от действията по намиране на конкретни решения за отделните случаи.

Д. Оценки на работодателите за вредите, които понасят вследствие на сивите практики в бранша

Оценките на работодателите от изследваните 103 предприятия за вредите, които понасят вследствие на сивите практики в бранша, са широкоаспектни и обхващат всички измерения на негативните ефекти от действията на сивите в бранша. Показателен е фактът, че оценките на работодателите за вредите от сивите практики са синтезирани и в същото време ясни и добре структурирани. От тях става видно, че работодателите имат изключително точна и ясна представа за това по какъв начин отделните сиви практики рефлектират върху дейността на икономическите субекти в изследваните браншове. Обобщението на получените мнения и оценки от работодателите показва следното:

- **Работодателите единодушно извеждат вредите от нелоялната конкуренция.** По мнението на работодателите в браншовете има немалко примери за сиви фирми, които флагрантно нарушават правилата за производство и реализация на определен вид стоки/услуги и в резултат

постигат по-добри икономически резултати от изрядните фирми. Това се отразява негативно на изрядните фирми - особено на по-малките икономически единици, при които постепенното влошаване на финансовите показатели и загубата на клиенти и пазари води и до повишен риск от фалити;

- **Нарушенията започват още на етапа на закупуване на суровините** - те се купуват без фактури, което, според работодателите, води до повишаване изкупните цени на отделни суровини и материали. Сивите фирми често работят с нискокачествени суровини и с крадени технологии, без да са заплатили лицензии и необходимите мита и акцизи. По този начин още в началните етапи на производството сивите фирми формират по-ниски нива на производствени разходи, оставяйки си "отворена вратичка" за формирането на по-ниска пазарна цена на произвежданите крайни стоки и услуги. Така сивите фирми се оказват по-конкурентни в сравнение с изрядните работодатели, които спазвайки наредбите и правилата, произвеждат стоки и услуги с по-висока себестойност;
- **На етапа на наемане на работна сила** сивите нарушители си позволяват поне два типа неформални практики - наемане на работна сила без договор или назначаване на лица на договор, но неотчисляване на дължимите суми за социални и здравни осигуровки. С този свой ход сивите фирми поставят изрядните фирми в изключително неблагоприятна ситуация - работниците търсят по-високо заплащане, а това ги отвежда при сивите фирми;
- **Произведените от сивите фирми стоки и услуги се предлагат на дъмпингови цени**, което е поредният сериозен удар към изрядните работодатели. Произведените по сивия начин стоки са с по-ниски крайни

цени и това води до спечелване на пазарни ниши и клиенти. Обратно на това, изрядните работодатели имат затруднения с реализирането на произведените от тях стоки и услуги, тъй като те се оказват с по-високи пазарни цени - макар и по-качествени, тези стоки имат по-висока себестойност и логично се предлагат на по-високи пазарни цени. Но когато на един пазар едновременно се предлагат два типа стоки - от една страна, качествени и по-скъпи, а от друга страна - по-евтини, но некачествени, то често пъти печели вторият тип стоки;

- Според работодателите, **в битката между изрядни и сиви работодатели губещите са държавата и наетите лица.** Държавата губи, защото в хазната постъпват по-малко данъци и такси, губят социално-солидарните фондове за социално и здравно осигуряване. Наетите лица губят още повече: в краткосрочен план - чрез намалени като обем и качество здравни услуги, а в дългосрочен план - чрез занижаване на основата за формиране на пенсията. Но наетите лица губят и в самия процес на работа - сивите фирми предлагат по-високо заплащане на труда, с което корумпират работната сила и я тласкат към сивия сектор, който "примамва" с обещания за по-високи възнаграждения. Това води до демотивиране на работещите в изрядните фирми и нежеланието им да полагат усилия за израстването им като специалисти в съответната професионална сфера. Така, чрез своите действия сивите фирми оказват пагубно въздействие върху квалификационното и професионалното израстване на работещите в бранша, а успоредно с това създават противодействие между работещите в сивия и работещите в светлия сектор. Наетите в изрядните фирми лица се дразнят от факта, че сивите служители, макар и да не спазват законодателството, получават повече пари.

Това създава негативни нагласи в обществото към определени професии и браншове и подронва авторитета на българската икономика.

В рамките на проведеното изследване **работодателите** бяха помолени да оценят до каква степен техните фирми и предприятия се влияят от сивите практики в бранша, като използват разработената от изследователския екип 10-степенна система от индикатори (аспекти) на основните вреди/щети. Резултатите от получените оценки показват следното:

- За 42,9 % от изследваните предприятия вредата е комплексна и се изразява в общо намаляване на конкурентоспособността;
- 41,2 % от предприятията посочват, че са принудени да работят с по-ниска печалба, за да издържат на нелоялната конкуренция на сивите в бранша;
- Логично, за 38,5 % от предприятията вредата е в това, че произведената продукция е с по-висока себестойност;
- 37,4 % от предприятията отчитат спад на продажбите като пряк резултат от действията на сивите фирми в бранша;
- Пак 37,4 % от предприятията съобщават за загуба на клиенти, отново като следствие от съществуването на сиви фирми в бранша;
- За 27,8 % от предприятията вредите са в загубата на персонал, в това число висококвалифициран;
- 26,5 % от предприятията отчитат за себе си повишен риск от фалит, отново като пряк резултат от наличието на сиви фирми в бранша.

Както показват представените данни, вредите от сивите практики са изключително сериозни, макар че в контекста на спецификата на производствените процеси и произвежданите стоки/услуги тяхното влияние се диверсифицира значително. Независимо обаче от вида на вредата, големите и средните

икономически субекти се оказват по-малко уязвими на влиянието на сивите практики, докато микро- и малките фирми са силно податливи на въздействието на сивите практики и по-често се оказват на ръба на оцеляването.

Е. Информираност на целевите аудитории относно вредите, нанасяни от сивите практики

Както работодателите, така и работниците/служителите ясно различават разнородните аспекти на вредите, които се понасят от действията на сивите фирми и са в състояние да проследят логическата верига от последствия и ефекти от сивите практики върху икономическите резултати на фирмата.

Прави впечатление, че **работниците и служителите безпогрешно разпознават индикациите за влошена конкурентоспособност на фирмата** - при това правят логически точни и коректни констатации за влиянието на отделните видове сиви практики върху стабилността на фирмата и възможностите ѝ за завоюване на нови пазарни позиции. Установеното високо ниво на разбиране и осъзнаване на взаимовръзките между сивите практики и функционирането на една изрядна фирма е благоприятно от гледна точка на проектирането на мерки и действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Трябва да се има предвид, че **когато в едно и също населено място паралелно работят изрядни и сиви фирми, трудностите за изрядните работодатели значително се повишават.** А според данните от настоящото изследване, общо 73,4 % от изследваните работодатели са съобщили, че в населеното място, в което работят, има една (според 7,1 % от работодателите) или повече от една (според 66,3 % от работодателите) сиви фирми, които със своята дейност им нанасят много сериозни вреди! Това мнение се изказва от

работодателите и се подкрепя и от работниците/служителите, общо 75,7 % от които твърдят, че в населеното място, в което е тяхното предприятие, има една (според 11,2 % от работниците/служителите) или повече (според 64,5 % от работниците/служителите) сиви фирми, които директно им вредят.

Тези данни са обезпокоителни и заслужават специално внимание при по-нататъшните анализи и проектирането на мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Вероятно с това се обяснява упоритият апел на изрядните работодатели да се проектират по-строги и публично оповестявани мерки спрямо нарушителите на съществуващото законодателство.

Ж. Оценки на целевите аудитории за влиянието на предприетите мерки за ограничаване вредите от неформалната икономика

Предвид специфичните цели и задачи на изследването, предмет на целенасочен анализ са **оценките на работодателите и работниците/служителите за влиянието на предприетите мерки за ограничаване вредите от неформалната икономика**. Според **работодателите** приложените мерки са имали най-силен ефект в следните области:

- Подобряване на условията на труд като цяло;
- Нови инвестиции в средствата за лична защита и безопасност на наетите лица;
- Нови инвестиции в средствата за колективна защита;
- Намаляване на случаите на нередовно изплащане на възнаграждението за труд;
- Намаляване на стреса и несигурността в работата;
- Подобряване на психологическия климат;

- Подобряване на конкурентоспособността на икономическите единици (в една пета от изследваните 103 предприятия).

Ето в какви области на най-осезаем ефект виждат работниците/служителите:

- Намаляване на случаите на нередовно изплащане на възнаграждението за труд;
- Подобряване на условията на труд като цяло;
- Намаляване на случаите на полагане на допълнителни часове труд без допълнително заплащане;
- Въвеждане на технологични подобрения в работния процес;
- Подобряване на психологическия климат.

3. Промени в условията на труд вследствие на ограничаването на сивите практики

Работниците/служителите са помолени също така да направят **цялостна оценка за това дали в резултат от приложените мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика е настъпила промяна в условията на труд в предприятията**, в които работят, и ако да - в каква посока - подобрени, без промяна или влошаване. Почти равни дялове от работниците/служителите преценяват, че условията на труд са се подобрили (46,1 %) или че са останали без промяна (48,3 %).

II. Промени в конкурентоспособността вследствие на ограничаването на сивите практики

Работодателите, от своя страна, са помолени да направят **цялостна оценка за това в каква посока е настъпила промяна по отношение на конкурентоспособността на ръководените от тях предприятия** - в контекста на приложените мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Данните показват, че в една пета от изследваните 103 предприятия се отчита чувствително повишаване на конкурентоспособността, а в преобладаващата част от изследваните предприятия (57,7 %) промяната е започнала и са налице първите позитивни резултати в посока повишаване конкурентоспособността на предприятията.

К. Информационни канали по темата неформална икономика

В рамките на изследването бяха заложени и серия от допълнителни индикатори, установяващи информационните канали, по които е станало информирането с теми и области от проблематиката неформална икономика:

- 88,9 % от работодателите и 75,5 % от работниците/служителите съобщават, че са попадали на материали за неформалната икономика в пресата;
- 88,9 % от работодателите и 80,0 % от работниците/служителите са виждали/слушали излъчване за проявите и обхвата на неформалната икономика по телевизия или радио;
- Брошура или информационен материал за ограничаване и превенция на неформалната икономика е достигала до 70,7 % от работодателите и до 44,3 % от работниците/служителите.

Всичко това говори, че информационните дейности в рамките на проект "Ограничаване и превенция на неформалната икономика" имат висок позитивен ефект. Те са достигнали до широк кръг от аудитории - както сред целевите групи

на проекта, така и извън тях. Това дава основание да се очаква, че е поставено добро начало в създаването на проактивни нагласи в общественото мнение за нетолериране на неформалната икономика.

14.2.3. Практически ефекти от консултирането

На основата на емпиричните данни от изследването по метода „описание на случаите“, се разработиха 103 комплекта от обучителни материали и в изследваните 103 предприятия се предоставиха **специализирани консултации**. Данните от проучването показаха, че работодателите самоотценяват своята информираност по темата неформална икономика два пъти по-високо (69,7 % добре информирани по темата неформална икономика), отколкото работниците/служителите (37,0 % добре информирани). Тази тенденция бе отчетена както при разработването на обучителните модули, така и при подготовката на консултациите.

В основата на предоставените консултации залегнаха установените при изследването конкретни потребности и информационни дефицити по отношение на проявленията на неформалната икономика (как да бъде разпозната) и подходите/мерките за нейното ограничаване (как да се противодейства на сивите практики). В съответствие с изразените желания и потребности, **в 103-те предприятия бяха предоставени консултации по следните 12 теми:**

А. Трудово законодателство

Темата бе заявена като необходимост както от страна на работодателите, така и от страна на работниците/служителите. При предоставянето на консултациите темата трудово законодателство е предизвикала множество въпроси, касаещи

конкретни казуси от прилагането на Кодекса на труда. В резултат от предоставените консултации значително се е повишила информираността на работодателите и работниците/служителите за видовете трудови договори, за различията между договор за изработка и трудов договор, за ограниченията за сключване на срочни трудови договори, за превръщането на срочния договор в договор за неопределено време, за трудовия договор със срок на изпитване, как се прекратява договор със срок на изпитване, кой договор е недействителен, как се изменя трудовото правоотношение, как се запазва трудовото правоотношение при промяна на работодателя, какви видове имуществена отговорност и обезщетения има, различните основания за прекратяване на трудов договор.

Б. Здравно и обществено-осигурително законодателство

В резултат от представяните консултации по тази тема, работодателите са получили актуална информация за промените в КСО в сила от 01. 01. 2013 г., обнародвани в Държавен вестник, бр. 94 (променени срокове за внасяне на осигурителни вноски и срокове за представяне на документи за изплащане на обезщетение за временна неработоспособност или трудоустройство, бременност и раждане, отглеждане на малко дете).

В. Счетоводни новости

При изследването над 70 % от предприятията са заявили потребност да бъдат консултирани за актуалните промени и счетоводните новости. На предприятията е предоставена изчерпателна информация за:

- **По-важните промени направени в ЗДДФЛ**, обнародвани в Държавен вестник, бр. 94 , влизащи в сила от 01. 01. 2013 г. - нова декларация по чл. 55,

ал. 1 за дължими данъци и нови срокове за внасяне на някои данъци, обобщение на срокове за внасяне на данъка от платеца на дохода и подаване на Декларация по чл. 55, ал. 1, срокове за внасяне на данъци от лицето, придобило дохода, изменения, свързани със служебните бележки, деклариране на доходи от източници в чужбина, изменения, свързани със справката по чл. 73 за изплатени доходи;

- **По-важните промени в ЗКПО за 2013 г.** - изменения при определянето на авансовите вноски за корпоративен данък, изменения във връзка с декларирането и внасянето на данъка върху разходите, промени във връзка с декларирането и внасянето на данъците при източника;
- **Промени в ЗДДС за 2013 г.** - изменения във връзка с данъчен кредит за ремонт на нает актив, изменения във връзка с подобрене на нает актив, изменения във връзка с данъчен кредит за леките автомобили и мотоциклетите, изменения във връзка с описа за наличните актив, изменения, свързани с определяне на място на изпълнение.

Г. Добри практики - европейски и у нас, за ограничаване и превенция на неформалната икономика

Темата е посочена като потребност за консултиране от над половината от предприятията. При предоставянето на консултации по тази тема е проявен жив интерес и в резултат от това консултираните работодатели са получили систематизирана информация за подходите и добрите практики за ограничаване и превенция на неформалната икономика. В зависимост от това в кой бранш работи предприятието, при консултациите са давани подходящи примери от европейски страни и от света. Така консултирането лица са получили както обзорна представа

за използваните подходи и практики, но и примери за конкретни практики за ограничаване и превенция на неформалната икономика в техния бранш.

Д. Нови регулации в бранша

Към тази тема също беше проявен изключително висок интерес. За да се подготвят качествени материали, за всеки от 11-те пилотни бранша бяха надлежно описани новите регулации в бранша. Консултираните лица са били много активни при обсъждането на темата, задавани се редица конкретни въпроси и общото впечатление е, че работодателите са останали изключително доволни от консултирането по тези въпроси - получили са конкретни отговори, обогатили са познанията си по отношение нормативната база в техния бранш, повишили са компетенциите си за практическото прилагане на новите регулации.

Е. „Къде сме ние“ в изследванията на неформалната икономика

Темата е заявена като потребност от консултиране в близо половината от изследваните предприятия. Консултациите по тази тема са протекли при видимо висок интерес - задавани са множество въпроси за установяване на параметрите на сивите практики у нас и в други конкретни страни от ЕС, търсени са сравнения - както в обхвата на сивите практики, така и в причинно-факторната обусловеност на сивите практики. Консултираните лица са изразили задоволство от предоставените им консултации и са поискали дискутирането на конкретни казуси-проявления на неформалната икономика.

Ж. Сравнителни анализи за сивите практики у нас и в ЕС

Към темата бе заявен висок интерес. При изследването сред 103-те предприятия ясно се очерта висока потребност да се правят сравнения и сравнителният подход да се приложи и към идентифицирането на подходящи подходи и мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Ето защо, при консултациите е предоставена богата информация по тази тема, включваща резултати от различни европейски изследвания и изследванията по настоящия проект. Консултираните лица са проявили любознателност и са искали да бъдат осведомявани в детайли за обхвата на различни сиви практики - у нас и в ЕС, самите те са давали примери и така консултацията по тази тема е приела формата на специализиран дебат върху специфичните сиви практики на ниво европейски страни.

З. Защо сивият сектор примама част от работодателите:

Консултирането по темата е посрещнато с нескрито любопитство от работодателите. Тъй като се чувстват пряко засегнати от действията на „сивите“ в бранша, работодателите са искали да получат компетентно мнение защо, въпреки очевидните вреди за бранша и икономиката като цяло, има работодатели, които се примамват от сивите практики. Информацията по тази тема е извлечена от поредицата социологически проучвания, проведени по настоящи проект - информация за мотивите за използване на сиви практики и причините за извършване на различни видове нарушения. Консултираните лица, от своя страна, също са проявили активност и са споделили, че докато е икономически целесъобразно да бъдеш „сив“, сивите практики ще бъдат изкушение за

работодателите. Изводът е да са промени законодателство по такъв начин, че да стане икономически неизгодно да се прилагат сиви практики.

И. Какви са основните вреди от работата в сивия сектор

Темата, макар и очевидна, е била заявена за консултиране от близо една трета от предприятията. Консултираните лица са търсили обобщения и общи констатации какви вреди се нанасят на икономиката в национален план, каква е тенденцията в сравнение с предходни години. В резултат от консултирането по тази тема работодателите са осъзнали, че основните вреди от работата в сивия сектор са по-слаба конкурентоспособност, по-ниска рентабилност, принудителна работа с по-ниска печалба, по-високи разходи за труд, по-висока себестойност на крайните услуги, загуба на персонал, в т.ч. висококвалифициран и затруднено наемане на нов, затруднения при реализирането на крайните услуги, загуба на пазарни позиции - загуба на пазари/клиенти, по-малко сравнителни предимства, повишена опасност от фалити.

Й. Каква компетентна помощ да бъде търсена, ако правата ни са нарушени

Темата е посочена като необходимост за консултиране от над половината от работодателите. Темата касае практически аспекти и знания и затова е посрещната с изключително висок интерес. Множеството възникнали въпроси и желанието да се коментират конкретни случаи са показали, че работодателите действително искат да научат какви действия следва да се предприемат, за да защити правата си даден работодател в случай на сблъсък със сиви практики.

К. Положителни примери за успешен бизнес без сива икономика

Темата е заявена за консултиране от една четвърт от работодателите. Консултираните лица са пожелали да им се дадат конкретни примери за това как може да се работи така, че да се неутрализират съществуващите сиви практики в бранша, и да се запази светлото лице на предприятието. Консултантите са давали примери от бранша, в който работи предприятието, и това значително е повишило практическата стойност на консултирането по тази тема.

Л. Връзката между корупцията и сивата икономика

Консултираните лица са проявили видим интерес и към изясняването на връзката между корупционните практики и сивите практики. Консултирането по тази тема е допринесло за изясняването на факта, че корупцията е, от една страна, предпоставка, а, от друга страна, е форма на проявление на неформалната икономика. Консултираните работодатели са изразили своята убеденост, че една част от сивите практики са следствие от високото ниво на корумпираност на служителите в някои от структурите на държавната администрация.

Предоставените консултации са били повод и за споделянето на редица трудности, с които работодателите се сблъскват в своето ежедневие. Посочени са следните трудности:

- Трудности с набирането на качествен персонал;
- Трудности с намирането на инвестиции;
- Трудности с воденето на изрядна финансова отчетност;
- Трудности с изплащането на здравни осигуровки върху действителния размер на изплащаните възнаграждения;
- Трудности с изплащането на социални осигуровки върху действителния

размер на изплащаните възнаграждения;

- Трудности с доставчиците на суровини и материали – забавяне на договорените суровини, некачествени материали;
- Трудности с реализирането на произведените стоки/услуги;
- Трудности/проблеми с данъчните служби;
- Трудности с плащането на данъци, такси и други задължения към държавата.

Работодателите са споделяли, че ежедневните затруднения са сериозно предизвикателство пред фирмите и тяхната коректност - всяко следващо затруднение, с което се сблъскват, увеличава риска от попадане под ударите на сивите фирми от бранша, както и повишава вероятността от прилагане на сиви практики дори и при изрядните фирми. Ето защо работодателите са изразили своята дълбока убеденост, че трябва да се прилагат ефективни мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика, като при тези мерки се съчетават бонуси за изрядните и санкции за нарушителите.

В същото време в процеса на консултиране работодателите са разсъждавали и в посока осъвременяване на производството и прилагане на гъвкави подходи за управление на човешките ресурси. Според тях трябва да се работи в следните области:

- Инвестиране в по-съвременни средства за колективна защита (климатизация, по-добро осветление, по-малко шум и изпарения), повече средства за лична защита (предпазно облекло, защитни очила), ваучери за храна и напитки. Това в крайна сметка ще подобри условията на труд и ще повиши мотивацията за работа;
- Спазване на правилата за вътрешен ред, въвеждане на строг превантивен и последващ контрол;

- По-добра организация на работното време, в това число въвеждане на гъвкаво работно време, въвеждане на адекватно заплащане за положения труд, бонусна система за качествено свършена работа, бързи решения при възникване на проблемни ситуации;
- Инвестиции в обучението на персонал, назначаване на млади хора с добра базисна подготовка.

Общата констатация от предоставените консултации в 103-те изследвани предприятия е, че работодателите видимо са повишили своята информираност по ключови аспекти от процеса по диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика. Консултираните работодатели са получили богата, достоверна и актуална информация за разпознаването на проявленията на неформалната икономика, за вредите от сивите практики, за изкривяванията на производствените процеси и пазарната среда в резултат от сивите практики. Консултациите предоставиха специализирани знания от първа необходимост за всеки работодател: задълбочени познания за трудовото и общественото осигурително законодателство, за счетоводните новости и новите регулации в 11-те пилотни за проекта браншове. Паралелно с това, консултираните лица получиха високо професионални съвети и препоръки как да се защитят и как да неутрализират ефекта от съществуването на сиви практики в бранша.

Всичко това дава основание да се отчетат високи практически ефекти от предоставените в 103-те предприятия консултации.

15. ДЕЙНОСТ 15: Осигуряване на визуализация и публичност на проекта

Визуализацията на проектните дейности и широката публичност на постигнатите резултати са едно от ключовите изисквания към всеки проект. В нашия случай, когато става дума за проект с цели от общонационален характер и задачи за промяна на начина на мислене на цялото общество, този въпрос стои с още по-голяма сила и императивност.

Съзнавайки високата отговорност пред целевите групи на проекта и пред обществото като цяло, в рамките на проекта бяха предвидени и успешно изпълнени релевантни действия за осигуряване на адекватна визуализация и публичност на изпълнението на проектните дейности и постигнатите резултати.

Реализирана беше система от конкретни действия.

15.1. Специализирана интернет страница (информационен интерфейс) на проекта

В самото начало на проекта беше създадена специализирана интернет страница (информационен интерфейс) на проекта с адрес www.ikonomikanasvetlo.bg

Създадената интернет страница е компонент от информационната система на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. Страницата стартира на 10 май 2010 г. и изпълни функциите на **портал на проекта и информационен интерфейс на Националния център „Икономика на светло“**. Страницата е замислена и проектирана като информационна платформа и виртуална среда, чрез която са създадени технологични и организационни предпоставки за директна виртуална комуникация с целевите групи по проекта. За да бъде успешна, адекватна и ефикасна комуникацията с целевите групи,

информационният интерфейс бе изграден от балансирано подобрени елементи, всеки от които изпълни точно определени инструментални и познавателни функции. Чрез специализираната интернет страница на проекта се постигнаха следните съществено важни практически цели:

- Осъществена бе постоянна двупосочна и еднопосочна връзка с целевите групи на проекта (в реално време и под формата на сигнали, мнения, оценки);
- Проведени бяха дистанционни обучения с целевите групи на проекта и предоставянето в реално време и атрактивна форма на синтезирана информация за същността на неформалната икономика, за нейните проявления и обхват, за причиняваните щети на обществото като цяло, на изрядните работодатели и на отделните индивиди, за посоките на рационално интервениране с оглед ограничаването и превенцията на неформалната икономика;
- Публикувани бяха всички документи, разработени като елементи от дейностите по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ (стратегии, концепции, методологии, изследователски инструментариум, аналитични доклади и други);
- Създаден бе виртуален механизъм за онлайн дискусия върху присъствието на неформалната икономика в ежедневието на хората (онлайн форуми и онлайн консултации);
- Реализирано бе трикратно попълване на информационната база данни за изчисляване стойностите на показателите на Композитния индекс за диагностика и превенция на неформалната икономика (попълване на онлайн анкети);

- На базата на създадената съвременна виртуална среда бяха предоставени широк кръг от онлайн консултации, в това число консултации и в реално време.

От гледна точка на постъпващите информационни потоци и тяхното адекватно моделиране в зависимост от съдържанието им, а впоследствие - и обработването им за целите на дейностите на НЦ „Икономика на светло“, **при дизайна на онлайн консултациите е обърнато специално внимание на следните функционални характеристики на онлайн консултациите:**

- Адекватност на общата контекстуална рамка на онлайн консултациите;
- Прецизност и недвусмисленост на моделите за предоставяне на онлайн консултациите;
- Технологична обвързаност на онлайн консултациите в единна обща съдържателна съвкупност;
- Яснота, подчертана разделителна способност и изчерпателност в тематичното структуриране на онлайн консултациите;
- Субординация и йерархичност на вътрешните нива на онлайн консултациите;
- Професионализъм при предоставянето на онлайн консултации общо по темата неформална икономика с цел повишаване информираността на обществото за същността на явлениято, за основните проявления на неформалната икономика, за вредите, които се нанасят на изрядния бизнес и на гражданите и за възможностите за нейното ограничаване и превенция;
- Професионализъм при онлайн консултации за специфичните проявления на неформалната икономика в 11-те пилотни за проекта браншове.

За периода на реализиране на проекта специализираната интернет страница на проекта бе посетена от 17 650 потребители, което е недвусмислен

индикатор за високия интерес към проектните дейности и към темата неформална икономика. Общата констатация от анализа е устойчива тенденция за утвърждаване на информационния интерфейс на Националния център „Икономика на светло“ като носител на богата, систематизирана, атрактивно представена информация за неформалната икономика. Съвкупно с другите елементи (дистанционни обучения и онлайн консултиране), по този начин е създадена устойчива информационна платформа за реализирането и популяризирането на проактивни мерки и действия за промяна на обществените нагласи към по-висока нетърпимост спрямо неформалните икономически практики и формирането на поведение за нетолериране на работата в сивия сектор на икономиката.

15.2. Специализирана интернет страница (информационен интерфейс) на проекта

В хода на осъществяване на проекта бяха организирани и проведени при висок интерес 8 пресконференции за оповестяване на конкретни дейности от проекта. Предмет на проведените пресконференции бяха стартирането на проекта, представянето на резултатите от социологическите проучвания, представяне на серията аналитични документи, представяне старта на обученията по темата неформална икономика, представяне на предложенията за промени в нормативните актове, представяне на резултатите от проучването за влиянието на минималните осигурителни прагове върху неформалната икономика, представяне на системата за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, заключителна конференция. Пресконференциите се приемаха с изключителен интерес от националните и регионалните медии, като презентиранияте материали бяха отразявани в над 50

медии под формата на съобщения, журналистически материали и аналитични статии. Медия мониторингът за периода на реализация на проекта показва, че когато АИКБ е провеждала пресконференции за обявяване на проектни дейности и конкретни резултати, това е довело до значителни пикове в общественения дебат по темата неформална икономика и в резултат на това темата е била център на аналогични публикации поне в рамките на цяла седмица след събитията. Познавайки начина на функциониране на медиите, подобен силен интерес и внимание към темата неформална икономика са изключително висок успех и индикират постигнат много добър общ резултат от проектните дейности.

15.3. Прессъобщения за напредъка на проекта

Като елемент от визуализирането и популяризирането на резултатите от проектните дейности бяха създадени и разпратени 45 прессъобщения за напредъка на проекта, отчетени в междинните технически доклади (МТД). Прессъобщенията отразяват процеса на изпълнение на проектните дейности и резултатите от реализираните дейности. **В съдържателен план прессъобщенията могат да се групират в следните основни категории:**

- **Прессъобщения за стартиране на дейностите по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“.** Първата група съобщения за медиите отразява и популяризира ключовите за старта на проекта организационни дейности - конституирането на Обществения съвет за ограничаване и превенция на неформалната икономика и анонс на концептуалните виждания за изграждането на национална институция за координиране и изпълнение на системни стратегически действия за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика в

България. Специално внимание е отделено на официалното откриване на Националния център „Икономика на светло“. Тази група прессъобщения е посрещната с изключително висок интерес от страна на националните и регионалните медии и причината за това са национално отговорните цели, които проектът си постави, а също така и заявката на проекта за провеждане на целенасочени системни действия за промяна на нагласите на българското общество - от мълчаливо приемане на сивите практики към нетолерантност и неприемане на всички проявления на неформалната икономика. Подобна цел се анонсираше за пръв път в българското общество и това логично грабна вниманието на всички медии;

- **Прессъобщения за резултатите от изследванията на обхвата и проявленията на неформалната икономика в национален и браншови разрез.** Значителна част от проектните дейности се състояха в изработването на изследователски методологии и тяхното практическо реализиране с цел диагностика на неформалната икономика. Такива изследвания се реализираха масирано през 2010 г., като по този начин бе направено първоначално картографиране на ситуацията и бяха изчислени референтните стойности по отношение обхвата и проявленията на неформалната икономика. Проведените през периода 2011 - 2014 г. изследвания надграждаха над направеното през 2010 г. и измерваха динамиката, тенденциите и промените в проявленията на неформалната икономика, от една страна, а от друга страна - проследяваха промените в субективните оценки и нагласи на широката общественост и целевите групи на проекта спрямо неформалната икономика. Резултатите от проведените изследвания бяха периодически представяни на заседания на Обществения съвет, кръгли маси, дискусии и

дебати в различен формат. В тази връзка, за да се провокира интересът на медиите, периодически се изготвяха прессъобщения с основни акценти от представяните резултати. Отзвукът сред медиите надмина всички предварителни очаквания - индикация за това са данните от постоянния медиен мониторинг по темата неформална икономика. Те показват, че когато АИКБ е представяла резултати от изследванията за обхвата, проявленията, причинно - факторната детерминираност и възможните подходи за ограничаване и превенция на неформалната икономика, медийният интерес към темата рязко е скачал и е достигал до 5 - 6 пъти по-високи нива в отразяването на темата. Трябва да се отбележи, че в тези периоди между 40 и 70 % от медийните публикации за неформалната икономика са посветени на непосредственото отразяване на представяните от проекта емпирични резултати. Имайки предвид законите на функциониране на медиите, отчитаме този факт като изключителен успех на проекта. Чрез разумно балансираните и непрекъснато награждащи над постигнатото изследователски дейности, проектът не само успя да привлече силно медийно внимание - проектът се превърна в катализатор на публичния дебат по темата неформална икономика и основен изразител на експертни мнения и становища по темата неформална икономика;

- Част от прессъобщенията бяха фокусирани върху **очертаване на браншовите лица на неформалната икономика**. Тези съобщения представяха данните от диагностицирането на обхвата и проявленията на неформалната икономика в 16-те пилотни за проекта браншове и ясно и достъпно описваха спецификата в сивите практики на браншово равнище, като изрично посочваха какви са възможните подходи и мерки за ограничаване и

превенция на установените сиви практики;

- **Прессъобщения за представяне на Композитния индекс „Икономика на светло“ и анонсиране на актуалните стойности на Индекса.** Този род прессъобщения бяха посрещнати с особен интерес, тъй като на при създаването си Композитният индекс „Икономика на светло“ бе широко и адекватно популяризиран и така стана ясно, че това е първият по рода си индекс, съчетаващ силните страни на обективните данни (под формата на официално събираната статистическа информация) и обществените мнения и нагласи (под формата на оценъчни мнения, получавани чрез социологически изследвания). Интересът към Композитния индекс бе силен още на етапа на неговото анонсиране, а с всяко следващо прессъобщение този интерес ставаше все по-висок. Любопитството на медиите бе периодически захранвано от актуалните данни за статистическия и социологическия компоненти на Композитния индекс и така анонсът на стойностите на Композитния индекс се превърна в едно от национално значимите медийни събития;
- **Специална група от прессъобщенията отрази процеса по създаване и обсъждане на серията от документи за стратегически и системни действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика (стратегии, концепции, стратегически планове, други документи със стратегически характер).** Отразяването на този специфичен вид резултати от проекта бе изключително широко и различните медии, по своему и според аудиториите си, намериха начин да популяризират концепциите и вижданията за това как да бъдат организирани и прилагани дългосрочни, устойчиви във времето дейности за ограничаване и превенция на

неформалната икономика;

- **Значима част от прессъобщенията отразиха практическите резултати от дейността на Националния център „Икономика на светло“.** Тези съобщения за медиите следваха естествения ход на предоставяне на услуги от централния и регионалните офиси на Националния център „Икономика на светло“ и периодически информираха обществеността за броя и структурата на подаваните на Националната гореща телефонна линия сигнали, представяха регионалните и браншовите консултации, проследяваха развитие на интереса към информационния интерфейс на проекта;
- **Специално място в прессъобщенията бе отделено на анонсирането на обученията (дистанционни и присъствени) за ограничаване на неформалната икономика.** Широко популяризиран бе както стартът на обученията, така и резултатите от проведените обучения. Медиите посрещнаха този тип новини с голям интерес и отразиха резултатите от обученията в практически всички национални медии и множество регионални медии;
- Друга група прессъобщения бе посветена на **изработването, консултирането и представянето на Предложения за промени в нормативни актове.** Тъй като тези дейности представляваха ключово важен момент от реализирането на проектните дейности, тяхното медийно отразяване бе подобаващо широко и обстойно;
- Предмет на прессъобщенията бе **изработването на Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд.** Нейното изграждане бе предшествано от провеждане на национално изследване за влиянието на минималните осигурителни доходи (МОД) върху неформалната икономика. Обявяването

на резултатите от изследването съвпадна по време с преговорите за размерите на МОД за 2015 г. и това предизвика силен медиен интерес към представяните от АИКБ резултати. В тази връзка обяснимо висок бе интересът на медиите към изработената Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд (в нейните пет варианта);

- **Широк медиен отзвук предизвика провеждането на първото издание (2014 г.) на Национален конкурс за награди „Икономика на светло“.** Чрез поредица от прессъобщения бе анонсиран стартът на конкурса, проследена бе работата на журито за определяне на победителите в различните категории. Пикът на медийния интерес бе церемонията за официалното връчване на наградите „Икономика на светло“, проведена под патронажа на министър-председателя Пламен Орешарски. Всички национални медии без изключение отразиха това събитие, а техните материали бяха мултиплицирани в над 70 регионални и електронни медии.

За практическия ефект от направените прессъобщения може да се съди по обобщените данни от медийния мониторинг по темата неформална икономика. Анализът на данните от началото на медийния мониторинг (януари 2010 г.) до септември 2014 г. позволява да се направи **категорична констатация за трайно и устойчиво нарастващ интерес на медиите и публичния дебат към дейността на АИКБ, към проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ и към Националния център „Икономика на светло“.** За периода януари 2010 г. - юли 2014 г. медиите са публикували или излъчили са общо 3 439 материала, от които 913 директно отразяват събития или резултати от реализираните дейности по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. Това е изключително висок резултат, индикиращ успех в най-

малкото три важни посоки:

- Изграден е траен авторитет сред медиите за значимостта и ключовата роля на АИКБ и Националния център „Икономика на светло“;
- Проектните дейности са разпознати като определители за формирането на фокусите в медийния и публичния дебат по темата неформална икономика;
- Медиите са припознали като адекватни и релевантни предлаганите от АИКБ и проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ подходи и нормативни промени, целящи ограничаване и превенция на неформалната икономика в България.

15.4. Основни продукти за визуализация и популяризиране на проекта

За максимално широка гласност и популяризиране на проектните дейности бяха направени **9 табели, 50 винилови плаката и 7 транспаранта**. Публикувани бяха **100 банера на интернет сайтовете на обхванатите стопански субекти и браншови организации**. Осигурена беше подходяща визуализация при оформлението на всички печатни материали, изготвени и разпространени в рамките на проекта.

Визуализацията на всички посочени материали, използвани за популяризиране на проекта е напълно съобразена с разработения още в началото на проекта Бранд Бук, който представлява набор от визуални корпоративни стандарти и правила, както и инструкции за практическо използване на корпоративната идентичност във всекидневната работа на компанията:

- Избра се името Национален център „Икономика на светло“ и се разработи лого с възможни опции за неговото използване, стандарти и правила за използването му в различни ситуации;

- Беше определен основният корпоративен шрифт, както и препоръки за използване на допълнителни възможности;
- Беше определен основният корпоративен цвят;
- Разработена бе административна документация - описание на стандартите и препоръките по отношение на официалната документация;
- Направени са пълен набор от презентационни материали за проекта – визитки и баджове, пощенски плик, папка за информационни материали, етикет за компакт диск, традиционен етикет.

В този смисъл цялостно разработеният бранд бук в самото начало на проекта се превърна в един от съществените фактори за постигане на ефективност на обществените информационни кампании, включително и устойчивост на резултатите. Създаването на ярка стилистика, на лесно запомнящо се име и отлично лого, които се възпроизвеждат многократно във всички етапи на кампаниите гарантират трайното въздействие на комуникационните дейности и ясно открояват в съзнанието на целевите групи НЦ «Икономика на светло» и неговите структури, сферата на дейност, като подчертават добрата репутация и ефективността на тяхната работа.

Изработката на интернет банерите, както и оформлението на печатните материали, изготвени в рамките на проекта, също бяха съобразени с визиите на националните обществено-информационни кампании, като по този начин взаимно се подсилваше ефективността от двете дейности – Дейност 8 и Дейност 15.

15.5. Заключителен доклад за изпълнението на проекта

Като компонент от Дейност 15 бе разработен и **настоящият Заключителен доклад за изпълнението на проекта.**

Заклучителният доклад проследява 17-те проектни дейности, като следва логиката и хронологическата последователност в реализирането на проектните дейности. Реализираните дейности са описани структурно и съдържателно - най-напред се посочва кои са компонентите на всяка една от дейностите, след което в систематизиран вид се представят основните съдържателни резултати от дейностите и постигнатите промени в обществените мнения, оценки и нагласи спрямо неформалната икономика.

Строго погледнато, Заклучителният доклад описва и представя практическите резултати от пет вида дейности: 1) организационно - управленски, 2) методологически и изследователски, 3) аналитични и проектиращи, 4) информационно - популяризиращи и 5) обучителни:

- **Дейност 1** е типична организационно-управленска дейност, чрез която за целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ са създадени всички необходими организационни и технически предпоставки. При описанието на Дейност 1 се акцентира върху наемането на необходимите помещения за осъществяване на проектните дейности на национално и регионално ниво, наемането на експерти с необходимите професионални квалификации и компетенции, комуникирането и приемането на времеви график за изпълнение на дейностите. Специално внимание се отделя на конституирането на Обществения съвет за ограничаване и превенция на неформалната икономика;
- **Дейност 2, Дейност 8 и Дейност 9** по своя характер представляват сложен комплекс от организационно-технически, технологически, аналитични и проектиращи дейности и се отнасят до дизайна, разработването и практическото приложение на дейността на Националния център

„Икономика на светло“ - националният офис и 9-те му регионални подразделения. Затова при представянето на тези дейности е спазена точната хронология в аналитичното програмиране и разписване на дейността на Националния център „Икономика на светло“, практическото реализиране на проектираните дейности и ефектите от тях в посока изпълнение на целите на проекта. Като основа за представяне на постигнатите практически резултати от дейността на Националния център „Икономика на светло“ са използвани разработените за целите на проекта три поредни Годишни мониторингови доклада. От съдържащото се в тях многообразие и богатство от емпирични данни са представени тези данни, които показват какво е изпълнението на заложените индикатори за напредък по проекта, респективно напредък в борбата с неформалната икономика. При представянето на данните са следвани два тематични фокуса - 1) настъпилите промени в обществените нагласи и настроения спрямо неформалната икономика и 2) брой и социално-демографски характеристики на лицата, които са се възползвали от основните услуги на Националния център „Икономика на светло“. При представянето на Дейност 8 фокусът е поставен върху конструирането на стратегии за действия за ограничаването и превенцията на неформалната икономика - разработване на Предварителен анализ на потребностите от дистанционно обучение за ограничаване на неформалната икономика, изготвяне на комуникационни стратегии за националните и регионалните обществено информационни кампании, очертаване на основните направления за Предложения за промени в нормативните актове – основни насоки за промени и график за обсъждането им със заинтересованите страни и прецизирането им, прецизиране на дейностите на Националния център и

изготвяне на Концепция за работата на Националния център. **Дейност 9** е ключова аналитична, организационна и технологична предпоставка за периодичния мониторинг на ограничаването и превенцията на неформалната икономика. затова при нейното представяне е отделено специално внимание на изготвянето на Предложението за състав на Композитен индекс за диагностика и превенция на неформалната икономика, показан е целият процес по разработването на Композитен индекс „Икономика на светло“, алгоритъмът за неговото изчисляване, както и стойностите му при направените за целите на проекта изчисления през 2010 г., 2011 г., 2012 г. и 2013 г. Описани са резултатите от разработените 6 доклада за актуализация на Композитен индекс „Икономика на светло“;

- **Дейност 3, Дейност 4, Дейност 5, Дейност 14 и Дейност 16** са типични методологически и изследователски дейности. В рамките на проекта чрез тези дейности се подготви и реализира изключително сложна съвкупност от социологически изследвания сред целевите групи на проекта - работодателите в национален мащаб, работодателите от 16-те пилотни за проекта браншове, работниците и служителите в национален план и в 16-те пилотни бранша и населението. Всяка от дейностите имаше свои конкретни познавателни и инструментални задачи - част от дейностите се фокусираха върху набирането, обработката и анализа на първична информация, а други дейности работеха с вече съществуващите информационни и аналитични масиви и извличаха от тях съществуващия методологически и съдържателен опит по отношение на неформалната икономика. Представянето на всяка една от посочените изследователски дейности е направено при спазване на точната хронология на изследванията, като са посочени основните

методологически тези и използваните подходи за емпиричното изучаване на неформалните икономически дейности и отношението към тях. За да се проследи динамиката и тенденциите в общественото мнение и в проявленията на неформалната икономика, от изготвените по посочените дейности аналитични доклади са посочени най-важните изводи и констатации. По този начин читателят на заключителния доклад може ясно да проследи каква е била ситуацията през 2010 г., какви са били параметрите на неформалната икономика, кои са били типичните сиви практики, какви са били браншовите специфики в проявлението на неформалната икономика, кои групи са били най-податливи на сивите практики и как са се променяли обществените оценки и нагласи спрямо неформалната икономика. Проследяването на посочените тук изследователски дейности пресъздава сложния процес по първоначално диагностициране на неформалната икономика, идентифицирането на основните предизвикателства пред ограничаването и превенцията на неформалната икономика и ефектите от предприетите практически действия и мерки за ограничаването и превенцията на неформалната икономика;

- **Дейност 6 и Дейност 13 са аналитично-проектиращи дейности.** При тяхното описване е обърнато изрично внимание на създадените стратегически документи за ограничаване и превенция на неформалната икономика. Реконструирайки хронологичната последователност в изпълнението на двете дейности, за целите на Заключителния доклад са съдържателно представени създадените в рамките на тези две дейности аналитични документи - Комплексен аналитичен доклад, Методология за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика, Модул

за структурирано събиране на регулярна входяща информация за оценка на риска от наличие на неформална икономика; Концепция за функциониране на Националния център „Икономика на светло“, Стратегия за развитие и функциониране на Националния център като действен инструмент за превенция на неформалната икономика, Модел на функциите на националния център по отношение попълването и администрирането на базата данни и осигуряването на периодика в изчисляването на Композитния индекс;

- **Дейност 17** съчетава в себе си комплекс от методологически, изследователски и аналитични дейности. В нейните рамки е проведено специализирано изследване за влиянието на МОД върху неформалната икономика и на тази основа е разработена Система (в пет варианта) за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика. Предвид сложността и изключителната значимост на тази дейност, при нейното представяне в Заключителния доклад са изложени основните методологически постановки за подготовката на национално представителното изследване, след което са изведени най-важните изводи и констатации, показващи ясно и недвусмислено какво е влиянието на инструмента МОД върху проявленията и обхвата на неформалната икономика. Синтезирано са представени концептуалните тезиси на Системата за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, в това число обосновката на възможните показатели и тяхното развитие в средносрочен исторически дискурс. На тази основа са изготвени пет варианта на система, всеки от който с определени силни страни и недостатъци. За целите на настоящия доклад, тези пет варианта са

представени кратко и ясно;

- Специфични са функциите на **Дейност 11** и **Дейност 15**: затова при представянето на Дейност 11 се проследява процеса по изготвяне и практическо приложение на комуникационни стратегии за национални и регионални обществено информационни кампании. При описанието на дейност 15 се показва, че визуализацията и популяризирането на проектните дейности са резултат от разработения бранд бук и възприетите подходи за информиране и популяризиране на широката общественост за хода на проекта и за практическите резултати от реализираните дейности;
- **Дейност 10** изпълни широки обучителни функции по отношение на целевите групи на проекта. При представянето на реализираните обучения най-напред е показан процесът по дизайн на обученията и разработването на обучителните модули, след това са разгледани особеностите на дистанционното и присъственото обучение и са показани постигнатите резултати от двата вида обучения. Удовлетвореността от обученията е предмет на специализирани социологически проучвания, които са подробно представени в Дейност 16, затова при описанието на резултатите от дейност 12 се посочват само някои по-обща констатации и заключения;
- Специфична по своя характер, **Дейност 12** имаше за цел изготвянето, консултирането и представянето на предложения за промени в нормативните актове. За целите на Заключителния доклад са проследени първоначалният етап на генерирането и разработването на предложенията за промени в нормативните актове. Специално внимание е отделено на консултирането на разработените пакети от Предложения за нормативни проекти и тяхното публично представяне, както и самото им депозиране пред компетентните

държавни органи.

Обобщавайки представянето на Заключителния доклад по изпълнението на проекта, следва да се подчертае, че **всичките 17 проектирани дейности по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ са изпълнени качествено и в срок.** Анализът на постигнатите практически резултати и настъпилите промени в общественото мнение, нагласи и настроения ся ясна индикация за това, че целите на проекта са многократно изпълнени и надминати - установена и динамиката и тенденциите в обхвата и проявите на неформалната икономика в България през периода 2009 - 2014 г., разкрити са предизвикателствата през диагностиката, ограничаването и превенцията на неформалната икономика, изследвани са основните модели на проявление на сивите практики и на тази основа са разработени конкретни подходи/дейности и мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика. В резултат от проектните дейности и мерките за ограничаване и превенция на неформалната икономика, сравнение с 2010 г. многократно е повишена обществената чувствителност спрямо проявите на неформалната икономика, а сред целевите групи на проекта са изградени устойчиви нагласи за нетолериране на сивите практики. **Поставено е стабилно начало по смяна на парадигмата - от възприемането на неформалната икономика като „социално зло и необходим социално-икономически компромис“ към модел на нетолериране и разумно, нормативно подкрепено противодействие на проявленията на неформалната икономика.**

16. ДЕЙНОСТ 16: Оценка на удовлетвореността на обучените лица

16.1. Функционална специфика на Дейност 16

В контекста на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“, Дейност 16 изпълни специфични познавателни и инструментални функции. Замисълът на тази дейност бе **като се използват познавателните, епистемологичните и методическите предимства на социологическите проучвания, да се провери по емпиричен път до каква степен обучените в хода на проекта лица по темата неформална икономика са удовлетворени от предоставеното им обучение.**

Обучителните дейности по темата неформална икономика и създаването на ключови компетенции за разпознаване и активно противодействие на неформалната икономика са сред ключовите дейности за постигане целите на проекта. **Чрез Дейност 16 е потърсена обратна информация за удовлетвореността на обучените лица и практическите ефекти от реализираните обучения по темата неформална икономика - удовлетвореност от качеството и съдържанието на обучителните модули, от начините на поднасяне на информацията, от съотношението между теоретически знания и практически модули, от подготвеността на лекторите, оценки за ползите, които обучените лица са извели за себе си и за настъпилите промени в тяхната подготвеност и информираност за неформалната икономика.**

Обученията по темата неформална икономика са дизайнирани и реализирани с цел създаване на устойчиви нагласи за нетолериране и неприемане на неформалната икономика във всичките ѝ проявления. В основата на проведените обучения е поставено принципното схващане, че възпитаването на нагласи за проактивно поведение на неприемане на неформалната икономика е сложна задача,

изискваща системни и целенасочени информационно - разяснителни и обучителни действия за повишаване общата информираност на целевите групи и личната им компетентност за разпознаване и активно противодействие на проявленията на неформалната икономика. За целта през периода 2010 - 2013 г. са разработени специализирани обучителни модули и са проведени **два типа обучения - дистанционни и присъствени обучения, чрез които са обучени работодатели, работници/служители и заинтересованите страни (населението).**

Двата типа обучения имат характерни особености, произтичащи най-вече от тяхната форма на провеждане (дистанционна или присъствена). **Предвид различията в двата вида обучения, оценката на удовлетвореността на обучените лица е осъществена посредством две национално представителни проучвания - 1) проучване на удовлетвореността от дистанционните обучения и 2) проучване на удовлетвореността от присъствените обучения.** Проучванията са реализирани през **февруари 2014 г.** със стандартизиран социологически инструментариум (анкетни карти). За да се гарантира набирането на представителна информация, извадките на двете проучвания са формирани в съответствие с всички изисквания за конструиране на представителни извадки. В резултат в проучванията са обхванати лица, възпроизвеждащи реалната структура на генералната съвкупност от всички обучени по дистанционен път в присъствени обучения лица.

Използваните концептуални модели на дистанционното и присъственото обучение изиграха своята роля и създадоха необходимите теоретични фундаменти, над които бяха надградени двете проучвания. Всички елементи на проучванията бяха така разработени, че да позволяват на екипа на проекта да получи оценки от обучените лица по всички аспекти на проведените обучения. Това бе необходимата

методологическа гаранция, че проучванията ще оценят всички практически ефекти от обученията и ще генерират емпиричната база, на която да се направят констатации за реалната удовлетвореност на обучените лица от обученията по темата неформална икономика.

Емпиричните данни от проучването за удовлетвореността от дистанционното обучение и проучването за удовлетвореността от присъственото обучение са представени, систематизирани и детайлно анализирани в Доклад за резултатите от проучванията - оценка на удовлетвореността на обучените лица и насоки за прецизиране на методите и програмите за обучение⁷⁵.

За целите на настоящия заключителен доклад се извеждат по-важните изводи и констатации, които показват каква е степента на удовлетвореност и какви са практическите ефекти и от проведените два вида обучения по темата неформална икономика.

16.2. Удовлетвореност от дистанционните обучения

А. Социодемографски характеристики на лицата

Социодемографските характеристики на лицата оказват съществено влияние върху избора на курс за дистанционно обучение по темата неформална икономика:

- **Предпочитания на работодателите:** през 2011 г. най-масово избран е бил 8-часовият курс (83,3 %), а през 2012 г. този курс е продължил да бъде най-често избираният (60,0 %), като една трета са избрали също така 24-часовото обучение. Тази тенденция се прекъсва през 2013 г. с появата на новия 32-

⁷⁵ За справка: Дейност 16 „Оценка на удовлетвореността на обучените лица“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?uuid=74cc8c6e-3025-470a-a5f1-8adb5346865d&groupId=55360

часов курс за дистанционно обучение, който се оказва по-предпочитан. Курсът е успял да „улови“ точно тези теми, които са били необходими и очаквани от работодателите. Предпочитанията към по-кратки или по-разширени обучителни курсове са в пряка зависимост както от предлаганата палитра от обучителни курсове, така и от социодемографския профил на лицата. Така се оказва, че 8-часовият курс масово се избира от мъжете-работодатели на възраст между 56 - 65 г. и 36 - 45 г., със средно специално образование и полувисше/колеж. Афинитет към по-разширените версии на обучителните курсове проявяват жените - работодателки, както и работодателите с висше и по-високо образование, но също така и тези със средно общо образование. В това отношение най-адаптивни към по-задълбочените варианти на обучителните курсове са работодателите на възраст 46 - 55 г., както и тези между 26 - 35 г.;

- **Предпочитания на заинтересованите лица:** в категорията на заинтересованите лица интересът към 8-часовото обучение също е относително най-висок. Общо за периода на осъществяване на проекта, 77,7 % от изследваните заинтересовани лица са избрали 8-часовото обучение. До края на 2012 г. това е единствената възможност за дистанционно обучение на заинтересовани лица. 16-часовият обучителен курс е разработен в началото на 2013 г. и по данни на проведеното проучване този курс е бил избран общо от 18,5 % от всички заинтересовани лица. **Както и при работодателите, и при заинтересованите лица по-разширените версии на обучителния курс са предпочетени от лицата във възрастовата група 45 - 56 г.** Очевидно хората от тази възрастова група проявяват най-висока склонност към получаването по-широк обем от знания, съпроводено с желание за вникване

отвъд видимостта на общите знания. Тези констатации са интересни и би следвало да се вземат предвид при разработването на обучителни курсове.

Б. Отношение на обучените лица към курсовете

Данните от проучването сочат, че обучените лица са проявили изключително сериозно и отговорно отношение към запознаването с учебния материал на избраните от тях курсове за дистанционно обучение. Както би могло да се очаква, установяват се някои различия в начина, по който обучените лица (работодатели и заинтересовани лица) са подхождали към усвояването на учебния материал. Така например, жените-работодателки на възраст между 36 - 45 г. и 56 - 65 г., с полувисше образование/колеж са демонстрирали най-солидни умения за самостоятелно обучение, което проличава както в по-краткото време, което им е било необходимо за запознаване с учебните модули, така и в по-малкото затруднения, които са срещнали при попълването на теста за самооценка. Ако се добави и времето за попълване на теста за самообучение, най-много време на курса за самообучение за отделили мъжете-работодатели на възраст 46 - 55 г., с висше образование, а най-бързо са се справили мъжете на възраст между 26 и 35 г. и средно специално и полувисше образование. При заинтересованите лица, отново жените са отделили значително повече време на усвояването на материала. Лицата над 46 г. са посветили над 5 часа време за разглеждане и усвояване на знанията, а най-малко време са отделили най-младите лица (до 25 г.). Лицата с по-висок образователен статус са положили повече усилия за овладяване на съдържащите се в курсовете знания, като са посветили повече време на тяхното изучаване. Попълването на теста за самооценка е отнело между 30 и 45 минути, като е затруднило в най-голяма степен мъжете на възраст 66 и повече години със средно

общо образование.

В. Качество на учебните модули

Получените оценки при проучването показват, че **усилията на проектантите на информационния интерфейс и в частност, за разработване на модулите на дистанционното обучение, са били изключително успешни**. 90,0 % от работодателите и близо две трети от заинтересованите лица (61,5 %) са се ориентирали много бързо и лесно в сайта и безпроблемно са достигнали до менюто, отварящо предлаганите курсове за дистанционно обучение. Оценявайки навигацията в сайта по скалата от 1 до 6, където 1=слаба навигация, а 6=отлична навигация, изследваните работодатели са дали **средна оценка 5,70**, а заинтересованите лица **средна оценка 5,26**, което е индикация за изключително добра навигация.

Г. Информативно съдържание на курсовете

В работодателските курсове е включена богата информация по темите трудово и осигурително законодателство, в систематизиран вид са представени новостите в данъчното законодателство, дадени са практически съвети за противодействие на проявленията на неформалната икономика. Всичко посочено в своята цялост формира съдържанието на обучителните модули на дистанционно обучение. Както показва настоящото проучване, **работодателите са оценили много високо усилията на създателите на учебните модули да изпълнят модулите с интересна, синтезирана и практически полезна информация по темата неформална икономика.**

Проведеното изследване показва, че работодателите оценяват

изключително високо разработените курсове за дистанционно обучение по темата **неформална икономика**. Удовлетвореността от оценяваните съществени аспекти на дистанционното обучение варира между 85,0 % и 95,0 %, което е индикатор за това, че е постигнато много високо ниво на съответствие между съдържателните и техническите характеристики на обучителните модули, от една страна, и очакванията на потенциалните обучаеми лица, от друга страна. Сложната, противоречива и нееднозначно оценявана проблематика на неформалната икономика е представена разбираемо, достъпно, увлекателно и атрактивно. В най-висока степен работодателите са удовлетворени от представянето на учебния материал и от техническото изпълнение на учебните модули (95,0 % удовлетвореност). Високи са оценките и за технологичните аспекти на разработените курсове, което индикира умело използване на възможностите на съвременните информационни технологии.

Съдейки по оценките, би могло да се помисли за прецизиране на някои аспекти на курсовете за дистанционно обучение на работодатели, като например прецизиране на част от включените в модулите теоретични постановки, подобряване на съотношението теория - практика в полза на практическите казуси, включването на повече конкретни примери за успешно преодолен сиви практики и обогатяване на библиографските източници, с което да се засилят практическите ефекти от дистанционното обучение.

Д. Удовлетвореност на заинтересованите лица

Данните от настоящото проучване показват много високи нива на лична удовлетвореност на заинтересованите лица от качествените и техническите аспекти на курсовете за дистанционно обучение. Средните оценки за

съдържателните характеристики на обучението са в диапазона между 5,04 и 5,35, което е малко по-ниско в сравнение с оценките на работодателите, но въпреки това индикира много високо ниво на изпълнение на обучителните модули. Затова пък заинтересованите лица присъждат много високи стойности на начина на поднасяне на учебния материал във всичките му шест оценявани аспекта, включително и по отношение на свойствата на учебния материал да предизвиква мисленето на хората и да им помага да решават свои практически казуси. Оценяваните аспекти предизвикват нееднородни реакции у изследваните лица и както показват данните, в редица случаи различията са съществени при двата пола - мъжете например се оказват в много отношения по-критични и присъждат по-ниски балове от жените. Различия се установяват и в оценките на възрастовите групи. По редица показатели оценките на по-младите лица и тези в средните групи се отличават от тези на по-горните възрастови групи. Внимание заслужават и спецификите в оценките по образователни статуси. Интересен е, например, фактът, че по редица показатели лицата с по-нисък образователен статус дават по-ниски оценки от лицата с висок образователен статус. Най-вероятното обяснение за това не е по-високата критичност на тези лица, а по-скоро неразбирането на отделни елементи от учебното съдържание, включително и неприемането на някои педагогически похвати при представянето на материала. Това потвърждава извода, че модулите за бъдещите обучения по дистанционен път следва да се прецизират, така че да отговарят на очакванията и представите на всички образователни групи.

Е. Оценки за практическите ползи и постигнатите ефекти от обученията

С оглед идентифицирането на практическата ползност от дистанционното обучение, при настоящото проучване са търсени оценки за

ефектите и практическите ползи в три основни аспекта:

- Промяна в степента на информираност на обучените лица и придобити нови знания по темата неформална икономика;
- Придобити нови компетенции за разпознаване на сивите практики;
- Придобити умения за активно противодействие на сивите практики.

Анализът на оценките на изследваните лица показва, че **курсовете за дистанционно обучение са достигнали до умовете и съзнанието на обучаващите се лица**, в резултат на което се отчитат **значителни позитивни промени в нивото на осведоменост по темата неформална икономика, повишени лични компетенции за разпознаване на сивите практики и придобити умения за активно противодействие на проявленията на неформалната икономика**. Емпиричните данни от настоящото проучване сочат убедително, че в резултат от курсовете за дистанционно обучение по темата неформална икономика нивото на осведоменост на обучените лица се е повишило.

Практическите ефекти върху нивото на осведоменост на обучените работодатели са в следните основни направления:

- **85,0 % от обучените работодатели и 100 % от обучените заинтересовани лица** се чувстват по-добре информирани за същността на неформалната икономика като социално-икономическо явление;
- **80,0 % от работодателите и 100 % от заинтересованите лица** отчитат за себе си по-висока информираност за типичните проявления на неформалната икономика;
- **95,0 % от работодателите и 92,3 % от обучените заинтересовани лица съобщават, че** в резултат от дистанционното обучение са получили нова и професионална информация за специфичните сиви практики в бранша, в

който работят;

- Според 85,0 % от изследваните работодатели и 86,9 % от изследваните заинтересовани лица, дистанционното обучение им е помогнало да **вникнат в причинно-факторната детерминираност на сивите практики** и да получат отговор на въпроса кое провокира съществуването на неформални практики. Това, от своя страна, ги е подтикнало да разсъждават и по въпроса по какъв начин може да се въздейства върху обществото с цел ограничаване и превенция на неформалните практики;
- 75,0 % от работодателите и 89,2 % от заинтересованите лица са **придобили нови знания по трудовото законодателство**, което е повишило собствената им увереност и компетенции да разпознават симптоматиката на нарушенията в областта на трудовоправните отношения;
- По-сигурни и осведомени в областта на осигурителното законодателство са **85,0 % от обучените работодатели и 85,4 % от обучените заинтересовани лица**;
- 70,0 % от обучените работодатели и 85,4 % от заинтересованите лица отчитат за себе си, че след курса за дистанционно обучение са по-добре информирани за актуалните промени в данъчното законодателство;
- За **90,0 % от обучените работодатели и за 96,2 % от обучените лица** курсовете за дистанционно обучение са били практически полезни и с това, че са ги запознали с добрите европейски и български практики за ограничаване и превенция на неформалната икономика;

Ж. Информираност по темата неформална икономика в резултат от проведеното обучение

Като цяло, **80,0 %** от обучените работодатели и **58,5 %** от заинтересованите лица заявяват, че след дистанционното обучение се чувстват много по-добре информирани по темата неформална икономика. От гледна точка на целите на дистанционното обучение съществено важният извод е, че **практически при всички обучени лица са настъпили позитивни ефекти**, като при четири пети от работодателите и близо двете трети от заинтересованите лица става дума за чувствително подобрение на собствената им информираност и само при една пета повишението на осведомеността им може да се определи като по-скоро средно. е изключително висок успех на дистанционното обучение и потвърждава направената вече констатация, че дистанционното обучение е разработено в съответствие със стандартите на съвременните педагогически похвати, отговаря на очакванията и потребностите на работодателите и успява да представи в синтезиран и привлекателен вид богата, актуална и достоверна информация.

3. Самооценки на работодателите за придобити нови специални умения и компетенции

В контекста на представените оценки са логични **самооценките на работодателите за придобити нови специални умения и компетенции:**

- **85,0 %** от работодателите и **39,2 %** от заинтересованите лица имат пълна увереност в себе си, че могат да обяснят на свои колеги, приятели или познати какво представлява неформалната икономика, кои са типичните ѝ проявления, как трябва да ѝ се противодейства, как човек може да защити правата си и т.н.
- **85,0 %** от обучените работодатели и **66,2 %** от обучените заинтересовани

лица считат, че след обучението по темата неформална икономика уменията им да разпознават проявленията на неформалната икономика и активно да им противодействат са много по-високи. По този показател жените, лицата над 46 години и лицата с по-висок образователен статус съобщават, че масово са придобили такива нови умения;

- **Исклучителен успех на дистанционното обучение е фактът, че в резултат от обучението 100 % от работодателите и 77,6 % от заинтересованите лица са напълно наясно какви стъпки трябва да предприемат в защита на правата си в случай, че се сблъскат с прояви на неформална икономика.**

16.3. Удовлетвореност от присъствените обучения

В присъствените обучения са обхванати две категории лица - работодатели и работници/служители. За набиране на първична информация от двете категории обучени лица са разработени релевантни анкетни карти, като са включени специфични въпроси, с които да се отразят особеностите на присъствените обучения.

Основните изводи и констатации от проучването на удовлетвореността от присъствените обучения са разгледани по-долу.

А. Обхват на изследването

Преобладаващата част от изследваните работодатели и над две трети от изследваните работници и служители са били обхванати в присъствени обучения по темата неформална икономика през 2013 г. Както при работниците и служителите, така и при работодателите, предварителната информация за

присъствените обучения е била разпространявана по осем информационни канала. Това е довело до информиран избор за включване в присъствените обучения. И макар че немалка част от работниците и служителите са се включвали в обучението по препоръка и съвет на работодателя или синдикалистите, има и друга група лица, които по собствено решение са проявили интерес към обучение по темата неформална икономика.

Б. Съответствие с учебната програма

Присъствените обучения са проведени в съответствие с разработената учебна програма. Имало е случаи (около една трета), когато се е наложило да се отдели повече от планираните учебни часове и това е било направено, така че да бъдат цялостно удовлетворени очакванията и потребностите на всички обучавани лица. Тестът за проверка на знанията е попълнен с лекота и е затруднил малцина - както от работодателите, така и от обучените работници и служители. Това показва, че тестът е разработен в съответствие със съдържанието на учебния материал, но също така е съобразен с предполагаемото „средно ниво“ на потенциалните обучаеми лица. **Относителната лекота на попълване на теста от обучените лица може да се приеме като индикация, че обучителният курс и учебните помагала за присъствените обучения са разработени на високо професионално ниво. В съчетание с качественото провеждане на учебния процес, това е довело до масово усвояване на преподавания материал от обучаваните лица, което от своя страна е било потвърдено от проверката на знанията чрез тест.**

В. Интерес към тематични области от страна на работодателите

От включените в присъственото обучение теми и подтеми, работодателите са проявили най-висок интерес към следните тематични области:

- За 52,9 % от работодателите най-интересна е била темата за **влиянieto на неформалната икономика върху бизнес средата**. Като елементи на тази тема са разгледани няколко подтеми, сред които **„Неформалната икономика - вредите за изрядния бизнес“**, **„Неформалната икономическа дейност: колко и какво струва бизнесът извън правилата“**;
- Висок интерес (34,3 %) сред работодателите е предизвикала също така темата: **„Политики и мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика“**;
- Една трета от работодателите (32,9 %) са проявили интерес към темата, която въвежда общо в **явлението неформална икономика** - същност, структура, типични проявления, факторна обусловеност и др.;
- Данните показват, че 21,4 % от работодателите са се заинтересували специално от **дейността на Националния център „Икономика на светло“**. За тях представянето на тази тема е била сред най-интересните и високо информативни, даващи им специфични знания и компетентности;
- Темата за **правното регламентиране на обществените отношения** е посочена от 12,9 % от работодателите като една от най-интересните и най-полезните теми в обучението.

Г. Интерес към тематични области от страна на работниците и служителите

Съдейки по получените емпирични оценки, работниците и служителите са проявили най-висок интерес към следните пет теми:

- **Неформалната икономика в България** - същност, природа, факторни влияния, типични практики и браншова детерминираност. Тази тема е оценена като най-интересната от 45,6 % от изследваните работници и служители;
- Висок интерес сред работниците и служителите (42,2 %) е предизвикало представянето на темата **„Труд и трудови отношения“**;
- 23,3 % от обучените работници и служители са посочили **темата за индустриалните отношения и социалния диалог** като една от най-интересните и най-атрактивно представените.;
- **Темата за осигурителното законодателство** е била интересна за 15,0 % от изследваните работници и служители;
- Сред петте теми, възприети с най-голямо внимание и интерес от работниците и служителите, е **представянето на дейността на Националния център „Икономика на светло“** (посочено също от 15,0 %). Темата е включена във всички разработени обучителни курсове, с идеята информацията за Националния център „Икономика на светло“ да достигне до максимално широк кръг от лица. Резултатите от проучването потвърждават предварителното предположение, че обучаемите лица ще проявят интерес към реалните дейности, извършвани за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

Д. Оценка на съдържателните и техническите компоненти на присъственото обучение по темата неформална икономика

Емпиричните данни от проучването позволяват да се направи цялостна оценка на съдържателните и техническите компоненти на присъственото обучение по темата неформална икономика:

- **Работодателите** са оценили 11 основни аспекта на проведеното присъствено обучение. От данните става ясно, че най-високо от работодателите са оценени теоретичните постановки и изводи (51,4 % напълно удовлетворени, 42,9 % до известна степен удовлетворени и само 5,7 % неудовлетворени). Също така високо е оценено самото съдържание на обучителните модули (44,3 % са напълно удовлетворени, 47,1 % - до известна степен удовлетворени и 8,6 % - неудовлетворени). Висока е степента на удовлетвореност от начина на поднасяне на учебния материал (50,0 % напълно удовлетворени, 40,0 % до известна степен удовлетворени и 10,0 % неудовлетворени) и от техническото изпълнение на учебното помагало (50,0 % напълно удовлетворени, 40,0 % до известна степен удовлетворени и 10,0 % неудовлетворени). Съотношението теория - практика е сред елементите, от които лицата са останали по-скоро частично удовлетворени (37,1 % напълно удовлетворени, 47,1 % до известна степен удовлетворени и 15,7 % неудовлетворени);
- Данните говорят за много висока степен на удовлетвореност на **обучените работници и служители** от присъствените обучения - техните оценки варират между 84,5 % и 95,7 %, което говори най-общо за две неща. Първо, това е много висока обща оценка на съдържанието на разработения учебен курс за присъствено обучение за работници и служители. По мнението на

95,7 % от изследваните лица учебният материал е систематизиран и добре структуриран. 92,5 % от работниците и служителите са на мнение, че учебният материал е подкрепен с богата емпирична аргументация. Също 92,5 % смятат, че съдържанието на материала е оформено интересно и в атрактивна форма. Според 88,8% от лицата съдържанието на учебния курс провокира мисленето на обучаваните лица, а 84,5 % съобщават, че учебният курс им е помогнал да намерят решение на собствени проблеми в областта на неформалната икономика. Второ, данните свидетелстват за високата подготовка на лекторите. Според 91,3 % от лицата материалът е поднесен разбираемо и достъпно, което при присъствените обучения е от ключово значение за успеха на обучението и създава условия за успешното овладяване на нови знания.

Е. Оценка на подготвеността на лекторите по темата неформална икономика

Обучените работодатели и работници/служители са дали изключително високи оценки на подготвеността на лекторите по темата неформална икономика (напълно удовлетворени са 77,1 % от обучените работодатели и 91,9 % от обучените работници и служители). Висока е удовлетвореността от проведените дискусии по повод преподадения материал (напълно удовлетворени са 70,0 % от работодателите и 82,6 % от работниците и служителите). Високо са оценени и уменията на лекторите да дават съвети по конкретни практически казуси (напълно удовлетворени са 62,9 % и 90,1 % от обучените работници и служители).

Ж. Удовлетвореност на обучените от съдържанието на учебния курс за присъствено обучение

Проучването доказва по категоричен начин, че удовлетвореността на обучените от съдържанието на учебния курс за присъствено обучение, качеството на преподаване, използваните методи и програми, съдържанието и техническото изпълнение на учебното помагало е изключително висока. Оценките варират в горните стойности на позитивния спектър - между 84 и 95 %, когато се оценяват в процентни отношения, и като отлични и много добри оценки, когато се използва 6-степенната скала за оценка на удовлетвореността на обучените лица.

3. Нива на практическа полезност от присъственото обучение

Данните от проучването сочат изключително високи нива на практическа полезност от присъственото обучение. При проучването са събрани самооценките на обучените лица за настъпилите промени в нивото на тяхната информираност по осем основни аспекта на проблематиката „неформална икономика“. На основата на тези данни се очертават **позитивни промени в следните области:**

- **77,1 % от обучените работодатели и огромното мнозинство от обучените работници и служители (94,4 %) са повишили своята осведоменост за неформалната икономика като социално-икономическо явление. Това показва, че включената в учебния курс въвеждаща тема за неформалната икономика (същност, обхват и разпространение) е помогнала на обучените лица да придобият цялостна представа за неформалната икономика;**
- **В резултат от присъственото обучение 88,6 % от обучените работодатели и**

94,4 % от обучените работници и служители са придобили нови знания за типичните проявления на неформалната икономика. В обучението е включено синтезираното представяне на типичните за страната проявления на неформалната икономика. Обучените лица са информирани за това какви са най-често допусканите нарушения на трудовото, осигурителното и данъчното законодателство;

- Присъственото обучение е било практически полезно и с това, че е довело до повишаване информираността на **80,0 % от обучените работодатели и 81,5 % от обучените работници и служители** за конкретните сиви практики в браншовете, в които лицата работят. Това е много специфично знание, чиято полезност се изразява в придобиването на информираност за опасностите от попадане в капана на сивите практики;
- Според данните от проучването, **83,8 % от обучените работодатели и 90,6 % от обучените работници и служители** са повишили своята осведоменост по отношение на причинно-факторната детерминираност на неформалната икономика. Тези въпроси вълнуват както работодателите, така и работниците и служителите, защото им помагат да разберат защо има сиви практики. Явно е, че в проведените присъствени обучения темата е разгледана с подобаващо внимание и това е рефлектирало върху създаването у преобладаващата част от обучените лица на специфична нова информираност;
- След завършването на присъственото обучение нови знания за трудовото законодателство са усвоили **88,6 % от обучените работодатели и 88,3 % от обучените работници и служители.** И по този оценяван показател настъпилата промяна е чувствителна. Имайки предвид, че значителна част от сивите практики са в тази област, чрез овладяването на знания за трудовото

законодателство от работодателите са създадени предпоставки за подобряване на управленската култура на работодателите и наетите лица;

- **78,6 % от обучените работодатели и 90,1 % от обучените работници и служители** преценяват, че в резултат от присъственото обучение са подобрили своята осведоменост за осигурителното законодателство;
- По оценката на **72,9 % от обучените работодатели и 75,9 %** от обучените работници и служители, присъственото обучение е повишило осведомеността им и е подобрило познанията им за актуалните промени в данъчното законодателство;
- И не на последно място по важност, по преценката на **77,1 % от обучените работодатели и 83,3 % от работниците и служителите, присъственото обучение** е допринесло за повишаване на нивото на тяхната информираност за добрите европейски и български практики за ограничаване и превенция на неформалната икономика;

В обобщение, **35,7 % от обучените работодатели** считат, че в резултат от присъственото обучение са **много по-добре информирани, а 58,6 % - по-добре информирани** по темата, придобили са специфични нови знания, които ще им бъдат полезни в ежедневието им като работодатели. **47,3 %** от обучените работници и служители преценяват, че след завършеното от тях присъствено обучение са **много по-добре информирани по темата неформална икономика. Приблизително такъв (49,1 %) е и дялът на лицата, заявили, че се чувстват по-добре информирани по темата.**

II. Присъственото обучение като инструмент за предоставяне на информация

Получените резултати показват, че **присъственото обучение е изпълнило**

задачите си за предоставяне на актуална, изчерпателна и професионално представена информация по основните аспекти на темата неформална икономика. Преобладаващата част от обучените лица са усвоили нови знания по темата, като при една трета от тях обучението е довело до формирането на принципно нови знания, а при близо две трети е обогатило нивото на вече съществуващи познания за неформалната икономика.

Й. Констатации по отношение на придобитите от обучените лица специфични компетенции и умения

Данните от проучването позволяват да се направят **позитивни констатации и по отношение на придобитите от обучените лица специфични компетенции и умения:**

- Над една трета (35,7 %) от обучените работодатели преценяват, че се чувстват напълно уверени в своята компетентност да обяснят на други свои колеги какво представлява неформалната икономика. 54,3 % от работодателите преценяват, че до известна степен се чувстват уверени в компетентността си да обясняват темата „неформална икономика“ на други лица;
- Малко повече от една трета (37,6 %) от обучените работници и служители считат, че са придобили компетентност и увереност самостоятелно да разясняват темата неформална икономика. Преобладаващата част от лицата са оценили своето ниво като „средно“ и считат, че до известна степен са уверени в себе си, но все още им липсват някои елементи. Но само 3,6 % са заявили, че изобщо не са уверени в себе си по отношение на темата неформална икономика;

Всеки втори - 54,3 % от работодателите и 52,1 % от обучените работници и служители преценява, че след обучението е придобил компетенции да разпознава проявленията на неформалната икономика и да им противодейства, ако попадне в нежелателна ситуация. По данните от проучването, 58,7 % от обучените работодатели и 67,7% от обучените работници и служители са наясно в случай на сблъсък със сиви практики какви стъпки трябва да предприемат, за да защитят правата си. Близко две трети от обучените лица са получили увереност и сигурност по отношение на стъпките, с които могат да защитят правата си в случаи на сиви практики, и това е отлична референция за качеството на проведените присъствени обучения.

16.3. В заключение

Обобщавайки представените изводи и констатации за степента на удовлетвореност от двата вида обучения по темата неформална икономика, може да се направи категоричната констатация, че съдържателните характеристики на предлаганите обучителни модули като цяло срещат одобрението и подкрепата на изключително висок процент от всички категории обучени лица.

Има обаче известни разлики в оценките на различните категории обучени лица за конкретните компоненти на съдържанието, което от своя страна се отразява и върху удовлетвореността от различните аспекти на обученията. В тази връзка в резултат от анализа на удовлетвореността на обучените лица са формулирани насоки и препоръки за прецизиране на съдържанието на обучителните модули за бъдещите обучения по темата неформална икономика. С оглед оптимизиране на

бъдещите обучения по темата неформална икономика в рамките на Дейност 16 са разработени два пакета от насоки и препоръки:

А. Насоки и препоръки за прецизиране на дистанционно обучение по темата неформална икономика. Те съдържат:

- Насоки за прецизиране на съдържанието на модулите за дистанционно обучение на работодателите.
- Насоки за прецизиране на съдържанието на модулите за дистанционно обучение на заинтересованите лица.
- Насоки за прецизиране на техническото изпълнение на обучителните модули за дистанционното обучение.

Б. Насоки и препоръки за прецизиране на присъственото обучение. В тях са включени:

- Прецизиране на програмите и методите за присъственото обучение на работодателите.
- Прецизиране на програмите и методите за присъственото обучение на работници и служители.

Разработените насоки и препоръки са детайлни и касаят всички основни аспекти на обученията по темата неформална икономика. Това дава основание да се оцени изключително високо извършеното по Дейност 16 - както поради събраните широкоспектърни оценки за проведените обучения, така и заради генерираните богати идеи за обогатяване на бъдещите обучения по темата неформална икономика. Тези идеи послужиха като емпирична основа за

актуализиране на методическите указания за провеждане на обученията за неформалната икономика в бъдеще, включително и за актуализиране на Наръчника за обучение (описан в Дейност 10).

17. ДЕЙНОСТ 17: Изготвяне на предложение за Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика

17.1. Приносите на Дейност 17 за постигане целите на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“

В контекста на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ Дейност 17 е проектирана с дефинитивното намерение да се осъществяват ефикасни действия за по-нататъшно развитие на индустриалните отношения за по-гъвкав и ефективен пазар на труда. Реализираните предходни изследователски и аналитични дейности (в това число, осъществените по Дейност 4, Дейност 5 и Дейност 14 социологически проучвания) показаха по категоричен начин, че най-значимите проявления на сиви практики са в областта на трудовоправните и осигурителните отношения - некоректно сключени трудови договори, работа без договори, неплащане на здравни и социални осигуровки. Встъпването в договор за полагане на труд при непълни, неточни и/или неясни клаузи създава рискове и за двете страни по договора, нарушава техните права, ощетява бюджетните системи на страната, намалява гъвкавостта, сигурността и ефективността на пазара на труда.

Ето защо целта на Дейност 17 бе да се събере достоверно емпирично знание за това какви недостатъци има прилаганата към момента система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд и на тази основа да се изготви

предложение за такава нова система, практическото прилагане на която да съдържа реален потенциал за ограничаване и превенция на неформалната икономика в България.

За изпълнението на тази цел бяха методологически подготвени и успешно изпълнени два инструмента.

17.1.1. Социологическо проучване за влиянието на минималните осигурителни прагове (МОД) върху неформалната икономика

В началото на 2014 г. се разработи методология за социологическо изследване за влиянието на системата от минимални осигурителни доходи (МОД) върху неформалната икономика. В методологическо и инструментално отношение, изследването нагradi над реализираните по Дейност 4, Дейност 5 и Дейност 14 проучвания. В поредицата от изследвания за целите на настоящия проект последователно се идентифицираха основните групи от фактори, влияещи негативно в посока увеличаване обхвата на проявленията на неформалната икономика. Стана ясно например, че сред основните причини за възникване и прилагане на сиви практики са, от една страна, несъвършенствата в законодателството и в подзаконовите нормативни актове, от друга страна, са недостатъците в административните практики, с които е свързано прилагането на тези актове, а от трета страна е липсата на механизми за контрол върху прилагането на нормативните актове.

Като стъпи на методологическите подходи и съдържателните резултати от предходните дейности, проучването за влиянието на системата от МОД върху неформалната икономика акцентира върху един от аспектите на причинно-следствените влияния между елементите на законодателната среда

и реалните действия на икономическите субекти. Социологическото изследване се реализира на терен през периода март - април 2014 г. Изследвани са общо 1 000 лица от 500 предприятия в страната, като са интервюирани 500 работодатели и 500 работници/служители. Извадката е стратифицирана както по сектори (по КИД-2008), така и по райони на планиране и по големина на предприятията.

Поради това получената емпирична информация е представителна по три признака:

- По икономически сектори;
- По райони на планиране;
- По големина на предприятията.

Събраната емпирична информация е обработена с програмния продукт SPSS, като са използвани възможностите за прилагане на съвременни статистико-математически методи за анализ на съвкупна емпирична информация.

На тази основа изследването изясни отношението на работодателите и наетите лица в основни предметни области:

- Влиянието на МОД върху проявленията и размера на неформалната икономика;
- Потенциални варианти (показатели) за изграждане на Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, чрез която да се гарантира изрядност в трудовоправните и осигурителните отношения.

17.1.2. Предложение за Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика. Социологическо проучване за влиянието на минималните осигурителни прагове (МОД) върху неформалната икономика

Предложението за Система бе изготвено на основата на анализа на емпиричните данни от проведеното социологическо проучване за влиянието на МОД върху неформалната икономика. При разработването на концептуалния модел за Системата са взети предвид получените при социологическото проучване оценки на работодателите за макро и мезо икономическите показатели, които биха могли да послужат като икономически основания за изчисляване на параметрите и величините на МОД на ниво икономическа дейност.

Изработването на Системата стъпи също така на специално изготвения за целта **иконометричен анализ за влиянието на МОД върху неформалната икономика.**

Системата бе публично представена и обсъдена на кръгла маса, проведена на 16. 09. 2014 г. с присъствието на представители на държавните институции, социалните партньори, научните среди и други заинтересовани страни. На основата на направените анализи и социологическото проучване, бяха представени **пет възможни варианта на Системата:**

- Система „В основата е производителността“;
- Система „Съобразно нуждите на пенсионната система“;
- Система „Комбиниран подход“;
- Система „С поглед към бъдещето“;
- Система „Бъдеще и минало заедно“.

Представянето на Системата се посрещна с огромен интерес и предизвика оживени дебати, което само по себе си е индикация за това, че изготвянето на такава система е не само сред приоритетите на българското общество към момента, но и отразява реално съществуващи, остри и нетърпящи отлагане проблеми, свързани с дизайна на нови концептуални решения за оптимизиране на процеса по договаряне на МОД в България.

17.1.3. Продукти от Дейност 17

При изпълнението на Дейност 17 са създадени два типа продукти - **методологически и аналитични. Методологическите продукти** са свързани с подготовката на социологическото проучване за влиянието на МОД върху неформалната икономика. Елемент от методологическите продукти е и иконометричният анализ, разработен за целите на изготвянето на предложението за Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд. **Аналитичните продукти** са под формата на самостоятелни доклади. Резултатите от социологическото проучване са надлежно представени и анализирани в Доклад за влиянието на системата от минимални осигурителни прагове върху размера на неформалната икономика⁷⁶. Предложението за изготвяне на Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика, също е оформено като самостоятелен аналитичен доклад. За представянето на резултатите от социологическото проучване и за представянето на Системата са подготвени съответстващи **презентации**.

⁷⁶ За справка: Дейност 17 „Изготвяне на предложение за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика.

http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?uuid=22f4d3c2-b9c6-4b71-8896-b865115d32cb&groupId=55360

17.2. Основни резултати и констатации от социологическото проучване за влиянието на МОД върху неформалната икономика

Проведеното социологическо проучване събра богат масив от емпирични данни. С оглед очертаване на практическите ефекти от проучването и неговия принос за постигане на целта на проекта, могат да се изведат следните по-важни констатации и съдържателни изводи:

А. Степен на информираност за МОД като инструмент

Степента на информираност за МОД като инструмент е различна сред работодателите и сред работниците/служителите. **МОД като инструмент се познава много добре от работодателите**, но дори и сред тях някои фактически детайли, като точната година на въвеждане на МОД, вече са позабравени. Както би могло да се очаква, информираността на работниците/служителите това ниво е още по-ниско - 77,6 % не са могли да посочат точна година на въвеждане на МОД. И работодателите, и работниците до такава степен са свикнали със съществуването на МОД, че за тях те са се превърнали вече в обективно съществуващ факт от нормативната среда в България.

Б. Представи за основните функции на МОД

Проучването показва, че както работодателите, така и работниците/служителите имат ясни и отчетливо структурирани представи за основните функции на МОД:

- **Общо 77,6 % от работодателите и 79,4 % от работниците/служителите считат, че МОД може да се разглежда като инструмент, създаващ предпоставки за повишаване събираемостта на осигурителните вноски**

за НОИ;

- Общо 70,4 % от работодателите и 72,2 % от работниците/служителите преценяват, че **чрез инструмента МОД се гарантира финансовата стабилност на пенсионната система;**
- Според общо 65,4 % от работодателите и от общо 67,4 % от работниците/служителите **е замислен като МОД като предпоставка за „изсветляването“ на трудовите отношения;**
- По преценката на общо 70,2 % от работодателите и 80,7 % от работниците/служителите, **една от функциите на МОД е да придават повече сигурност в отношенията между работодателя и наетите лица;**
- Общо 78,4 % от работодателите и 74,4 % от работниците/служителите считат, че **МОД гарантират спазването на социалните права на наетите лица;**
- Най-противоречиви са оценките на изследваните лица спрямо функцията на **МОД като фактор за по-голяма гъвкавост на пазара на труда:** подобна теза се подкрепя от общо 54,1 % от работодателите и 57,4 % от работниците/служителите;
- Равни дялове подкрепа събира тезата за **МОД като инструмент, който дисциплинира и работодателите, и работниците/служителите.** Мнението се подкрепя от 69,4 % от работодателите и също от 69,4 % от работниците/служителите;
- Близко две трети от изследваните лица считат, че една от функциите на **МОД е да бъдат решение на въпроса за плащането на осигуровки върху действителните възнаграждения за труд.** Това мнение се подкрепя от 61,6 % от работодателите и 65,0 % от работниците/служителите.

Проучването показва също така, че МОД масово се възприема като инструмент, проектиран с оглед постигането на позитивни ефекти върху:

- Стабилността на постъпленията на осигурителните вноски към НОИ и устойчивостта на пенсионната система;
  - Повишаване гаранциите за спазване на социалните права на наетите лица.
- МОД се асоциира с тези функции както от работодателите, така и от работниците/служителите.

Работодателите са силно скептични по отношение на твърденията, че „МОД са предпоставка за „изсветляването“ на трудовите отношения“; че „МОД придават на пазара на труда по-голяма гъвкавост“; че „МОД дисциплинират и работодателите, и наетите лица“; че „МОД са решението на въпроса за плащането на осигуровки върху действителните възнаграждения за труд“. Техните аргументи са, че в променените макро и мезо икономически обстоятелства през 2013-2014 г. МОД не само не изпълняват тези функции, но със своето действие имат точно обратен, негативен ефект върху трудовоправните отношения и гъвкавостта на местните пазари на труда.

В. Отношение към инструмента МОД от гледна точка на неговата адекватност спрямо българските социално-икономически условия

Отношението към инструмента МОД от гледна точка на неговата адекватност спрямо българските социално-икономически условия е динамично и отразява реално протичащите процеси в икономиката на страната. Значителна част от изследваните лица са на мнение, че още при въвеждането си през 2003 г. инструментът МОД не е бил адекватен на социално-икономическите условия в България. Още по-критични са оценките по отношение

на прилагането на МОД през периода на глобалната финансова криза (2008 - 2011 г.).

Масово се преценява, че инструментът МОД е бил нерелевантен спрямо променените социално-икономически обстоятелства, в резултат на което не е успявал да изпълнява функциите, за които първоначално е бил дизайниран и въведен. Оценките за периода 2012 - 2014 г. са силно противоречиви и отразяват известна обърканост както сред работодателите, така и сред работниците/служителите. Очевидно, в част от браншовете МОД все още се приема като работещ инструмент, но също така немалко са и браншовете, в които инструментът МОД не се приема, тъй като негативните последствия от неговото прилагане са повече отколкото позитивните ефекти.

Г. Оценките за практическите ефекти на инструмента МОД върху заетостта и формирането на заплащането за труд

Реализираното проучване показва, че **оценките за практическите ефекти на инструмента МОД върху заетостта и формирането на заплащането за труд са пъстри, противоречиви и нееднозначни, което е отражение на реално протичащите процеси в различните сектори и браншове.** Според повече от една трета от работодателите (35,9 %) МОД играе ролята на негативен фактор, който намалява заетостта. Това означава, че под влияние на прилагането на МОД тези работодатели са съкращавали персонал, за да оптимизират разходите за труд, и са имали проблеми и при наемането на лица (например, въздържали са се от наемането на лица с определена квалификация, тъй като цената на наемането е била по-висока, отколкото работодателят може да се позволи). В подкрепа на направените констатации са оценките на работодателите за влиянието на МРЗ

върху заетостта. **39,5 % от работодателите считат, че МРЗ оказва негативно влияние върху заетостта, като свива наемането на нискоквалифицирани лица и млади хора. Заедно с това, 51,3 % от работодателите са на мнение, че ръстът на МРЗ не е предпоставка за повишаване на работните заплати.**

Д. Влияние на МОД върху работните заплати

Би било пресилено да се твърди както, че МОД оказва влияние за повишаване на работните заплати, така и обратното - че МОД възпрепятства повишаването на работните заплати. В основата на определяне на равнището на заплатите стоят други фактори - производителността на труда и постигнатият икономически растеж. МОД, чрез диференцираните си размери по икономически сектори и по квалификационни групи професии, има влияние най-вече върху размера на постъпленията от осигурителни вноски в НОИ, тъй като МОД рамкира диапазона, в който 9-те квалификационни групи следва да бъдат осигурявани. **Не бива да се поставя знак за тъждество между ръста в размерите на МОД по сектори и квалификационни групи професии, от една страна, и ръста в размерите на работните заплати, от друга страна.** Както показва проучването, това са две различни величини, определянето на които върви паралелно, но не винаги се достига до един и същ краен резултат.

Е. Емпирични оценки

Получените емпирични оценки показват влошаване по редица от основните показатели по отношение наемането и управлението на човешките ресурси, като освен това става ясно, че в резултат от прилагането на МОД не само са влошени някои от ключовите параметри в политиките на

предприятията за управление на човешките ресурси, но са се проявили и други негативни последици, засягащи конкурентоспособността на предприятията и техните пазарни дялове. Под влияние на МОД в българските предприятия са направени следните по-важни промени, считано от 2003 г. насам:

- В 13,2 % от предприятията са направени съкращения на нискоквалифициран персонал⁷⁷;
- Висококвалифицирани служители са съкратени в 20,4 % от предприятията;
- В 19,6 % от предприятията са индексирани работните заплати на нискоквалифицираните работници, като са повишени с необходимия процент, че да отговорят на увеличения размер на МОД за тази квалификационна група;
- Индексиране (повишение с процент, съответстващ на новите размери на МОД) на работните заплати на висококвалифицираните работници е направено в 17,4 % от предприятията;
- До намаляване на размера на бонусите и премиите се е стигнало в 30,7 % от предприятията;
- В 26,5 % от предприятията са намалени други социални разходи (купони за храна, разходи за облекло и т.н.);
- 24,8 % от предприятията са намалили средствата за преквалификация и обучение на персонала;
- 24,4 % от предприятията са инвестирали в техника, с цел увеличаване производителността на труда;
- В резултат от повишените разходи за труд, 40,1 % от предприятията са

⁷⁷ Работодателите бяха помолени да дадат отделна оценка за направените в техния бранш от 2003 г. до сега съкращения на нискоквалифицирани работници. 24,2 % от работодателите считат, че такива съкращения са били направени.

увеличили крайните цени на стоките/услугите.

Ж. Влияние на МОД върху разходите за труд

По преценка на **72,3 %** от работодателите и **42,1 %** от работниците/служителите през периода **2009 - 2014 г.** под влияние на прилагането на системата на МОД разходите за труд са се увеличили, което се дължи основно на повишените нива на МОД. Повишаването на разходите за труд е различно по сектори и неговото тълкуване има смисъл единствено в контекста на показателите за производителността на труда по сектори - **когато ръстът на МОД в даден сектор изпреварва ръста на производителността на труда в този сектор, това създава реални проблеми пред работодателите, в това число се превръща в предпоставка за прилагане на неформални практики в трудовоправните и осигурителните отношения.**

3. Влияние на прилагането на МОД върху разпространението на 17 типични сиви практики

Реализираното проучване проучи какво е влиянието на прилагането на МОД върху разпространението на 17 типични сиви практики. Тези практики са извлечени от предходно проведените по проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ социологически изследвания. Получените емпирични оценки позволяват да се направят следните констатации⁷⁸ за степента на влияние на МОД върху размера на 17 типични сиви практики:

- **Първата група сиви практики са свързани с нарушаването на**

⁷⁸ За повече информация, виж: Дейност 17 “Изготвяне на Предложение за Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика“, http://www.ikonomikanasvetlo.bg/c/document_library/get_file?uuid=22f4d3c2-b9c6-4b71-8896-b865115d32cb&groupId=55360

действащото законодателство, уреждащо трудовоправните и осигурителните отношения. Според 24,6 % от работодателите и 27,2 % от работниците/служителите, сивата практика „работа на трудов договор за една сума плюс устни договорки за по-голямо заплащане“ (работа на договор с фиктивни клаузи) разширява своя обхват вследствие прилагането на МОД. Сивата практика „удължено работно време без заплащане“ се разширява според 14,6 % от работодателите и 15,0 % от работниците/служителите. Прилагането на МОД оказва негативно влияние и върху практиката „работа без трудов договор“ според общо 14,0 % от работодателите и 15,8 % от работниците/служителите;

- **Втората голяма група сиви практики се изразява в нарушаването на финансовото законодателство.** Тук се включват разнородни по характер практики, някои от които са на границата между сивата и криминалната икономика. Според 19,4 % от работодателите и 17,4 % от работниците/служителите, МОД влияе неблагоприятно върху практиката „предпочитане на кешови разплащания пред банкови преводи“. Практиката „отчитане на обороти по-ниски от действителните“ се разширява под влиянието на МОД според 14,6 % от работодателите и 12,8 % от работниците/служителите. По преценка на 11,2 % от работодателите и 10,0 % от работниците/служителите, свързаната с предходните две сива практика „отчитане на по-високи разходи от действителните“ се задълбочава още повече под влиянието на МОД. Практиката „укриване на мита, акцизи и данъци“ се разпространява в още по-големи размери според 7,2 % от работодателите и 6,6 % от работниците/служителите. „Източването на ДДС“ е сред криминализираните сиви практики. 5,8 % от работодателите и 6,4 % от

работниците/служителите са на мнение, че под влияние на прилагането на МОД тази практика също се разширява;

- **Третата специфична група сиви практики се изразява в корупционно поведение с цел спечелване на сравнителни предимства пред другите стопански субекти.** 16,4 % от работодателите и 8,4 % от работниците/служителите преценяват, че практиката „спечелване на обществени поръчки или европейски проекти с нагласен конкурс или търг“ бележи допълнително разпространяване под влияние на прилагането на МОД. По преценката на 14,8 % от работодателите и 8,4 % от работниците/служителите, корупционните практики, изразяващи се в „даване или получаване на подкупи“, се влияят негативно от прилагането на МОД;
- Оценките от проведеното изследване показват, че търсейки решения за оптимизиране на повишените разходи за труд (основното перо от които са средствата за работна заплата), работодателите са започнали широко да използват две нови две „гъвкави“ практики за управление на човешките ресурси. **Първата широко разпространила се практика (според 25,7 % от работодателите и 16,8 % от работниците/служителите) е назначаването на лица на непълно работно време.** 20,7 % от работодателите съобщават, че описаната практика се прилага в ръководените от тях предприятия. **Втората широко разпространила се практика е преназначаване на лица от длъжности с по-висок размер на МОД на длъжности с по-нисък размер на МОД.** Според 23,0 % от работодателите и 11,2 % от работниците/служителите, тази практика се прилага често в бранша, в който работят изследваните лица. Преназначаване на лица от длъжности с по-висок на длъжности с по-нисък МОД се среща в 16,6 % от предприятията;

- Проведеното изследване установи и друга тревожна тенденция. По преценка на 20,4 % от работодателите и 11,6 % от работниците/служителите, прилагането на МОД е задълбочило негативните тенденции за трудно задържане/текучество на висококвалифицирани служители в браншовете, от които са респондентите. Данните показват също така, че според 18,6 % от работодателите и 11,8 % от работниците/служителите кражбата на висококвалифицирани специалисти е масово разпространено явление в браншовете, в които работят. За кражба на висококвалифицирани специалисти съобщават основно от Ловеч, София - град, Велико Търново, Монтана, Стара Загора, Силистра, Плевен, Ямбол.

II. Влияние на МОД върху недекларираната заетост

Според 43,1 % от работодателите и общо 27,8 % от работниците/служителите прилагането на МОД води до увеличаване на недекларираната заетост на браншово равнище. На териториално ниво, тезата за МОД като фактор, влияещ в посока увеличаване на недекларираната заетост, се изказва от над 50 % от работодателите от Перник, Велико Търново, Благоевград, Силистра, Добрич, Плевен, Сливен, Смолян, Враца, Кюстендил, Бургас, Варна.

В продължение на тези оценки, 20,2 % от работодателите и 13,4 % от работниците/служителите считат, че повишаването на МОД през периода 2009 - 2014 г. е довело до „посивяване“ на трудовите отношения на браншово равнище (работа без договор, работа с фиктивни договори, липса на социално и здравно осигуряване, социално осигуряване върху суми, различни от реално получаваното възнаграждение). За „посивяване“ на трудовите отношения говорят работодателите от Сектор F: Строителство, Сектор A: Селско, горско и

рибно стопанство, Сектор L: Операции с недвижими имоти, Сектор S: Други дейности, Сектор C: Преработваща промишленост.

Й. Психологическата готовност на работниците/служителите за включване в сиви практики на работното място, възникващи по повод прилагането на МОД

Изследването подложи на нарочна проверка психологическата готовност на работниците/служителите за включване в сиви практики на работното място, възникващи по повод прилагането на МОД. Данните показват следното:

- **16,2 % от работниците/служителите биха се съгласили да бъдат преназначени на позиция с по-нисък размер на МОД, така че да получават по-голямо нетно възнаграждение. 46,7 % не биха тръгнали на такава стъпка, защото се опасяват, че така ще се намали размерът на пенсията им в бъдеще;**
- **Респондентите са помолени да посочат как биха постъпили, ако в предприятието се налагат големи съкращения и им бъде предложено официално да прекратят договора с работодателя, но реално пак да работят за същия работодател (без договор) и да получават месечно възнаграждение. Една пета (21,0 %) от работниците/служителите са посочили, че ще приемат такава оферта, за да не останат без работа и доходи.**

К. Оценка на прилагането на МОД в различните региони и административни области

Настоящото изследване установи по категоричен начин, че прилагането на МОД се оценява по диаметрално противоположен начин в различните региони и административни области. Най-вероятното обяснение за

установените различия в оценките на изследваните съвкупности е в различната структура на регионалните икономики - различни са както секторите, развити по региони, така и устойчивостта на предприятията, включително различна е структурата на предприятията според тяхната големина. Изследването потвърди първоначалната изследователска хипотеза, че прилагането на инструмента МОД има негативни ефекти върху дейността на по-малките предприятия, докато средните и големите икономически субекти са в по-малка степен засегнати от влиянието на МОД. Това се отразява и на характера на оценките, които изследваните съвкупности дават за влиянието на инструмента МОД върху регионалните икономики, включително върху недеklarираната заетост.

Л. Влияние на МОД върху регионалните икономики

Прилагането на МОД се оценява като негативно действащ фактор върху регионалните икономики най-вече от работодателите и работниците от административните области Перник, Габрово, Шумен, Добрич, Силистра, Враца, Видин, Велико Търново, Благоевград, Кюстендил, Стара Загора, Ямбол, Смолян. Не считат, че МОД има негативно влияние върху местните икономики, в това число върху местните пазари на труда и върху нивото на неформалната икономика, работодателите и работниците/служителите от административните области Ловеч, Плевен, Търговище, София - град, Пловдив, Пазарджик, Хасково, Кърджали, Сливен, Варна, Бургас. Русе и Враца са сред областите, в които мненията и отношението към инструмента МОД са най-силно поляризирани.

М. Типове емпирични оценки

По отношение изграждането на нова Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, при проучването от работодателите са събрани два типа емпирични оценки:

- **За състава на Системата за договаряне на МОД**, т.е. съвкупността от показатели, които да бъдат емпиричната основа за договарянето на конкретни параметри на размерите на МОД на секторно равнище. При изследването е тествана възможността за изграждане на система за договаряне на МОД, състояща се от 9 показателя. Според оценките на работодателите, в Системата би могло да се помисли за включването на следните показатели:
  - ✓ Производителност на труда (според 67 %);
  - ✓ Годишен оборот (според 66,0 %);
  - ✓ Годишен ръст на печалбата (според 67,1 %);
  - ✓ Средна работна заплата в бранша (според 73,3 %);
  - ✓ Среден осигурителен доход в бранша (според 69,7 %);
  - ✓ Относителен дял на разходите за труд (според 61,5 %);
  - ✓ Относителен дял на другите разходи, различни от разходите за труд (според 63,3 %);
  - ✓ Относителен дял на нискоквалифицираните работници в бранша (според 46,1 %);
  - ✓ Относителен дял на висококвалифицираните работници в бранша (според 52,1 %);
- В продължение на представените оценки, работодателите са дали множество конкретни препоръки за подобряване на самия процес по договаряне на

МОД. Те се групират по следния начин:

- ✓ Да са повиши нивото на информираност по отношение на воденето на преговори за размерите на МОД;
- ✓ Работодателите считат, че последните нива на МОД (2013 - 2014 г.) са достигнали до максимума, който работодателите могат да си позволят. Предлага се тези нива да се запазят за известен период от време - година, две или три, колкото е необходимо, защото при сегашните икономически условия (включително, тенденциите за дефлация от м. юли 2013 г. - насам), не е реалистично всяка година да се договаря ръст на размерите на МОД. Проблемът е кардинален - ръстът на МОД изпреварва ръста на производителността на труда, а това води до сериозно нарушаване на икономическите закони и поставя под въпрос нормалното функциониране на предприятията. Тъкмо поради нарушаване на баланса в приходно-разходната част, под влиянието на МОД, работодателите се принуждават да прилагат различни сиви практики и да лавират между буквите на закона, така че в крайна сметка да успеят да оптимизират разходите за труд;
- ✓ Представителите на микропредприятията и малките фирми предлагат да се помисли за **въвеждане на диференциация на размерите на МОД и според големината на предприятията, като по-малките предприятия осигуряват работниците/служителите на по-ниски размери.** Аргументите за това предложение са ясни, но въвеждането на подобна диференциация би създавала предпоставки за неравнопоставено третиране на наетите лица и би ощетила социалните права на тези лица, които са заети в малките предприятия.

Обобщавайки препоръките на работодателите, трябва да се подчертае, че всички те се свеждат до едно основно послание - ако инструментът МОД бъде запазен, то дефинирането на размерите на МОД трябва да бъде икономически обосновано, да стъпва на база на показателите за реалната икономическа дейност на предприятията. При това следва да се отчитат средните за бранша нива и да се отразяват интересите на всички групи предприятия, според тяхната големина. По този начин могат да се създадат предпоставки за определянето на реалистични размери на МОД, в резултат на което прилагането на инструмента МОД ще има продуктивна сила и ще изпълнява адекватно функциите, заради които е въведен.

17.3. Пет варианта на Системата за договаряне на доходи и възнаграждения от труд

В рамките на Дейност 17 е осъществен задълбочен анализ на процеса на договаряне на минималните осигурителни прагове в България и на тази основа е обоснована Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика. В основата на Системата е разбирането, че за да бъде ефикасна и реално действаща, Системата трябва да оперира с обективни показатели и да минимизира стимулите за неформална икономика чрез обективизиране процеса на договаряне.

В проведения анализ на съществуващата практика се доказва, че за да бъде една система на договаряне на МОД достатъчно добра и работеща, тя трябва да отговаря на определени изисквания, които са логично следствие от целите на МОД, от направените изводи в проучванията за влиянието на МОД и от изложения

анализ в настоящия доклад. В идеалния случай такава система би следвало да има следните характеристики:

- *Системата следва да отчита потенциалното влияние на МОД върху официалната и върху неформалната заетост.* Немотивираното нарастване на МОД генерира мотивация за неформални практики. Повишаването на МОД единствено с цел попълване на социалните фондове, без отчитането на евентуален ефект за намаляване на официалната заетост или за увеличаване на неформалната заетост, би имало отрицателен краен резултат, защото води до съкращаване на работни места и/или разширяване на неформалната икономика;
- *Системата следва да гарантира набирането на достатъчно финансов ресурс за попълване на социалните фондове.* Това е изначалната цел на съществуването на МОД. Без да се изпълнява това условие, евентуална система за договаряне на МОД няма смисъл;
- *Системата следва да отчита съществуващите различия между трудовите пазари.* Това изискване се налага поради факта, че в последните години се наблюдават вече осезаеми разлики между локалните трудови пазари – работните заплати и нивата на безработица по места се различават значително;
- *Системата следва да отчита разликата в икономическите възможности на големи и малки предприятия.* Това е пряк резултат от изводите на социологическото проучване, осъществено като елемент от Дейност 17. Проучването сочи, че работодателите настояват за различно третиране по отношение на МОД на малките предприятия и на микропредприятията, които

са изложени на относително повече пазарни рискове, имат по-труден достъп до кредит и иновации и по-ниска ефективност;

- *Системата следва да почива на обективни, публично-достъпни статистически данни, генерирани с необходимата честота и регулярност от институции, които не участват в преговорния процес. Ако системата използва данни, събирани и интерпретирани от една от страните в преговорния процес, то е възможно тези данни да бъдат манипулирани и това да изкриви обективната основа на преговорите. Също така, ако системата почива на несъществуващи данни или на данни, чието събиране е трудно или не става с необходимата честота, то тогава тя би останала само на хартия, като просто едно добро намерение;*
- *Системата трябва да е относително семпла, за да е разбираема и лесна за интерпретация и използване. Една сложна система може да обхване повече подробности и повече детайли, но в същото време ще изисква повече данни и това може да води до затруднения и объркване. За да бъде все пак системата достатъчно обща и същевременно проследима и проверяема, тя трябва да не е много сложна.*

В резултат от анализа на съществуващата практика за договаряне на МОД са разработени и предложени пет варианта на Систеმა:

А. Система „В основата е производителността“

В основата на този вариант на Система са заложени няколко същностни концептуални допускания:

Първо, ако разходите за труд, включително и МОД, се изменят във времето паралелно на производителността на труда, това само по себе си, при равни други

условия, няма да води до негативен ефект върху заетостта. Така че от гледна точка на разходите за труд няма да има мотивация за работодателите да съкращават работни места поради това, че разходите за труд нарастват по-бързо и изпреварват производителността на труда. Съответно няма да има мотивация и за преминаване към неформални практики.

Второ, ако производителността на единица труд нараства по-бързо, отколкото разходите за единица труд, то при равни други условия това ще повиши търсенето на труд, защото фирмите ще имат интерес да увеличават заетостта. И обратно, ако производителността на единица труд нараства по-бавно, отколкото разходите за единица труд, то това ще намали търсенето на труд и ще създаде мотивация за разширяване на неформалната икономика.

И накрая, увеличено търсене на труд може да бъде посрещнато от евентуално увеличено предлагане на труд и по-висока заетост или от повишаване на заплатите, при непроменящо се предлагане на труд. Но във втория случай следва да се има предвид, че в средносрочен и дългосрочен план фирмите могат да реагират и като заместват труда с по-производителен физически капитал.

От горните допускания следва, че за да не създават мотивация за неформални практики, МОД трябва да се изменят паралелно на пределната производителност на труда. Тази ясна постановка дава основание да се предложи система за МОД, основана на динамиката на пределната производителност на труда.

Изграждането на Система в този ѝ вариант обаче изисква да бъде направена също така връзка между чисто теоретичното понятие пределна производителност на труда и средната производителност на труда, за която обикновено се публикуват статистически данни. За изясняването на такава връзка е използван релевантен

математически апарат и на тази основа е предложена формула за Система за МОД, базиращата се на производителността на труда.

Предимства. Предимствата на предложения вариант са най-вече в това, че той изпълнява в максимална степен такава динамика на МОД, която не създава мотивация за неформални практики. Динамика на МОД, кореспондираща на пределната производителност на труда, при равни други условия запазва заетостта, не генерира необходимост от съкращаване на работни места и освобождаване на работници и съответно минимизира стимулите за преминаване към неформални практики. Друго предимство на системата е, че може да отчита различията в секторен и регионален план. Там, където производителността е по-ниска – съответните МОД са по-ниски и обратно. Трето предимство на системата е, че почива върху публично достъпни и редовно публикувани данни, които са в плана и в календара на НСИ.

Недостатъци. Недостатъците на предлаганата система са в две направления. Едното е изоставането във времето на промените на МОД. Валидните през дадена година МОД ще се основават на данни за производителността на труда от предходни години. Това в дългосрочен план се изглажда във времето, но в краткосрочен план може да създаде проблеми, особено в условията на рязко настъпила дълбока рецесия, когато предприятията имат затруднения с реализацията и трябва да се борят за намаляване на разходите, а в същото време трябва да увеличават МОД заради позитивни показатели от предходни години. Именно такава е ситуацията в България през 2009 г. и 2010 година. Другият недостатък на системата е по линия на наличните данни. Диференцирането на динамиката на МОД по сектори и по региони е възможно, но секторите са

сравнително окрупнени – номенклатура А3 и А10, а регионалният разрез е възможен със съществено изоставане от 2 години.

Б. Система „Съобразно нуждите на пенсионната система“:

При такава система, темпът на нарастване на МОД за дадена икономическа дейност, за дадена група професии в тази дейност и за даден регион се определя от инфлацията на потребителските цени и от темпа на изменение на средния осигурителен доход за съответната дейност, за съответната група професии и съответния регион. Логиката на този вариант е, че по този начин се осигурява нарастване на осигурителните прагове точно с такива темпове, с каквито следва да нарастват пенсиите по “швейцарското правило”. Това е ясно от самата формулировка – инфлацията на потребителските цени е пряко отразена в темпа на нарастване на МОД, а средният осигурителен доход за страната е средно-претеглен от средните осигурителни доходи по икономически дейности, групи професии и региони.

Предимства. Вариантът осигурява темпове на нарастване на МОД, които отговарят напълно на темповете, с които се индексират пенсиите. Освен това данните за евентуално прилагане на този вариант са налични във възможно най-подробната номенклатура в разрез по дейности, професии и региони и това дава възможност подходът да се прилага при една детайлност, която отговаря еднозначно на детайлността, с която се договарят МОД. Също така, предимство е, че честотата на данните позволява преговорите за МОД да се извършват като се отчита възможно най-актуалното състояние на икономиката.

Недостатъци. Два са недостатъците на този вариант на Система. От една страна, липсва пряка връзка с производителността на труда. Косвена връзка може

да има чрез темповете на нарастване на осигурителните доходи, в които би трябвало да рефлектира увеличението на производителността на труда посредством формирането на заплатите. Но доколкото тази зависимост е косвена, тя може не винаги да се проявява, защото може да въздействат и други фактори. Другият недостатък е, че МОД, които се договарят през текущата година и ще действат през следващата година, се определят на базата на данни от предходната година или в най-добрия случай на базата на данни от второто полугодие на предходната година и първото полугодие от текущата година.

В. Система „Комбиниран подход“

Логично възниква идеята да се комбинират предимствата и да се тушират в определена степен недостатъците на предложените подходи в предходните два варианта, като се направи комбинация от тях. Така се създава вариант на договаряне на МОД, при който се отчита както темпа на нарастване на МОД, изчислен въз основа на производителността на труда, така и темпа на нарастване на МОД, изчислен въз основа на темпа на нарастване на пенсиите. При този подход се предлага такава динамика на МОД, която отчита едновременно измененията, съобразени както с производителността на труда, така и с нуждата за поддържане на пенсионната система.

Предимства. Предложеният комбиниран подход обединява предимствата и тушира недостатъците на предходните две системи. При нея се отчитат най-важните компоненти на обективната икономическа среда, които имат отношение към разглежданите процеси – производителността на труда, инфлацията, осигурителните доходи. Тя дава възможност динамиката на МОД да отчита както динамиката на производителността на труда, така и нуждите на социалните

системи. Също така, при нея може да се прилага съответна социална политика чрез избор на тегла, които да дават по-голямо или по-малко значение на даден неин компонент.

Недостатъци. Недостатъкът и на този вариант е, че се базира на данни от изминал период. Друг недостатък е, че и динамиката на производителността на труда, и динамиката на нуждите на пенсионната система са отразени, но не изцяло, а само частично в размер, кореспондиращ на съответния теглови коефициент.

Г. Система „С поглед в бъдещето“

Този вариант на Система прави опит да преодолее недостатъците на предходните три варианта и вместо да се базира на обективни данни от изминали периоди, стъпва на прогнозни икономически величини. Според този подход при договарянето на равнищата на МОД за следващата година, те се съобразяват с прогнозните икономически показатели за следващата година. Тогава, ако прогнозите се окажат достатъчно прецизни, ще има пълно съответствие между действащите за годината МОД и икономическите показатели за същата година.

Такъв подход е възможно да се осъществи. Но неговото приложение би било донякъде ограничено, тъй като официални прогнози се изготвят и публикуват регулярно за много малко икономически показатели – предимно макро-показатели. За целта може да се използва средносрочната бюджетна прогноза, която се изготвя ежегодно към мотивите на държавния бюджет.

Предимства. Голямото предимство на този подход е, че се основава на прогнозни данни и така може да се получи пълен синхрон между динамиката на МОД и динамиката на текущата икономическа среда. Освен това изчисленията стават бързо и лесно на базата на достъпни официални данни.

Недостатъци. Недостатък е, че формулата дава възможност да се изчисли само един показател, който да се използва като среден темп на промяна на МОД, тъй като не се правят официални прогнози за очакваното изменение на БВП (или БДС) в разрез по сектори и по региони. Друг съществен недостатък е възможното несбъждане на прогнозите. Ако има съществени отклонения между фактическите (отчетните) стойности на БВП и очакваните стойности на БВП, то няма да се получи желаният синхрон между динамиката на МОД и динамиката на икономическата среда⁷⁹. Това налага, при възприемане на предлагания подход, да се предвиди в него и механизъм за последващи корекции в случаите на по-съществени разминавания между прогнозни и отчетни данни.

Д. Система „Бъдеще и минало заедно“

Този вариант на Система отчита предимствата и недостатъците на предходните варианти - базирани на отчетни данни и основани на прогнозни данни. Тяхното обединение методологически целесъобразно и обещаващо. Използване на исторически данни само за себе си е обосновано от това, че икономиката се развива инерционно и резултатите от минал период оказват влияние върху тези в бъдещ период. В същото време тъй като процесът на договаряне на МОД за дадена година дава възможност да се отчитат и официалните очаквания за тази година, добре е да се използва и тази информация. Обединението на двата подхода се изразява с подходящ математически апарат (формули).

Предимства. Предимствата на този подход са, че комбинира историческите и

⁷⁹ Известно различие между прогнозни и отчетни стойности е неизбежно. Но понякога такова разминаване може да бъде и доста голямо. Например, прогнозата, заложена в бюджета за 2009 г. предвижда растеж на икономиката, докато фактическата реализация показва дълбока рецесия (-5.5 %).

прогнозните данни и така използва напълно наличната информация.

Недостатъци. Недостатъците са свързани предимно с малкото налични прогнозни данни и възможните отклонения на прогнозите от фактичската реализация, които са коментирани подробно при предходния вариант.

Обобщението на предложените пет варианта на Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд показва, че системата на МОД следва да се разглежда дуално. От една страна, тя е елемент на макроикономическата социална политика, целящ да осигури изсветляване на неформалната икономика и постъпления в социалните фондове. От друга страна, тя е и инструмент за намеса на пазара на труда, който може да има влияние върху размера на заетостта, разпределението на доходите и мотивацията за неформални практики.

Фактите показват, че системата на МОД е изпълнявала успешно предназначението си на компонент на макроикономическата социална политика. Тя е изиграла исторически и продължава да играе позитивна роля за изсветляване на неформалната икономика, за стимулиране на коректната конкуренция между производителите, за осигурителните права на множество индивиди, за попълването на социалните фондове и за ограничаване на техните дефицити.

Обаче другият аспект на системата на МОД – като инструмент на пазара на труда, на този етап не е добре проучен, а в същото време има индикации, че той придобива все по-голямо значение. Това налага системата да бъде обект на по-задълбочена дискусия от гледна точка на ролята ѝ като модел на индустриални отношения за пазара на труд, който модел може да има влияние върху заетостта, върху структурата на възнагражденията, върху преразпределението на доходите и върху мотивацията за използване на сиви практики.

Предложението за Система (в петте ѝ варианта) запълва в определена степен

тази празнина. В него се достига до извода, че колкото повече нарастват МОД (особено когато това става несъобразено с икономическите фундаменти), толкова повече ще се засилва влиянието на МОД като инструмент на пазара на труда и толкова по-трудно ще бъде МОД да се използват за борба с неформалната икономика. Толкова по-трудни ще стават и преговорите за тях.

Увеличаването на МОД, особено когато това става несвързано с икономическите фундаменти, при равни други условия може да доведе до различни резултати в зависимост от конкурентната структура на пазарите и от реакцията на производителите. Резултатите могат да бъдат в различна степен инфлация, загуба на работни места, увеличаване на неформалната икономика, намалени социални придобивки за работниците, намалена печалба за производителите или комбинация от тях. Очевидно, такива резултати, с изключение на последния случай, едва ли са желателни от гледна точка на обществения интерес.

Това, че увеличаването на МОД увеличава разходите на производителите и това може да повлияе негативно на инфлацията или на заетостта, обаче не означава, че МОД не трябва да се повишават. Означава, че МОД могат да се повишават, но това трябва да става внимателно, съобразно обективните икономически обстоятелства.

Чрез представените пет различни системи за МОД се предлагат такива правила за изменението на МОД във времето, които да гарантират както липса на мотивация за неформални практики и за намаляване на заетостта, така и съобразяване с необходимостта за адекватни постъпления в социалните фондове. В този смисъл те въплъщават в себе си разбирането за дуалния характер на МОД и допускат гъвкавост при определянето на праговете. И петте системи почиват на

солидни икономически аргументи, ориентирани са практически и са лесно използваеми. Те могат да бъдат използвани поотделно или заедно – в комбинация. Примерни разчети по тях дават ориентир за темп на нарастване на средния МОД за 2015 г. спрямо 2014 г. в интервала 0.55 % - 3.60 %.

Системите нямат за цел да задават „точно“ изменение на МОД, а да предложат аргументирани ориентир. Такава цел няма смисъл - при сегашната нормативна уредба МОД по икономически дейности и квалификационни групи професии следва да се договарят между социалните партньори. И това е най-добрият възможен вариант – нищо не може да замени свободното договаряне, при което може да се отчитат всички специфики към всеки даден момент и във всяка икономическа дейност. Обаче, без да се ограничава свободата на договарянето, би било рационално да има система (или системи), която да отчита икономически дадености и по този начин да дава обективна основа за постигането на разбирателство при договарянето.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

Индикатори за изпълнение на проекта		Статут към 31.10.2014 г.	Бележки/коментари
1	Не по-малко от 3000 лица, обучени по ключови компетенции за ограничаване и превенция на неформалната икономика, като поне 90 % от тях завършат обучението	Преизпълнен	
1.1.	Изпълнени обучения на общо 3 500 лица – 3 000 работници и служители и 500 работодатели	Преизпълнен	Обучени общо 3834 - 3 325 работници и служители и 509 работодатели.
1.2.	Изпълнени обучения на общо 500 представители на опорни компании за работа с базата данни и за захранването ѝ	Преизпълнен	Обучени 505 представители на опорни компании за работа с базата данни.
1.3.	Изпълнени следните специфични обучения: на лицата, които ще извършват различните типове проучвания – около 30 души	Преизпълнен	Обучени са 88 души - индикаторът е преизпълнен с 58 души.
1.4.	Изпълнени обучения от тип стаж на служителите в регионалните звена на НЦ – 12 души	Изпълнен	22 общо обучени служители в регионалните звена на НЦ.
2	Не по-малко от 1500 лица, обучени на работното място в областта на ограничаване и превенция на неформалната икономика, като поне 90 % от тях завършат обучението	Преизпълнен	
2.1.	Проведени 1500 дистанционни обучения, при които обучаемите усвояват ключовите компетенции за превенция на неформалната икономика на работното място	Преизпълнен	Към 30. 09. 2014 г. дистанционно обучените лица са 2 154, като обученията продължават. Прогнозната стойност за дистанционно обучените лица към 31. 10. 2014 г. е 2 250 лица.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България
и при никакви обстоятелства не може да се приема,
че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

3	Не по-малко от 100 предприятия, в които условията за труд са подобрили в резултат на ограничаването на неформалната икономика в съответния бранш и/или регион	Изпълнен	
3.1.	Изследване по метода „описание на случаите“ в 100 предприятия, балансирани по региони и браншове, за проверяване на ефекта	Преизпълнен	Проведени изследвания по метода „описание на случаите“ в 103 предприятия.
4	Не по-малко от 5 планирани и изпълнени информационни кампании, от които поне 1 с национален, а останалите – с браншови или регионален обхват	Преизпълнен	
4.1.	Национална обществена информационна кампания за разпознаваемост на Националния център	Изпълнен	Изпълнени 2 национални обществено-информационни кампании за разпознаваемост на Националния център, както следва: ✓ Първа кампания, проведена през 2010 г. и включваща два етапа (май - юни 2010 г. и септември - декември 2010 г.); ✓ Втора кампания, реализирана в периода май-юни 2011 г.
4.2.	Две Национални обществени информационни кампании за нетърпимост към неформалната икономика	Изпълнен	Проведени 5 национални обществени кампании за нетърпимост към неформалната икономика, както следва: ✓ Ноември 2011 г. ✓ 2012 г. - проведени две вълни на кампанията: първа вълна в периода май - юни 2012 г. и втора вълна в периода октомври-ноември 2012 г.; ✓ Май - юли 2013 г. ✓ Май - юни 2014 г., като в рамките на кампанията са учредени Наградите „Икономика на светло“ и е проведена официална церемония по връчване на наградите за 2013 г.
4.3.	Четири регионални обществени информационни кампании за нетърпимост към неформалната икономика	Изпълнен	Проведени 14 регионални обществени информационни кампании за нетърпимост към неформалната икономика, както следва:

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

			<ul style="list-style-type: none"> ✓ 2 регионални обществени информационни кампании, реализирани през месец ноември 2011 г. в Североизточен и Южен централен регион; ✓ 4 регионални обществени информационни кампании, реализирани в периода май-юни 2012 г. в Северен централен, Южен централен, Югоизточен и Североизточен регион; ✓ 4 регионални обществени информационни кампании, реализирани в периода октомври-ноември 2012 г. – в Североизточен, Южен централен регион, Северен централен и Югоизточен регион; ✓ 4 регионални обществени информационни кампании, реализирани в периода май-юли 2013 г. – в Североизточен, Южен централен регион, Северен централен и Югоизточен регион.
5	Не по-малко от 5 проведени изследвания/проучвания, одити и анализи	Преизпълнен	
5.1.	„Експертни проучвания“ на:		
	Проведените изследвания, публикуваните анализи и доклади в България по темата за последните 5 години	Изпълнен	
	Публикациите в пресата по темата за последните 5 години	Изпълнен	
	Примери за добри европейски практики	Изпълнен	
	Примери за добри световни практики	Изпълнен	
5.2.	Одити	Изпълнен	
	Вътрешнофирмени – в 250 български предприятия	Преизпълнен	Проведени вътрешнофирмени одити в 281 български предприятия – индикаторът е преизпълнен с 31 предприятия.
	Браншови – в 10 бранша	Изпълнен	Проведени 475 дълбочинни интервюта по браншове.
5.3.	Единадесет фокус-групи	Преизпълнен	Организираны 12 фокус-групи - индикаторът е преизпълнен с 1 фокус-група.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България
и при никакви обстоятелства не може да се приема,
че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

5.4.	Национално представителни проучвания		
	За изследване на нагласите по отношение на неформалната икономика на работници и служители, работодатели и широка общественост	Изпълнен	1. Изследване на обществените нагласи и толерантност към неформалната икономика, проведено сред 1 000 респонденти; 2. Изследване сред работодателите за проявлението и мащабите на неформалната икономика, проведено сред 1 000 респонденти; 3. Изследване сред работниците и служителите за проявлението и мащабите на неформалната икономика, проведено сред 1 000 респонденти; 4. Браншови изследвания сред работодателите от 11-те пилотни браншове за проявлението и мащабите на неформалната икономика – сред 500 респонденти.
	За попълване на базата данни	Изпълнен	Проведено първо представително проучване за попълване на базата данни сред 500 респонденти. Проведено второ представително проучване за попълване на базата данни сред 500 респонденти.
	За оценяване на ефективността на проведените обучения и удовлетвореността на участниците в обученията – дистанционни и присъствени	Изпълнен	Проучването е проведено сред 400 респонденти.
	За оценяване на това как са се повлияли проявлението на неформалната икономика от изпълнението на проектните дейности	Изпълнен	Проучването е проведено сред 1 000 респонденти.
	За оценяване на проявлението на неформалната икономика и предизвикателствата за нейното ограничаване и превенция в 5-те новедефинирани пилотни за проекта бранша	Изпълнен	Проучването е проведено сред 250 респонденти.
	За установяване на влиянието на системата от минимални осигурителни прагове върху неформалната икономика	Изпълнен	Проучването е проведено сред 1 000 респонденти.
6	Не по-малко от 1 разработена база данни/информационна система	Изпълнен	

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България
и при никакви обстоятелства не може да се приема,
че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

6.1.	База данни за обслужване изчисляването на индекса и диагностициране на неформалната икономика, включително система за ежегодно попълване на базата данни и извършени 3 попълвания	Изпълнен	Извършени 3 попълвания на базата данни.
7	Не по-малко от 5 експертни разработки – под формата на стратегии, модели, подходи, мрежи, механизми, анализи, доклади, позиции, становища	Изпълнен	
7.1.	Три годишни мониторингови доклада върху наличието на неформална икономика и постигнатия напредък в нейната превенция	Изпълнен	Изготвени три годишни мониторингови доклада върху наличието на неформална икономика и постигнатия напредък в нейната превенция, както следва: ✓ Първи мониторингов доклад за периода 2010-2012 г. ✓ Втори мониторингов доклад за 2013 г. ✓ Трети мониторингов доклад за 2014 г.
7.2.	Доклад за ефективността на услугите, предоставяни от Националния Център и регионалните консултанти и за насоките за ре-дизайн при необходимост	Изпълнен	
7.3.	Доклад за проведените изследвания, публикувани анализи и доклади в България по темата неформална икономика през последните пет години	Изпълнен	
7.4.	Обобщение на основните изводи в проведените изследвания, публикувани анализи и доклади в България по темата неформална икономика през последните пет години	Изпълнен	
7.5.	Анализ на съдържанието на публикациите по темата неформална икономика в България от последните 5 години	Изпълнен	

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

7.6.	Доклад за обществените нагласи и обществената търпимост към неформалната икономика на основа на публикациите в пресата	Изпълнен	
7.7.	Доклад за примерите за добри практики в ЕС, включително законодателни и административни	Изпълнен	
7.8.	Карта на добрите практики в ЕС	Изпълнен	
7.9.	Доклад за примерите за добри практики в света, включително законодателни и административни	Изпълнен	
7.10.	Карта на добрите практики в света	Изпълнен	
7.11.	Десет доклада на ОС	Изпълнен	Изготвени 11 доклада на ОС от заседания, проведени на: 19. 05. 2010 г. 14. 12. 2010 г. 30. 06. 2011 г. 28. 11. 2011 г. 18. 06. 2012 г. 07. 12. 2012 г. 12. 07. 2013 г. 21. 11. 2013 г. 24. 06. 2014 г. 16. 09. 2014 г. 29.10.2014 г. – окончателен доклад за изпълнението на проекта.
7.12.	Доклад за основните начини, по които изрядния бизнес понася вреди вследствие на неформалната икономика, на основа проведените вътрешно фирмени одити	Изпълнен	
7.13.	Стенограми от шестте фокус – групи – по една във всеки регион за планиране и Доклад за регионалната специфика на проявление на неформалната икономика	Изпълнен	

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България
и при никакви обстоятелства не може да се приема,
че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

7.14.	Стенограми от петте фокус – групи – по една във всеки от ново дефинираните 5 пилотни бранша и Доклад за основните предизвикателства за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика в ново дефинираните 5 пилотни бранша	Изпълнен	
7.15.	Доклад за спецификата на проявление на неформалната икономика по пилотните браншове	Изпълнен	
7.16.	Дизайн и методология на национално представителни проучвания, които да разкрият начините на проявление на неформалната икономика и по възможност да измерят количествените характеристики на явлението по отношение на нагласите на: работници и служители, работодатели и широка общественост	Изпълнен	
7.17.	Доклад за основните предизвикателства за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика	Изпълнен	
7.18.	Информационен обзор за Състоянието на неформалната икономика в България	Изпълнен	
7.19.	Комплексен Аналитичен Доклад, който да ръководи системните стратегически действия в борбата с неформалната икономика	Изпълнен	
7.20.	Методология за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика	Изпълнен	
7.21.	Модул за структурирано събиране на регулярна входяща информация за оценка на риска от наличието на неформална икономика	Изпълнен	
7.22.	Концепция за функционирането на Националния център	Изпълнен	

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България
и при никакви обстоятелства не може да се приема,
че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

7.23.	Описание и длъжностни характеристики на персонала, зает в НЦ	Изпълнен	
7.24.	Интерфейс за връзка на НЦ със съответните заинтересовани страни и външни аудитории	Изпълнен	
7.25.	Доклад – предложение за състав на Композитен индекс за ограничаване и превенция на неформална икономика	Изпълнен	
7.26.	Доклад – описание на информационните входове и потоци, включително Експертно техническо задание	Изпълнен	
7.27.	Изготвени учебни материали и методически указания за провеждане на обучения на работници и служители, работодатели и за дистанционно обучение	Изпълнен	
7.28.	Система за ежегоден мониторинг на напредъка в превенцията на неформалната икономика	Изпълнен	
7.29.	Доклад за оценка на ефективността на проведените обучения	Изпълнен	
7.30.	Пакет предложения за промени в нормативните актове – 3 пакета	Изпълнен	1. Пакет предложения за промени в нормативните актове – 2011 г. 2. Пакет предложения за промени в нормативните актове – 2012 г. 3. Пакет предложения за промени в нормативните актове по браншове – 2013 г. 4. Пакет предложения за промени в нормативните актове в новодефинираните 5 пилотни бранша.
7.31.	Концепция за функциониране на Националния център	Изпълнен	
7.32.	Стратегия за развитие и функциониране на Националния център като действен инструмент за превенция на неформалната икономика	Изпълнен	

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

7.33.	Модел на функциите на НЦ по отношение попълването и администрирането на базата данни и осигуряването на периодика в изчисляването на композитния индекс	Изпълнен	
7.34.	Доклад как са се повлияли проявленията на неформалната икономика от мерките, предприети при реализацията на проекта	Изпълнен	
7.35.	Заклучителен доклад за изпълнението на проекта	Изпълнен	Настоящият заключителен доклад.
7.36.	Доклад за основните предизвикателства за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика в 5-те нови пилотни бранша	Изпълнен	
7.37.	Актуализиран наръчник за обучения	Изпълнен	
7.38.	Оценка на удовлетвореността на обучените лица и насоки за прецизиране на методите и програмите за обучение	Изпълнен	
7.39.	Доклад за влиянието на системата от минимални осигурителни прагове върху неформалната икономика	Изпълнен	
7.40.	Предложение за Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика	Изпълнен	
8	Не по-малко от 10 разработени материала, в тираж не по-малък от 1000 екземпляра – публикации, образователни пакети, дигитални, листовки, плакати и др.	Изпълнен	
8.1.	Публикувани три годишни мониторингови доклада върху наличието на неформална икономика и постигнатия напредък в нейната превенция – всеки в тираж от 3000 броя	Изпълнен	Публикувани първи, втори и трети годишен мониторингов доклад върху неформалната икономика и постигнатия напредък в нейната превенция – всеки в тираж 3 000 броя.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

8.2.	Документ, съдържащ изводите от обработката на вторичната информация в тираж 3000 броя, както следва: - Обобщение на основните изводи в проведените изследвания, публикувани анализи и доклади в България по темата неформална икономика през последните пет години; - Представяне на обществените нагласи и обществената търпимост към неформалната икономика на основа на публикациите в пресата; - Карта на добрите практики в ЕС; - Карта на добрите практики в света	Изпълнен	Документът е отпечатан в 3 000 екземпляра, които са разпространени чрез регионалните звена на Националния център и в предприятията на всеки един от пилотните за проекта браншове
8.3.	Документ, представящ основните начини, по които изрядния бизнес понася вреди вследствие на неформалната икономика и спецификата на проявление на неформалната икономика по пилотните браншове – в тираж 3000 броя	Изпълнен	Документът е отпечатан в 3 000 екземпляра, които са разпространени чрез регионалните звена на Националния център и в предприятията на всеки един от пилотните за проекта браншове.
8.4.	Проявления на основните предизвикателства за диагностика, ограничаване и превенция на неформалната икономика – в тираж 10 000 броя	Изпълнен	Документът е отпечатан в 10 000 екземпляра, които са разпространени чрез регионалните звена на Националния център и в предприятията на всеки един от пилотните за проекта браншове.
8.5.	Информационен обзор за състоянието на неформалната икономика в България – в тираж 10 000 броя	Изпълнен	Документът е отпечатан в 10 000 екземпляра, които ще бъдат разпространени чрез регионалните звена на Националния център и в предприятията на всеки един от пилотните за проекта браншове.
8.6.	Методически указания и комплект за провеждане на обучения на работници и служители, работодатели и дистанционно обучение – тираж 3000 броя	Изпълнен	Документът е отпечатан в 3 000 екземпляра, които са разпространени чрез регионалните звена на Националния център и в предприятията на всеки един от пилотните за проекта браншове.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България
и при никакви обстоятелства не може да се приема,
че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

8.7.	Заклучителен доклад за изпълнението на проекта – тираж 3 000 броя	Изпълнен	Настоящия заключителен доклад за изпълнението на проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“ – публикуван в тираж 3 000 броя.
8.8.	Отпечатани и разпространени 13 броя информационни листовки, които представят популярно опасностите от неформалната икономика в национален мащаб и във всеки един от пилотните браншове. Тираж – за трите национални листовки - 50 000 – общо 150 000, за десетте браншови листовки – 10 000 – общо 100 000. Общо – 250 000	Изпълнен	
9	Не по-малко от 2000 консултирани лица и организации	Преизпълнен	
9.1.	Предоставени най-малко 2000 консултации на лица и организации от Националния център и регионалните звена	Преизпълнен	Към 30. 09. 2014 г. са предоставени общо 23 849 консултации (регионални, браншови и посредством горещата телефонна линия), като още преди края на проекта индикаторът е преизпълнен многократно. На база прогнозни данни въз основа на натрупаната до момента статистическа информация до 31.10.2014 г. се очаква индикаторът да достигне 24 300 консултирани лица.
9.2.	Предоставени консултации на 100 предприятия за подобряване на ефективността на техните действия за борба с неформалната икономика, в процеса на подготовка на "описание на случаите"	Преизпълнен	Предоставени консултации в 103 предприятия
10	Не по-малко от 12 мероприятия – конференции, кръгли маси, дискуссионни форуми, семинари, работни срещи	Изпълнен	
10.1.	Стартова среща по проекта	Изпълнен	

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

10.2.	Проведени 40 дискусии от типа „мозъчна атака“	Изпълнен	Проведени са 43 дискусии от типа "мозъчна атака".
10.3.	Кръгла маса за обсъждането и прецизирането на серията от аналитични документи с представители на социалните партньори, на държавната администрация и на гражданското общество	Изпълнен	
10.4.	Кръгла маса за обсъждането на предложение за състав на Композитен индекс за ограничаване и превенция на неформалната икономика с представители на социалните партньори, на държавната администрация и на гражданското общество	Изпълнен	
10.5.	Десет семинара за обсъждане на браншовите специфики на аналитичните документи във всеки един пилотен бранш	Изпълнен	
10.6.	Кръгла маса за обсъждане на Предложението за Композитен индекс за ограничаване и превенция на неформалната икономика с представители на социалните партньори, държавната администрация, структури на гражданското общество	Изпълнен	
10.7.	Кръгла маса за обсъждане на Пакета промени в нормативните актове с представители на социалните партньори, на държавната администрация и на структурите на гражданското общество	Изпълнен	
10.8.	Кръгла маса за обсъждане на Предложение за Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика посредством намаляване на	Изпълнен	

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

	стимулите за прилагането на сиви практики		
10.9.	Проведени 8 пресконференции	Изпълнен	<p>Проведени 8 пресконференции:</p> <ul style="list-style-type: none"> • За стартиране на дейността по проекта; • За представяне на резултатите от проучванията; • За представяне на серията аналитични документи; • За оповестяване на обученията; • За представяне на предложенията за промени в нормативните актове; • За представяне на резултатите от проучването за влиянието на минималните осигурителни прагове върху неформалната икономика. • За представяне на Предложението за Система за доходи и възнаграждения от труд, насочени към ограничаване и превенция на неформалната икономика посредством намаляване на стимулите за прилагането на сиви практики • Заключителна пресконференция
	За стартиране на дейността по проекта	Изпълнен	
	За представяне на резултатите от проучванията	Изпълнен	
	За представяне на серията аналитични документи	Изпълнен	
	За оповестяване на обученията	Изпълнен	
	За представяне на предложенията за промени в нормативните актове	Изпълнен	
	Заключителна пресконференция	Изпълнен	
	За представяне на резултатите от проучването за влиянието на минималните осигурителни прагове върху неформалната икономика	Изпълнен	
	За представяне на системата за договаряне на доходи и възнаграждения от труд	Изпълнен	

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България
и при никакви обстоятелства не може да се приема,
че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

10.10.	Проведен заключителен национален форум за представяне на резултатите от дейността по проекта	Изпълнен	
11	Конституиран Обществен съвет за ограничаване и превенция на неформалната икономика	Изпълнен	
12	Изграден Национален център за ограничаване и превенция на неформалната икономика и постигната пълна функционалност на неговите дейности	Изпълнен	През месец април 2010 г. е открит и успешно функционира Национален център за ограничаване и превенция на неформалната икономика „На светло“, както и 9 регионални звена, ситуирани в 6-те региона за планиране. Целите на Националния център са насочени към повишаване на информираността и формиране на ключови знания и умения сред целевите групи. Основните му дейности са свързани с: <ul style="list-style-type: none"> • Предоставяне на консултации по браншове; • Предоставяне на консултации по региони; • Приемане на сигнали от Горещата телефонна линия • Осъществяване на информационни кампании; • Поддържане на интернет страница и отразяване напредъка в изпълнението на проектните дейности • Обеспечаване изчисляването на Композитен индекс за ограничаване и превенция на неформалната икономика.
13	Изградена и оперираща Гореща телефонна линия за подаване на сигнали за случаи на неформална икономика	Изпълнен	Към 30. 09. 2014 г. посредством горещата телефонна линия са подадени 2 644 сигнала за случаи на проявления на неформална икономика. Прогнозните данни към 31.10.2014 г. са индикаторът да достигне над 2 700 сигнала.
14	Изградени шест регионални звена за превенция на неформалната икономика в шестте региона за планиране	Преизпълнен	Изградени са 9 регионални звена – индикаторът е преизпълнен с 3 звена.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА „РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“ 2007-2013
Проект „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“
Проектът се осъществява от Асоциация на индустриалния капитал в България,
с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз и Република България,
по договор BG051PO001-2.1.05

ИНВЕСТИРА ВЪВ ВАШЕТО БЪДЕЩЕ

ЕВРОПЕЙСКИ СОЦИАЛЕН ФОНД

15	Изработена интернет страница на проекта, включително с форум – както за обратна връзка, така и за набиране на информация и подаване на сигнали за проявленията на неформалната икономика	Изпълнен	www.ikonomikanasvetlo.bg
16	Предложение за Система за договаряне на доходи и възнаграждения от труд, насочена към ограничаване и превенция на неформалната икономика.	Изпълнен	
17	Действия за осигуряване на визуализация и публичност на проекта	Изпълнен	
17.1.	Изпратени общо 31 прессъобщения за отразяване на напредъка на проекта – по едно на всеки два месеца	Преизпълнен	Към 30. 09. 2014 г. са изпратени общо 44 прессъобщения за отразяване на напредъка на проекта. Към 31. 10. 2014 г. се очаква индикаторът да бъде 45 прессъобщения.
17.2.	Осигурена визуализация на информацията за проекта на всички места, където се изпълняват проектни дейности, посредством съответните знаци – общо 9 табели, 50 винилови плаката, 7 транспаранта, поне 100 публикувани банера на интернет сайтовете на обхванатите стопански субекти и браншови организации	Изпълнен	Осигурени са 9 табели, 50 винилови плаката, 7 транспаранта и са публикувани 100 банера.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.
Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Асоциация на индустриалния капитал в България и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз или Агенция по заетостта.

